PLATFORM31

kennis van stad en regio

Het belang van slow social work

Op zoek naar nieuwe welzijnsfuncties in Rotterdam

Radboud Engbersen en Tineke Lupi (Platform31)

Uitgave

Platform31
Den Haag, mei 2015

Postbus 30833, 2500 GV Den Haag
www.platform31.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord: het belang van slow social work **5**

1 Inleiding **7**
1.1 Aanleiding voor het onderzoek 7
1.2 Opzet van het onderzoek 8
1.3 Leeswijzer 10

2 Rotterdam denkt na over welzijnsbeleid **11**
2.1 Een blik over de schouder 11
2.2 De heftige actualiteit 15
2.3 Rode draden in het welzijnsdenken 18

3 Welzijn Nieuwe Stijl in Rotterdam **21**
3.1 Afscheid van het oude welzijnsbeleid 21
3.2 Hoogvliet 22
3.3 Charlois 25
3.4 IJsselmonde 28
3.5 Conclusies 30

4 De functie van wijkaccommodaties **33**
4.1 Even voorstellen: zes buurthuizen nieuwe stijl 33
4.2 Doelstelling en activiteiten 38
4.3 Zelforganisatie met vallen en opstaan 44
4.4 Beheer, financiering en bestuur 47
4.5 Conclusies 51

5 De maatschappelijke functies van religieuze organisaties **53**
5.1 Onderzoekers over de maatschappelijke rol van kerken 54
5.2 Religieuze organisaties in verandering 57
5.3 Maatschappelijke activiteiten voor de onderkant 61
5.4 De relatie tussen overheid en religieuze instellingen 65
5.5 Een pleidooi voor slow social work 70

6 Conclusies: inzetten op slow social work **73**
6.1 Tweespalt in het formele welzijnswerk 73
6.2 De sluimerende kracht van informele netwerken 74
6.3 Verbinding is gebaat bij slow social work 76
6.4 Aanbevelingen voor de gemeente 77

Literatuur **79**

Bijlage: Overzicht respondenten **83**

Voorwoord:
het belang van slow social work

Rotterdam voerde de afgelopen drie jaar rigoureus veranderingen door om de welzijnsfunctie binnen de gemeente opnieuw inhoud te geven. Daarbij gaat het niet alleen om een reorganisatie naar een gebiedsgerichte schaal van werken, maar ook om een inhoudelijke transitie. Hoewel dit proces nog volop in gang is, bestaat grote behoefte aan inzicht in het verloop. Om ontwikkelingen tussentijds waar nodig aan te scherpen. De gemeente Rotterdam is in het bijzonder geïnteresseerd in de vraag of de 'Welzijnswende' tot nieuwe maatschappelijke dynamiek heeft geleid.

De veranderingen van de laatste jaren hebben het sociale wijklandschap ingrijpend omgeploegd. Klassieke buurthuizen zijn nagenoeg verdwenen en ook andere ankerpunten verloren hun betekenis: het bibliotheekfiliaal (gesloten), het verzorgingshuis (gesloten of op het punt van sluiting), de intramurale dagbesteding voor maatschappelijk kwetsbaren (afgebouwd) en de woningcorporatie die zich op haar kerntaken terugtrok. Wat komt daar voor in de plaats? Dienen zich nieuwe vormen van maatschappelijk initiatief aan in een tijd waarin de lokale overheid professionele zorg afbouwt en burgers aanspreekt op eigen kracht, zelfredzaamheid en verantwoordelijkheid? Dit rapport doet verslag van deze zoektocht.

Bij onze zoektocht concentreerden we ons op twee mogelijke brandpunten van potentiële sociale dynamiek: de buurthuizen nieuwe stijl en de religieuze organisaties. Om bij de laatsten te beginnen: de kerken behoorden voor de uitbouw van de verzorgingsstaat tot de ankerpunten van het sociale wijkleven. De kerktorens tekenen nog steeds de stad, minaretten komen erbij, zo ook de talrijke migrantenkerken die vaak in onopvallende gebouwen zijn gehuisvest. Zijn de religieuze organisaties in deze tijd nieuwe brandpunten van sociale dynamiek? Bij de start van deze verkenning waren daarvoor aanwijzingen. Het antwoord is ja en nee. Is de nieuwe sociale dynamiek in de buurthuizen nieuwe stijl te vinden? Hiervoor waren eveneens indicaties bij aanvang. Ook hier is het antwoord ja en nee.

Wat moet er in Rotterdam gebeuren om het ideaal van de participatiestad dichterbij te brengen? Het antwoord ligt in wat we naar analogie van 'slow urbanism' omschrijven als 'slow social work'[1]. Wil de participatiestad Rotterdam dichterbij komen dan is er behoefte aan een stabiele ondersteuningsstructuur voor maatschappelijk initiatief en vrijwilligerswerk. De complexe uitkeringsbestanden waarvoor de gemeente sinds 1 januari 2015 verantwoordelijk werd, geven die extra urgentie. De aanbestedingen vervulden hun functie, de sociale sector is wakker geschud en opgeschud. Nu is er behoefte aan stabilisatie en continuïteit. Het blootleggen, mobiliseren en ondersteunen van informele netwerken en maatschappelijk initiatief is gebaat bij herkenbare professionals en wijkorganisaties die de tijd krijgen wijken en wijkbewoners te leren kennen. Wijkbewoners op hun beurt zijn gebaat vertrouwd te raken met de nieuwe wijkwerkers.

Niemand - zo leert dit onderzoek - gelooft in gemakkelijke kunstjes van snel wisselende professionele passanten. Veel maatschappelijk initiatief, ontplooid door religieuze organisaties, heeft kenmerken van

[1] Bij het persklaar maken van het manuscript kregen we het artikel van David ter Avest onder ogen over House of Hope in het Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken (online versie 7 mei 2015, titel 'Religieuze betrokkenheid is een voordeel voor de sociaal werker'); zie ook Ter Avest 2014). Ter Avest betitelt het werk van House of Hope in lijn met ons betoog als 'slow maatschappelijk werk'.

wat wij hierboven typeren als slow social work. Het zijn vertrouwde organisaties met vertrouwde gezichten die niet uit zijn op snel succes. Waar slow urbanism radicaal kiest voor organische stadsontwikkeling met de expert in een dienende rol, kiest slow sociaal work radicaal voor de richting en het tempo dat bewoners aangeven. En ook hier heeft de expert in de gedaante van een sociale professional een terughoudende rol.
Slow social work heeft niets te maken met traagheid, getreuzel en getalm. Juist omdat sociale organisaties de tijd krijgen om wijken en hun bewoners grondig te leren kennen, zijn ze in staat snel, onbureaucratisch en adequaat te reageren op initiatieven en vragen van wijkbewoners. Wie het sociaal domein kent, weet dat alles daar draait om timing. Te vroeg en te laat reageren heeft verstrekkende consequenties, waaronder hoge sociale kosten.

De gewenste ondersteuningsstructuur voor maatschappelijk initiatief en vrijwilligerswerk is nog niet in de stad aanwezig. Wel liggen er beloftevolle aanknopingspunten in de buurthuizen nieuwe stijl en het religieuze veld[2], zo leert dit onderzoek. De komende jaren is het voor de gemeente Rotterdam de uitdaging om deze ondersteuningsstructuur op maat vorm te geven in de (zeer) verschillende wijken van de stad.

Tot slot een woord van dank aan alle personen die tijd hebben vrij gemaakt om ons te helpen in de zoektocht naar welzijnsfuncties in de stad. Belangrijk was daarnaast de support van de leden van begeleidingscommissie onder leiding van Annemarieke van Egeraat van de gemeente Rotterdam. Zij moedigde de reflectie op de opkomst van nieuwe welzijnsfuncties vanaf de start aan, hielp ons op weg in de verschillende deelgemeenten van de stad en bood ons een podium om eerste resultaten naar buiten te brengen. De hulp van Reimer Leunis, student bestuurskunde van de Erasmus Universiteit, in de laatste fase van het veldonderzoek was ook zeer waardevol. Speciaal een woord van dank aan Erik Snel van de Erasmus Universiteit voor zijn rol in de begeleidingscommissie. Hij is coördinator van de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken – een samenwerkingsverband tussen de EUR en de gemeente Rotterdam. Met de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken wordt de komende periode de maatschappelijke rol van de kerken/religieuze organisaties verder uitgediept.

Radboud Engbersen en Tineke Lupi
Platform31

[2] Er liggen ook aanknopingspunten op het terrein van de amateuristische sportbeoefening – zie de enorme (informele) sportinfrastructuur in de stad , het terrein van de geïnstitutionaliseerd en niet-geïnstitutionaliseerde (recreatieve) kunstbeoefening, de opkomende civic economy, de groene golf van projecten in de sfeer van kleinschalige stadslandbouw, het veelvormige veld van de community arts, maar die waren geen object van onderzoek in de verkenning.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Per 1 januari 2015 ontmantelde het Rijk de relatief 'zware' kostbare en specialistische tweedelijns-voorzieningen, zoals de residentiële jeugdzorg, de intramurale voorzieningen voor gehandicapten, de verzorgingshuizen voor ouderen en de AWBZ-gefinancierde ondersteuning en begeleiding. De kaarten in het beleid zijn zich nu gezet op de 'lichte', meer generalistische eerstelijns-voorzieningen, met gemeenten als regisseurs. Deze verandering sluit aan bij de omslag in het sociale domein die is ingezet bij de introductie van de WMO. Onder termen als Welzijn Nieuwe Stijl of De Kanteling wordt toegewerkt naar een systeem dat flexibeler, effectiever en efficiënter wil zijn. In dit proces breken wordt gebroken met het grote professionele aanbod dat het welzijnswerk de afgelopen decennia heeft gedomineerd en wordt de nadruk gelegd op kleinere, wijkgerichte teams. Deze krijgen de opdracht mensen aan te spreken op hun eigen kracht en zoveel mogelijk taken in handen van burgers te leggen. Daarbij is het streven naar een sociale infrastructuur met een zo groot mogelijke informele component. Zelfredzaamheid, informele ondersteuning, vroegtijdige signalering van problemen en lichte vormen van hulp zijn hier de sleutelwoorden.

Deze transformatie vindt ook in Rotterdam zijn beslag. Onder de noemer Welzijn Nieuwe Stijl voerde de gemeente Rotterdam enkele jaren geleden al in een aantal wijken een nieuwe structuur en manier van werken voor het sociale domein in. Hiertoe is in 2012 het welzijnswerk gebiedsgericht aanbesteed in de deelgemeenten Charlois, IJsselmonde en Hoogvliet. Uitgangspunt is dat welzijnswerkers zich concentreren op praktische hulpverlening in plaats van activiteiten en daarin zo veel mogelijk proberen aan te sluiten bij netwerken van burgers. Voor Rotterdam betekent dat geen ideologische aardverschuiving. In de Sociale Vernieuwing, 25 jaar geleden in Rotterdam gestart, vormde ditzelfde principe de leidraad. Programma's als Opzoomeren en Mensen maken de stad zijn daar latere uitwerkingen van. Welzijn Nieuwe Stijl bouwt voort op deze traditie.

Over de transformatie van het sociale domein en het faciliteren van eigen kracht wordt tegenwoordig veel geschreven. De focus ligt daarbij ofwel op individuele projecten of op beleidsintenties van gemeentelijke en professionele organisaties. Dit rapport richt de aandacht op de formele en informele sociale infrastructuur in verschillende gebieden van Rotterdam Zuid. Met andere woorden: we kijken verder dan de ene casus en de beleidsbedoelingen op papier. Het proces om aan vernieuwend welzijn vorm en inhoud te geven, heeft pas relatief kort zijn beslag hebben gekregen. Een volledige evaluatie van Welzijn Nieuwe Stijl is daarom op dit moment niet mogelijk. Niettemin is het voor de gemeente Rotterdam belangrijk zicht te hebben op de rol die professionals en hun organisatie sinds deze de beleidsverandering oppakken. Wat is de tussenstand? Welke indicaties zijn er dat het welzijnswerk nieuwe stijl de verbinding weet te leggen met netwerken van (kwetsbare) burgers? Met deze tussentijdse informatie kan de gemeente Rotterdam grip houden op dit proces en het zo nodig bijsturen. Uit de eerste generatie veelal landelijke onderzoekingen naar de transformatie van het sociale domein blijkt dat de omslag niet vlekkeloos verloopt en het beroep op zelfredzaamheid voor sommige groepen ingewikkeld en problematisch is.

Welzijn Nieuwe Stijl en de relatie met het nieuwe informele gemeenschapswerk
Het traditionele welzijnswerk is te omschrijven als een veelvormig, geïnstitutionaliseerd beleidsveld gericht op voornamelijk kwetsbare burgers en gedomineerd door professionele instellingen en organisaties. Dit instituut wordt langzaamaan afgebroken, maar de wens voor een structuur die mensen een steuntje in de rug geeft, blijft bestaan. In plaats van te spreken van 'vernieuwd welzijnswerk' is deze ontwikkeling ook te typeren als het opnieuw invullen van de welzijns*functie*. Daarin staat niet een door de overheid gesubsidieerde sector centraal, maar de taak op zich en de veelheid van partijen die hier de facto inhoud aan geven. Dit deels nieuwe conglomeraat van organisaties (formeel en informeel) noemen we het 'nieuwe gemeenschapswerk'.

De formele component daarvan bestaat uit relatief nieuwe fenomenen als 'wijkteams' en 'wijkcoaches', 'sociale ondernemers', 'pionierende predikanten', community-art en social designprojecten, de meer informele component uit allerhande vormen van maatschappelijke initiatief. Denk hier aan de golf van groene projecten die Rotterdam overspoelt en de netwerken van vrijwilligers die religieuze organisaties, waaronder migrantenkerken en moskeeën, aan zich weten te binden.[3] De vragen die in deze studie centraal staan, zijn: Hoe verhoudt Welzijn Nieuwe Stijl zich tot de verschillende *informele* vormen van gemeenschapswerk? Staat ze ermee in verbinding, werkt ze er vruchtbaar mee samen of opereert ze er relatief los van en blijven formele en informele circuits relatief gescheiden werelden? Zorgt de introductie van Welzijn Nieuwe Stijl voor nieuwe vitaliteit en elan in een sector die lange tijd mikpunt was van kritische reflectie? Slaagt dit nieuwe welzijnswerk erin de netwerken van en rond kwetsbare burgers te versterken en te mobiliseren?

1.2 Opzet van het onderzoek

Vraagstelling
Onderhavig onderzoek heeft een verkennend kwalitatief karakter. Het geeft antwoord op drie vragen:

1 Welke *invulling* wordt de facto aan Welzijn Nieuwe Stijl gegeven op wijkniveau? Hoe zien de samenwerkingsverbanden van professionals op wijkniveau eruit en welke inhoudelijke opgaven hebben zij?
2 In welke mate heeft het Welzijnswerk Nieuwe Stijl *verbinding* met het nieuwe gemeenschapswerk, dat wil zeggen met de relevante formele en informele initiatieven die ook gestalte geven aan de welzijnsfunctie?
3 In welke mate weet Welzijn Nieuwe Stijl in *samenwerking* met relevante formele en informele initiatieven, die ook gestalte geven aan de welzijnsfunctie, kwetsbare burgers te bereiken?

[3] Het onderscheid formeel/informeel is niet altijd heel helder te maken. Vaak is er sprake van gradaties van formaliteit en informaliteit. We spreken van formeel als het gaat om activiteiten verricht door betaalde professionals die activiteiten ontplooien die met publiek geld of geld van corporaties dan wel fondsen gefinancierd worden. Deze professionals kunnen bij kleine, grote of zeer tijdelijke organisatie werkzaam zijn en als zzp-er activiteiten verrichten. De kern is: ze operen als betaalde professionele krachten. Het informele domein reserveren we voor werkzaamheden van vrijwilligers. Nogmaals: het gaat om gradaties. Ook het vrijwilligerswerk kent formaliseringen, terwijl een kleine onhiërarchische anarchistische pop-up-organisatie met een of twee betaalde krachten een sterke informaliteit bezit. De twee door ons onderzochte domeinen bevinden zich op het kruispunt van formeel en informeel. Zo hebben kerken vaak – niet noodzakelijk – gesalarieerde religieuze voorgangers in dienst (formeel), maar binden tegelijkertijd een groot aantal vrijwillige krachten (informeel).

Onderzoekslocaties en methode van onderzoek

Welzijn Nieuwe Stijl is als pilot in drie voormalige deelgemeenten van Rotterdam ingevoerd: Charlois, Hoogvliet en IJsselmonde.[4] We zijn in 2013 met het onderzoek gestart in de eerste twee deelgemeenten, begin 2014 heeft de deelgemeente IJsselmonde zich daarbij gevoegd. We verdeelden het onderzoek in twee fasen. In de eerste fase stond de eerste onderzoeksvraag centraal: hoe organiseerden de nieuwe welzijnspartijen (de partijen die de aanbesteding hebben gewonnen) hun werk en op welke inhoudelijke taken richten zij zich? Om deze vraag te beantwoorden zijn gesprekken gevoerd met de belangrijkste bestuurders, ambtenaren en managers van de welzijnsinstellingen. Daarnaast raadpleegden we relevante documentatie over Welzijn Nieuwe Stijl in de verschillende deelgemeenten.

De tweede fase van het onderzoek richtte zich op de tweede en derde vraag. Om deze vragen te beantwoorden, spraken we met professionals die in de wijken werken en met medewerkers van verschillende maatschappelijke instellingen. Nadruk in de gesprekken lag op de rol van de nieuwe welzijnsprofessionals, de relaties in de wijken en de activiteiten die ze daar ontplooien, in het bijzonder hun relatie met nieuwe gemeenschapsinitiatieven. Daarnaast verrichtten we veldwerk op plaatsen waar deze gemeenschapsinitiatieven zich manifesteren. In samenspraak met de begeleidingscommissie legden we de focus op twee potentiële vindplaatsen van maatschappelijk initiatief: wijkaccommodaties en religieuze organisaties/kerken.

Op basis van inzichten uit de eerste fase en suggesties van sleutelpersonen kozen we voor zes wijkaccommodaties met een belangrijke buurtfunctie: Villa Vonk in Hoogvliet, Hart van Carnisse en De Nieuwe Nachtegaal in Charlois en De Focus, De Dijk en De Wokkel in IJsselmonde. Sinds de introductie van Welzijn Nieuwe Stijl kregen deze locaties een andere opzet, gebaseerd op toenemende zelforganisatie door bewoners. Vanuit de gemeente is er onvoldoende zicht op de voortgang van dit proces. Om de situatie in beeld te krijgen, hielden we in de eerste plaats interviews met de coördinatoren, beheerders en bestuurders van de wijkgebouwen, zowel professionals als bewoners. Daarnaast bezochten we activiteiten waar we spraken met bezoekers en actieve vrijwilligers.

Wat betreft de religieuze organisaties richtte het veldwerk zich in eerste instantie op een drietal kerken in Charlois, IJsselmonde en Hoogvliet. Omdat dit te weinig informatie bleek op te leveren, breidden we het onderzoek uit naar gezaghebbende sleutelpersonen die delen van het ingewikkelde en omvangrijke religieuze veld in de stad en speciaal in Rotterdam Zuid overzien. Zo voerden we gesprekken met het Bisdom Rotterdam, het Oude Wijken Pastoraat, vertegenwoordigers in gebiedscommissies en de gemeenteraad, SKIN-Rotterdam (migrantenkerken), Stichting MARA (katholieke maatschappelijke activeringswerk organisatie), Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR) en Samen-010 (protestantse diaconale organisatie). Ook hielden we interviews met religieuze voorgangers en vrijwilligers van verschillende kerken in de drie deelgemeenten.

[4] We spreken in dit onderzoeksverslag van 'deelgemeenten', omdat tijdens het grootste deel van het veldonderzoek de deelgemeenten als zondanig functioneerden.

1.3 Leeswijzer

Alvorens we de resultaten van het onderzoek presenteren, staan we in hoofdstuk 2 kort stil bij de geschiedenis van het denken over welzijnsbeleid in Rotterdam. We betogen dat de afgelopen decennia in Rotterdam tal van rapporten verschenen die preluderen op wat tegenwoordig de participatiesamenleving heet. We staan daarbij kort stil bij het actuele, heftige debat dat is ontbrand over praktijken die verbonden zijn met populaire beleidsconcepten als burgerkracht en zelforganisatie. In hoofdstuk 3 geven we de visie van bestuurders, ambtenaren en professionals op de introductie van Welzijn Nieuwe Stijl weer. Aan bod komt de opzet van het beleid in de drie deelgemeenten, de uitwerking in de praktijk en de verbinding met informele netwerken.
Hoofdstuk 4 maakt de overstap van de formele naar de informele sociale infrastructuur. We beschrijven de ontwikkelingen rond zes wijkaccommodaties nieuwe stijl en de inspanningen van bewoners en professionals om deze draaiende te houden. In hoofdstuk 5 staat de religieuze infrastructuur in Rotterdam Zuid centraal. Aan de hand van gesprekken met sleutelpersonen en betrokkenen geven we een beeld van de taken die religieuze organisaties op zich nemen sinds de versobering van het welzijnsbeleid in de gemeente. In het slothoofdstuk (hoofdstuk 6) trekken we conclusies over de staat van de welzijnsfunctie sinds de omslag naar Welzijn Nieuwe Stijl en formuleren we een aantal beleidsaanbevelingen voor de gemeente Rotterdam.

2 Rotterdam denkt na over welzijnsbeleid

Alvorens in te gaan op de door ons onderzochte praktijken, schetsen we in dit hoofdstuk kort de maatschappelijke context. Een terugblik op het verleden laat zien dat zich in Rotterdam niet recent een ideologische aardverschuiving heeft voltrokken. Maar dat de huidige institutionele veranderingen de afgelopen decennia in Rotterdam en Nederland uit-en-te-na inhoudelijk zijn voorbereid. We staan achtereenvolgend stil bij een aantal publicaties:

- Het startdocument van de sociale vernieuwing in Rotterdam: *Het nieuwe Rotterdam in sociaal perspectief* (Commissie Idenburgh 1989).
- De dragende ideeën van de Taakgroep Sociale Infrastructuur (ook wel bekend onder de naam Commissie Diekstra), actief in de jaren 2000-2002.
- Het advies *Bekend maar niet Gekend* (2004) over 'vitale gemeenschappen' van de Stedelijke Adviescommissie Multiculturele Stad Rotterdam, die actief was in de periode (2000-2006).
- De visie van het Sociaal Platform Rotterdam op het Rotterdamse welzijnswerk. Het SPR was actief in de periode 2006-2008 met als boegbeeld Pieter Winsemius, toen werkzaam als raadslid van de Wetenschappelijke Raad voor het regeringsbeleid (WRR) en later o.a. hoofdauteur van het WRR-rapport *Vertrouwen in burgers* (2012).
- De publicaties van twee Rotterdamse onderzoekers: Maurice Specht en Joke van der Zwaard. Zij schreven *Betrokken bewoners, betrokken overheid* (2013) en heel recent *De uitvinding van de Leeszaal* (2015).

2.1 Een blik over de schouder

Het institutionele veld dat wel omschreven is als 'de welzijnswerken' is sinds jaar en dag object van kritische reflectie. Constant discussiepunt is wat welzijn precies is, op wie of wat het zich moet richten en wat daarbij het uiteindelijk doel moet zijn. Een van de belangrijkste rode draden in het debat is de terugkerende kritiek dat de geïnstitutionaliseerde welzijnswerken de eigen verantwoordelijkheid van mensen ondermijnt. Dit punt van kritiek werd ruim dertig jaar geleden al prominent naar voren gebracht in het rapport *Herwaardering van welzijnsbeleid* van de WRR uit 1982. Het rapport schrijft: 'De eigen verantwoordelijkheid van het individu komt steeds na de verantwoordelijkheid van de anderen, in het bijzonder de overheid. De hedendaagse mentaliteit wordt in belangrijke mate gekenmerkt door een houding van 'daar moeten ze maar voor zorgen' (WRR 1982, 7).' De WRR concludeert dat mensen te afhankelijk zijn geworden van beroepskrachten en wil daarom dat beroepskrachten nieuwe ontwikkelingen stimuleren in onder andere de volgende richtingen:

- Een benadering van de cliënt/patiënt waarbij zijn eigen vermogens en verantwoordelijkheden meer worden benadrukt;
- Meer aandacht voor wat de omgeving van de cliënt/patiënt vermag te bieden;
- Daadwerkelijke erkenning van de mogelijkheden van zelfhulp en vrijwilligerswerk.

Rapport Sociale Vernieuwing (1989)

Zeven jaar na het WRR-rapport omarmt de commissie Sociale Vernieuwing ('Idenburgh') prominent deze lijn van denken in Rotterdam. Op verzoek van het College van B&W stelt zij een onafhankelijke rapport op over de sociale toekomst van het Nieuwe Rotterdam. Het College wilde een 'reële en

‘nuchtere typering’ van wat de overheid aan het oplossen van sociale vraagstukken kan bijdragen en wat zij van burgers kunnen verwachten. Vervolgens zocht ze naar een ‘onmythologiserende’ benadering waarbij ze niet zat niet te wachten op ‘geijkte definities’ van een reeks nieuwe ‘noden’. De centrale boodschap van het Idenburgh-rapport, met als titel *Het nieuwe Rotterdam in sociaal perspectief*: de burger moet meer zelf oppakken. Deze boodschap kwam ook exemplarisch tot uiting in de vaak aangehaalde woorden van Gerard de Kleijn, toenmalige projectleider van de sociale vernieuwing in Rotterdam: ‘Vraag niet wat Rotterdam voor u kunt doen, maar wat u voor Rotterdam kunt doen’. Het is een paraphrase van de woorden van John F. Kennedy bij zijn inauguratie in 1961: ‘And so my fellow Americans ask not what your country can do for you, ask what you can do for your country.’

De commissie Idenburgh reisde onder meer ter inspiratie naar Berlijn. Daar werden de leden in het bijzonder getroffen door de *Burgerinitiative* en *Selbsthilfe Kontakstelle* die ze daar tegenkwamen. ‘Professionele hulpverleners komen er nauwelijks aan te pas’ schreef de commissie in haar rapport. Ook stuitte ze op ‘een jongerencentrum zonder één cent overheidssubsidie’. Met dit voorbeeld in het achterhoofd wordt de burger in het rapport voorgehouden ‘zelfredzaam’, ‘zelfstandig’ en zo ‘onafhankelijk’ mogelijk te zijn. Deze visie kreeg een beleidsmatige vertaling in het rapport *Sociale vernieuwing Rotterdam, Inzet van de gemeente 1991-1994* (februari 1991). In dit rapport werd de sociale vernieuwing meer schematisch samengevat.

Minder	**Meer**
Rijksoverheid	Lokale overheid
Gemeenteraad	Deelgemeenteraad
Staat	Middenveld
Bureaucratie	Burger

Vandaag de dag, inmiddels 28 jaar later, doet het schema uitstekend dienst bij beschouwingen over de participatiesamenleving. Alleen kent Rotterdam geen deelgemeenten meer, die zijn ontmanteld. Aan de ene kant is er in Rotterdam anno 2015 sprake van een recentralisering op sociaal gebied. ‘De Coolsingel’ heeft onmiskenbaar op dit terrein aan invloed teruggewonnen. Aan de andere kant is er sprake van een verdere doordecentralisering naar het wijkniveau, denk aan de inzet op programma’s als Buurt Bestuurt, het inzetten van het huidige College op het idee van Right to Challenge en de honorering van kleinschalig maatschappelijk initiatief in buurten.

Taakgroep Sociale Infrastructuur (2000-2002)

De sociale vernieuwing gaf in Rotterdam nieuwe impulsen aan het welzijnswerk – ‘Opzoomeren’ is daarvan een van de meest sprekende activiteiten. De landelijke overheid neemt het concept over en sociale vernieuwing wordt rijksbeleid. Er kwam een Brede Doeluitkering Sociale Vernieuwing (1990) en later een Tijdelijke Wet op de Sociale Vernieuwing, die in 1998 afliep. De energie van de begindagen is dan allang weggeëbd. In 2000 geeft Rotterdam, met de installatie van de Taakgroep Sociale Infrastructuur, haar denken over de noodzaak van trefzeker sociaal beleid nieuwe impulsen. René Diekstra, voorzitter en boegbeeld van de taakgroep - waar ook de huidige burgemeester van Rotterdam deel van uitmaakte - is publicist en psycholoog. Het is deze taakgroep die het ‘mariniersmodel’ in Rotterdam introduceert (zie slotadvies van de Taakgroep in 2002). De belangrijkste waarneming van de Taakgroep was dat voor de grootste sociale problemen de slechtst bewapende troepen staan. Wie de sociale problemen werkelijk serieus neemt in de stad, zo was de analyse, stuurt de beste troepen naar

de moeilijkste gebieden. Probleemwijken vragen om de beste ambtenaren en de beste professionals. Terugkijkend kunnen we vaststellen dat de gemeente wel een generaal of officier naar het front stuurde in de persoon van een ‘stadsmarinier’ - een functie die nog steeds bestaat - , maar dat de noodzakelijke troepen er nooit zijn gearriveerd. Wat altijd minder belicht is gebleven, is dat de Taakgroep Sociale Infrastructuur de burger nadrukkelijk als architect van de sociale infrastructuur zag. Die sociale infrastructuur diende in de visie van de Taalgroep van onderop gestalte te krijgen en nadrukkelijk niet van bovenaf bedacht en opgelegd te worden. Ook wees de Taakgroep op het grote belang van het koppelen van de formele sociale infrastructuur aan de informele sociale infrastructuur, specifiek de onderlinge steunstructuren van burgers. De psycholoog Diekstra putte hier uit eigen ervaringen met zelfhulpgroepen en lotgenotengroepen, zoals hij in 2000 in een interview met De Staatscourant toelichtte: ‘Veel psychiaters denken vanuit problemen. Ik kijk ook naar de resource-kant. Wat gaat er goed in het leven van mensen? […] Sommige mensen zullen bijvoorbeeld nooit meer een betaalde baan kunnen bemachtigen, maar die kunnen wel een zinvolle ondersteuningsstructuur aangereikt krijgen door bijvoorbeeld vrijwilligerswerk te gaan doen. Dat probeer ik ook te realiseren bij mijn eigen cliënten. Ik adviseer ze altijd contact te zoeken met lotgenoten. Die ondersteuningsstructuur is vaak effectiever dan de gesprekken met mij. Bovendien: als de sessies met mij zijn afgelopen, moeten ze het weer zelf doen. Dit is ook wat we in Rotterdam willen bereiken. Burgers mobiliseren en onderlinge ondersteuningsstructuren proberen uit te bouwen en te stimuleren.’ (Engbersen 2000). De woorden van René Diekstra sluiten naadloos aan bij het huidige tijdsgewricht, waar de beleidsinzet is om op ‘eigen kracht’ of ‘burgerkracht’ optimaal te faciliteren en burgers mede-eigenaar te laten zijn van hun eigen persoonlijke herstelwerk dan wel het collectieve sociale, fysieke en economische herstelwerk binnen hun wijk.

Opzoomer mee

Advies Stedelijke Adviescommissie Multiculturele Stad (SAMS) 2004

Twee jaar na het slotadvies van de Taakgroep brengt de Stedelijke Adviescommissie Multiculturele Stad Rotterdam (SAMS) aansluitend bij de opvattingen van Diekstra het advies *Bekend maar niet gekend* (2004) uit over het faciliteren en ondersteunen van ‘vitale gemeenschappen’. De adviescommissie wijst op het in die dagen functionerende gemeentelijke actieprogramma ‘Mensen

maken de stad', maar betoogt dat dit programma - voortbouwend op het Opzoomer-programma van de sociale vernieuwing - te exclusief op de straat is gericht. De SAMS merkt op dat er tal van 'vitale gemeenschappen' zijn die een bredere scope hebben dan de straat, bijvoorbeeld de geloofsgemeenschappen in de stad. Zorg dat je deze vitale gemeenschappen kent, is de centrale boodschap van het advies.

In hun advies spreekt de SAMS niet alleen tot de overheid, maar ook tot de welzijnsorganisaties in de stad. Vaak - maakt de commissie duidelijk - zijn deze vitale gemeenschappen wel een beetje bekend, maar van *echt kennen* is geen sprake en dat zou anders moeten. Het pleidooi in grote lijnen: ken ze, werk ermee samen, faciliteer en beloon ze. Een van de meer precieze adviezen van de SAMS luidt dat de gemeente haar sociale scoutingsapparaat op orde moet brengen. Waar een profclub gebruik maakt van een netwerk van tipgevers en bij nacht en ontij amateurvelden afloopt om talenten te scouten, zouden gemeente en welzijnsorganisaties in de stad ook een informantennetwerk moeten inrichten om de vitale gemeenschappen op te sporen. Waarom? Omdat ze op tal van terreinen het verschil kunnen maken. Het is daarom belangrijk ze te kennen en te kijken of je ze desgevraagd en desgewenst een handje kan helpen, in welke vorm dan ook. Vandaar het advies van de SAMS aan het stadsbestuur: stimuleer dat professionele, gesubsidieerde instellingen meer afstemming, aansluiting en samenwerking zoeken met vitale gemeenschappen. In hun subsidieverantwoording zou een paragraaf moeten komen waarin staat op welke wijze zij in hun werkzaamheden aandacht hebben voor burgerinitiatieven en vitale gemeenschappen.

In een van de volgende hoofdstukken van dit rapport volgt het betoog dat zowel de gemeente als de welzijnsorganisaties hun scoutingnapraat nog onvoldoende gericht hebben op de kerken en religieuze organisaties in de stad. Daar zijn tal van vitale gemeenschappen aan te treffen die (desgewenst), met wat extra steun en facilitering, van waarde kunnen zijn bij het verbeteren van de leefbaarheid en veiligheid in de stad en het bieden van steun en perspectief aan kwetsbare burgers.

Advies Sociaal Platform Rotterdam (SPR) 2007

Het is 2006 als het College het Sociaal Platform Rotterdam (SPR) instelt. De aanleiding vormde het in februari 2005 gepubliceerde rapport *Van welzijn naar sociale kwaliteit* van het Platform ontwikkeling welzijn Rotterdam (PowR). Het toenmalige College was van mening dat het welzijnswerk te weinig bijdroeg aan het aanpakken van de sociale problemen in de stad. Het SPR kreeg bij zijn instelling de taakopdracht mee om de verandering van de welzijnssector te versnellen en meer algemeen de sociale dynamiek in Rotterdam te bevorderen. 'Het moet zo nodig 'radicaal anders' was de opdracht die het SPR meekreeg; heilige huisjes hoefden niet ontzien te worden. Als de situatie daarom vraagt, dient het SPR op noodzakelijke veranderingen 'de turbo' te kunnen zetten. De woorden zijn een echo van de opdracht die de Commissie Idenburgh meekreeg in 1986 en die de opmaat vormde voor de sociale vernieuwing in Rotterdam.

In haar advies *Organiseren van sociale slagkracht* (april 2007) formuleerde het SPR de bouwstenen voor een slagvaardiger en effectiever welzijnsbeleid. In de visie van het SPR betekende dit vooral een radicale keuze voor het ophogen van de kwaliteit van het uitvoerend werk. Kies voor verhoging van de professionaliteit in de frontlinie, zo luidde de boodschap. Daarnaast dienen de deelgemeenten omgevormd te worden tot actiegerichte frontlijnorganisaties. 'Transfereer' waar nodig, adviseerde het SPR. Hetzelfde punt werd eerder door de Commissie Diekstra gemaakt: de beste krachten naar de moeilijkste gebieden. Een deel van de welzijnsbudgetten moesten in de visie van het SPR worden vrij gemaakt voor extra aandacht, scholing en begeleiding van deze frontlijners. Bovendien moesten ze

naar behoren worden betaald. Kantel het loongebouw richting de uitvoering was hier het advies. Daar zijn te vaak beperkt opgeleide en slecht betaalde krachten werkzaam. Beloon gecompliceerd en belastend werk in de frontlijn met een passende salariëring. Werf de beste professionals, investeer in bijscholing, stimuleer de totstandkoming van hoogwaardige opleidingstrajecten van *social work* op HBO-niveau in nauwe samenwerking met hogescholen en de Erasmus Universiteit. En zorg ervoor dat handelen en doen meer dan nu in de genen komt te zitten van toekomstige uitvoerende werkers. Voorts adviseerde het SPR om een stelselwijziging in te voeren in het welzijnwerk richting een opschaling van het toen veelal deelgemeentelijk georganiseerde welzijnswerk. Deelgemeentelijke welzijnsorganisaties werkten, zo signaleerde het SPR, in te veel gevallen met beperkt bemenste teams. Uitvoerende krachten ontberen dan vaak de broodnodige collegiale steun en coaching van ervaren krachten. Een opschaling zou een belangrijke kwaliteitsimpuls aan het welzijnswerk kunnen geven.

Terugkijkend vanuit 2015 zien we dat maar een beperkt aantal adviezen van het SPR en eerder de Taakgroep Sociale infrastructuur tot uitvoering kwamen. Zo is het zeer de vraag of deelgemeenten zich in recente jaren hebben weten om te vormen tot actiegerichte frontlijnorganisaties. Zo is het ook de vraag of de gewenste kwaliteitstransfers van de Coolsingel richting de deelgemeenten hebben plaatsgevonden. En of de gewenste kwaliteitsslag in het welzijnswerk is gemaakt. De ambitie om de beste mensen naar de meest ingewikkelde wijken te sturen, lijkt nooit echt te zijn verwezenlijkt. Anno 2015 is de beweging andersom. Veel ambtelijke ervaring en expertise op sociaal gebied worden nu gehergroepeerd op de Coolsingel. Wat wel lijkt te hebben plaatsgevonden is de opschaling van het welzijnswerk. Het instrument van de aanbesteding bracht grotere organisaties naar Rotterdam en zorgde ervoor dat bestaande organisaties hun krachten bundelden. Een andere conclusie is dat alle adviezen van de afgelopen dertig jaar steeds hetzelfde bepleiten: een prominentere rol voor de burger in het sociaal beleid. Zie het WRR-advies uit 1982, het ‘sociale vernieuwingsadvies’-advies van de Commissie Idenburgh in 1989, het gedachtegoed van de Taakgroep Sociale infrastructuur tussen 2000 en 2002 en het rapport van de SAMS in 2004 over vitale gemeenschappen in de stad.

2.2 De heftige actualiteit

Het zijn de Rotterdamse onderzoekers Joke van der Zwaard en Maurice van der Specht, beide zzp-ers, buurtactivisten en ‘rebelse optimisten’, die de afgelopen twee jaar binnen en buiten Rotterdam veel aandacht trokken met een nieuwe ontmoetingsplaats in Rotterdam West: De Leeszaal openende op 31 januari 2013 haar deuren. Dit initiatief, wat begin 2011 ontstond, kwam onder andere voort uit de sluiting van een bibliotheekfiliaal in de wijk het Oude Westen – achttien van de 24 bibliotheken in Rotterdam moesten verdwijnen. ‘Een sociale ramp’ oordeelde Joke van der Zwaard toen. Ze liet het er niet bij zitten en kwam met Maurice van der Specht en vele anderen in actie. In korte tijd groeide De Leeszaal uit tot een bruisende plek met een breed scala van activiteiten voor diverse groepen. Deze ontmoetingsplek lijkt de ultieme belichaming van de idealen van de Rotterdamse adviezenmakers van de afgelopen decennia. Om in beleidstermen te spreken: de plek bezit ‘slagkracht’ en ‘burgerkracht’ (De Boer en Van der Lans 2011). Het zijn bewoners van de wijk het Ouden Westen en andere sympathiserende Rotterdammers die zelf de verantwoordelijkheid namen om deze ontmoetingsplek te realiseren. Zowel de lokale overheid als de welzijnsorganisaties speelden geen rol bij de totstandkoming ervan. Nog een keer in beleidstermen: de bewoners zijn de hoofdarchitecten van deze sociale infrastructuur in Rotterdam West. Het opknappen van het pand, de boeken die je er kunt lenen, de inrichting, het onderhoud, de programmering: bewoners en hun sympathisanten dragen daar zorg voor. Tal van clubjes voelen zich erbij betrokken en doen van harte mee. Naast de inzet van veel

vrijwilligers zijn er ook andere, meer institutionele helpers. De Leeszaal is gehuisvest op een locatie waar eerder een hamman in was gevestigd. Woningcorporatie Woonstad is eigenaar van dit commerciële vastgoed, maar stelde het gebouw korte tijd gratis beschikbaar en rekent nu een sociale huurprijs. Stichting Doen verleende De Leeszaal een subsidie van 50.000 euro. Het bestuur springt er zo zuinig mee om dat ze er jaren mee toe lijkt te kunnen.

Dankzij haar succes werd De Leeszaal onderdeel van een (heftig) debat van een groep beleidsmakers, academici en publicisten. Zij claimen dit soort initiatieven en zien een krachtige ontmoetingsplaats als De Leeszaal als exemplarisch bewijs dat overheid en professionals in veel gevallen niet nodig zijn. Daartegenover staan kritische academici en publicisten die burgerkracht vooral een verhaal vinden voor de middenklasse. Zij zijn geneigd De Leeszaal weg te zetten als een bewijs van de verhipping van de sociale infrastructuur. Dit type initiatieven worden vooral gedragen door de opkomende groep zzp-ers en sociaal ondernemers die sinds de ontslaggolf in de sociaal-culturele sector is ontstaan. Vooral in karaktervolle vooroorlogse stadsdelen, zoals de wijk het Oude Westen, opereren ze succesvol. Kwetsbare groepen in minder populaire wijken, de feitelijke doelgroep van het oude welzijnswerk, hebben het nakijken. Zij zien hun vertrouwde hulpstructuren uithollen met sociale uitsluiting als gevolg.

De Leeszaal Rotterdam

De werkelijkheid is minder absoluut als scherpslijpers uit beide kampen betogen. Dat wordt goed in beeld gebracht door de literatuurstudie van Van der Zwaard en Specht in opdracht van de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken, een samenwerkingsverband tussen de gemeente Rotterdam en de Erasmus-universiteit. In *Betrokken bewoners, betrouwbare overheid* (2013) staan zij stil bij de ‘condities en competenties voor burgerkracht in de wijk’. Zij maken duidelijk dat het onverstandig is succesvolle voorbeelden van zelforganisatie, zoals De Leeszaal, tot norm te verheffen. De realiteit is dat veel

initiatieven *niet* van de grond komen, omdat ze niet altijd aan de condities voldoen om tot een succesvol buurtinitiatief te komen. Wat zijn die condities? Allereerst de aanwezigheid van vitale sociale netwerken van betrokken bewoners die de vaardigheid en/of de ervaring hebben om zich te organiseren. Vaak zijn dat hoger opgeleiden. Ten tweede (indien nodig) begeleiding en ondersteuning van een professional. Van der Zwaard en Specht maken in hun bespreking van bestaand empirisch onderzoek duidelijk (zie bijvoorbeeld Tonkens en Verhoeven 2011) dat het onverstandig is om met te grote stelligheid posities in te nemen in discussies over zelforganisatie en burgerkracht. Het debat is gebaat bij precisie en nuance, terwijl het steeds meer wordt belast met allerlei vooronderstellingen en vooringenomenheden. Zij wijzen erop dat bestaand onderzoek het cliché ontkracht dat alleen oudere, witte en hoger opgeleide mannen in bewonersinitiatieven actief zijn. Juist ook vrouwen, nieuwe Nederlanders en mensen met een laag inkomen of lage opleiding zijn actief. Zij zetten zich in goede én slechte buurten in (Tonkens en Verhoeven 2011). Niettemin, draagkracht, slagkracht en burgerkracht zijn ongelijk over wijken verdeeld en vragen elke keer weer precisie en nuance in analyses en aanpakken.

Van der Zwaard en Specht (2013) betogen vervolgens dat het niet altijd objectieve kenmerken van de bevolking en de omgeving zijn die verklaren waarom in de ene wijk allerlei initiatieven gemakkelijk opbloeien en in de andere wijk niet. Het is niet zo dat wijken met veel werkloze, laagopgeleide bewoners of wijken die gedomineerd zijn door sociale huurwoningen per definitie niet of nauwelijks maatschappelijk initiatief kennen. Deze automatische reflex past niet. Zij betogen dat de aanwezige (informele) sociale infrastructuur en netwerken een betere verklaring vormen voor het wel of niet aanwezig zijn van maatschappelijk initiatief. In een wijk met een geschiedenis van maatschappelijk initiatief komen gemakkelijker initiatieven op gang dan in wijken waar deze traditie ontbreekt. Zo kent de Rotterdamse wijk het Oude Westen een lange én levendige geschiedenis van maatschappelijk initiatief. Activisme zit in het DNA van de wijk. Voorts wijzen Van der Zwaard en Specht (2013) op het belang van de aanwezigheid van wijkaccommodaties, van plaatsen waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Het is makkelijker vanuit een bestaand buurthuis initiatieven met anderen te ontwikkelen dan vanuit de eigen huiskamer. Een lokale overheid doet er dan ook verstandig aan om zorgvuldig te kijken waar ze wijkaccommodaties sluit. In wijken waar het sociale weefsel zwak is, kan terugtreden van de overheid gemakkelijk averechts werken. Investeren in stenen betekent idealiter ook investeren in het optimaliseren van condities van maatschappelijk initiatief. In hoofdstuk 4 van dit rapport, waarbij we stilstaan bij zes buurthuizen nieuwe stijl, sluiten we aan bij de bevindingen van Van der Zwaard en Specht (2013).

Recent analyseerden zij de totstandkoming en het functioneren van hun ontmoetingsplek in *De uitvinding van De Leeszaal* (2015). Deze zelfreflexieve casestudy reikt een schat aan kennis aan over zelforganisatie en maatschappelijk initiatief. Zelforganisatie is hard werken, maakt het boek duidelijk. Of in hun woorden: ‘Zelforganisatie is allesbehalve een van zelforganisatie’ (Specht en Van der Zwaard 2015, 18). Ook buiten Rotterdam verschijnt relevant empirisch onderzoek naar de praktijken van maatschappelijk initiatief. Zie bijvoorbeeld de studies binnen de onderzoeksgroep van hoogleraar actief burgerschap van Evelien Tonkens (zie onder andere Bochove et al., 2014) en die van het Verwey Jonker-Instituut naar het functioneren van buurthuizen in zelfbeheer van bewoners, waaronder De Nieuwe Jutter in Utrecht (Huygen, 2011, 2012, 2014). De studies maken duidelijk dat er vrijwilligers in alle soorten en maten zijn en dat professionals vaak nodig zijn om initiatieven op de rails te houden. Tonkens en haar collega’s maken onderscheid tussen sterkere vrijwilligers, die min of meer zelfstandig kunnen (samen)werken, plannen maken en resultaatgericht zijn en zwakkere vrijwilligers die aansturing of stevige begeleiding nodig hebben. Voor organisaties met bijna louter vrijwilligers vormt dit laatste een extra taak, met name als het vrijwilligers betreft die zich in het kader van ‘verplicht vrijwilligerswerk’

melden. Hun functioneren staat of valt met de vermogens van sterke vrijwilligers om hen een vorm van begeleiding te kunnen bieden. Hoewel de sterkere vrijwilligers vaak hoger opgeleiden zijn, blijkt uit verschillende onderzoeken dat dergelijke competenties niet noodzakelijk samenhangen met opleidingsniveau. Minstens even belangrijk zijn persoonskenmerken als een sociale instelling, creativiteit, zelfvertrouwen en assertiviteit (Bochhove et al., 2014).

Toch blijft het voor veel burgers een hele kunst om zonder formele positie en regels met gezag op te treden naar elkaar en naar instanties als de gemeente. Vervolgens komen zowel de onderzoeksgroep rond Evelien Tonkens als het Verwey Jonker-Instituut tot de conclusie dat de meeste vrijwilligers in wijkaccommodaties op zoek zijn naar gezelligheid en ontmoeting (Bochhove et al., 2014; Huygen, 2014). De activiteiten die vrijwilligers oppakken hebben dan ook vooral een recreatieve of ontmoetingsfunctie. Bij zwaardere thema's als participatie, integratie en emancipatie blijft meer of mindere lichte ondersteuning van professionals noodzakelijk. Hier hebben vrijwilligers een helpende hand nodig. Hoe licht en zwaar die ondersteuning is en welke vorm die aanneemt, verschilt per locatie. Absolute uitspraken die voor alle situaties opgaan zijn lastig te geven.

2.3 Rode draden in het welzijnsdenken

De actualiteit brengt ons vandaag niet alleen bij discussies over de participatiesamenleving, zelforganisatie en burgerkracht, maar ook bij het formele welzijnswerk, bij Welzijn Nieuwe Stijl of ook wel vernieuwd welzijn genoemd. Deze term introduceerde het ministerie van VWS na de invoering van de WMO. En moet uiting geven aan het beleidsstreven van een fundamenteel andere koers van de welzijnssector binnen de context van de veranderende verzorgingsstaat, zoals vele malen door adviesorganen en experts bepleit. Welzijn Nieuwe Stijl wordt ook wel samengevat in de volgende vijf basisbeginselen (Van der Lans, 2009):

1. eigen kracht van burgers en hun omgeving zijn uitgangspunt;
2. vraag- en behoeftegericht werken, de vraag achter de vraag proberen te herleiden;
3. outreachend werken als het kan;
4. geen vrijblijvende, maar resultaatgerichte interventies;
5. ruimte voor de expertise van de professional.

Ondanks de term 'nieuw', is de wens juist terug te gaan naar wat wordt gezien als de oorspronkelijke kern van welzijn. Ook dat is geenszins nieuw. We lieten in dit hoofdstuk zien dat het eerste basisbeginsel van Welzijn Nieuwe Stijl de meest prominente rode draad in het Rotterdamse denken over het verbeteren van welzijnspraktijken van de afgelopen decennia was. Er is bijna sprake van een versleten gemeenplaats. Daarnaast waren er verschillende momenten waarop het belang van het verbeteren van de professionaliteit van het welzijnswerk is benadrukt, in het bijzonder door de Taakgroep Sociale Infrastructuur en het Sociaal Platform Rotterdam. De rol van de overheid als alerte frontlijnorganisatie is een derde rode lijn in het denken over het verbeteren van de sociale slagkracht in Rotterdam. Zie de grote aandacht van het Sociaal Platform Rotterdam voor frontlijnsturing en het 'mariniersmodel' van de Taakgroep Sociale Infrastructuur. Eigenlijk zijn alle vijf de basisbeginselen van Welzijn Nieuwe Stijl terug te vinden in alle richtinggevende adviezen die de afgelopen decennia in Rotterdam zijn geschreven. Het epitheton 'nieuw' is dan ook discutabel.

Kort gezegd willen de Rotterdamse beleidsmakers al jaren hetzelfde, maar burgers en praktijken laten zich niet op afroep in de gewenste richting dwingen. Tegelijkertijd lijken tal van initiatieven duidelijk te maken - De Leeszaal is er daar één van -, dat burgers zich de laatste jaren sterker manifesteren. Op dit moment staat met name het eerste beginsel van Welzijn Nieuwe Stijl op de voorgrond in het sociaal beleid (‘eigen kracht’, ‘ burgerkracht’). De vraag is in welke mate de burger in de frontlinie nog hulp heeft en kan krijgen van beroepskrachten en lokale ambtenaren. En pakken burgers hun verantwoordelijkheid op of houden ze vast aan de houding ‘dat de overheid daar maar voor moet zorgen’ (WRR 1982, 2006)? Van der Zwaard en Specht zijn daar duidelijk over. ‘Burgerkracht komt voort uit een goed samenspel van betrokken bewoners, een betrouwbare overheid én inlevende professionals’ (Van der Zwaard en Specht (2013:1). In hoofdstuk 4 en 5 van dit rapport staan we in onze bespreking van buurthuizen nieuwe stijl en de maatschappelijke activiteiten van kerken/religieuze organisaties uitgebreid stil bij dit noodzakelijke samenspel.

3 Welzijn Nieuwe Stijl in Rotterdam

3.1 Afscheid van het oude welzijnsbeleid

In 2011 besloot de gemeente Rotterdam het welzijnswerk op een nieuwe manier aan te besteden, te beginnen in de pilotgebieden Charlois, Hoogvliet en IJsselmonde. In deze voormalige deelgemeenten bestond onder bestuurders en ambtenaren veel ongenoegen over de werkwijze van de al jaren lokaal actieve partijen. ‘De organisatie was doel op zich geworden’, aldus de oud-portefeuillehouder van IJsselmonde. ‘Ze waren vooral bezig mensen naar activiteiten te trekken’, beaamt de destijds verantwoordelijke ambtenaar in Hoogvliet. ‘Eerdere pogingen om met prestatiegerichte afspraken de structuur te doorbreken, leidden niet tot het gewenste resultaat. Tegelijkertijd stond de gemeente voor een bezuinigingsopgave, aldus een lokaal bestuurder, ‘leeg liep’ op individuele welzijnsvoorzieningen. Om daar een eind aan te maken was meer grip op de resultaten nodig. De aanbesteding van het hele welzijnswerk had dan ook tot doel de rol van opdrachtgever stevig in handen te krijgen.

In de omslag naar Welzijn Nieuwe Stijl doorliepen de voormalige deelgemeenten Hoogvliet, Charlois en IJsselmonde een eigen beleidsproces. Daarvan was de basis overal hetzelfde: professionele inzet concentreert zich op ondersteuning aan individuen die het echt nodig hebben om hun zelfredzaamheid te bevorderen. Of, zoals de oud-portefeuillehouder van Hoogvliet het uitdrukt: ‘het oplossen van problemen van individuen, tot achter de voordeur’. Daarbij nam de deelgemeente afscheid van het beleid dat was gericht op ‘verbinding in de wijken’, oftewel het oude opbouwwerk. Activiteiten die professionals voorheen in dit kader deden werden nu overgelaten aan bewoners, zo verklaart de bestuurder in IJsselmonde. ‘Nadruk ligt op het helpen van mensen die het moeilijk hebben en op het gebruik maken van de eigen kracht en initiatieven uit de wijk’. Naast een andere focus werd ook een meer outreachende benadering voorgestaan. Geen ‘sturende professionals’ meer die vanachter hun bureau een aanpak uitzetten, maar ‘proactief en ambulant in de wijk’ aanwezig zijn’. Volgens de portefeuillehouder in Charlois is dat er via het beleid ‘ingeploegd’.

Met deze legitimatie had het welzijnswerk weer ‘een sterk verhaal’, zo stellen alle betrokken bestuurders en ambtenaren in de drie voormalige deelgemeenten. Opvallend is dat ze vanuit de welzijnspartijen enthousiaste bijval krijgen. De oud-directeur van Stichting Welzijn Hoogvliet meent dat de kritiek op haar organisatie makkelijk, maar ook terecht was. ‘Het ging al lang niet meer om echt welzijn en daar moest iets in gebeuren.’ De visie die de deelgemeente ontwikkelde, past volgens haar bij de drive die welzijnswerkers hebben en is ook beter voor mensen zelf. ‘Hen ondersteunen in het dingen zelf doen is welzijn pur sang. Het biedt ruimte voor professionals in plaats van protocollen.’ Ook voor de manager van Thuis Op Straat (TOS) in Charlois kwam het beleid als geroepen. ‘Als overheid wil je in de haarvaten van de samenleving zitten en dat doe je, direct en indirect, via welzijn. Het nieuwe nu is aansluiten op de stromen en activiteiten van mensen zelf, in plaats dat professionals het organiseren. Als TOS proberen we dat al jarenlang te doen in de stad’.

De nieuwe spelers in het veld, DOCK en PIT010, stellen zelfs dat het welzijnswerk door de aanbesteding op inhoud is versterkt, omdat er nu meer ‘in de breedte van de vraag wordt gekeken’ en mensen worden aangesproken op wat ze zelf kunnen. De druk van de bezuinigingen zijn volgens de verantwoordelijk manager voor het jeugdwerk in Charlois ‘juist fijn voor welzijn, want het geeft urgentie en noodzaak tot veranderen’. PIT010 gaat wat dat laatste betreft volgens de bestuurders nog een stap verder dan de gemeente Rotterdam van hen vraagt. Ze proberen naar eigen zeggen mensen dwars

door de domeinen welzijn, werk, taal, schulden, integratie, wonen heen in beweging te krijgen. ‘Zelfsturing staat daarbij centraal, alles is erop gericht de cliënt weer los te laten.’

Ook de relatie van de welzijnsorganisaties met de gemeente is door de aanbesteding verbeterd, zo stellen de managers. ‘Het is zakelijker, maar er blijft ook wel ruimte’, zo licht TOS toe. Tegelijkertijd kunnen de welzijnspartijen met de opdracht in hun zak duidelijker aangeven waar hun grenzen liggen en dwingen de gemeente om heldere keuzes te maken. ‘Ambtenaren moeten ook leren dat veel niet meer kan. Het inkopen van activiteiten bijvoorbeeld, iets dat de deelgemeente soms nog wel wil. DOCK moet hen dan wijzen op de gemaakte afspraken’, aldus de manager jeugd in Charlois.

3.2 Hoogvliet

Invoering Welzijn nieuwe stijl

De voormalige deelgemeente Hoogvliet kent een lange geschiedenis van sociaal beleid om bewoners te activeren en hun zelfredzaamheid te stimuleren. Projecten als Heel de Buurt waren erop gericht participatie en vrijwilligerswerk uit te lokken en daarmee tegelijkertijd vaardigheden te ontwikkelen. Sinds begin jaren negentig werden in het kader van een intensieve wijkaanpak sociale interventies ingezet. De herstructurering was een mogelijkheid om problemen achter de voordeur op te sporen en vanuit het welzijnswerk werd contact en identificatie met de buurt gestimuleerd. Uitgebreid onderzoek onder leiding van hoogleraar Jan Willem Duyendak (Veldboer et al., 2007; Duyvendak et al. 2008; Veldboer 2010; Kleinhans et al, 2014) concludeerde dat de aanpak zowel letterlijk als figuurlijk beweging creëert, maar nauwelijks tot significante sociale stijging leidt. Met name mensen die verhuisden en een zinvolle dagbesteding kregen, al dan niet in de vorm van (tijdelijk) betaald werk, gingen erop vooruit. Voor de meeste bewoners bleef de aanpak in het buurtcircuit van betrokkenheid, cohesie en leefbaarheid hangen. Advies van de onderzoekers is om het welzijnswerk in Hoogvliet te richten op sociale interventies, met nadruk op opleiding en werk, in plaats van bewoners te betrekken bij projecten van professionals .

Deze oproep lijkt de voormalige deelgemeente ter harte te hebben genomen. Als laatste van de pilotgebieden trad de gebiedsgerichte aanbesteding in Hoogvliet op 1 januari 2013 in met als hoofddoel bewoners te laten stijgen op de Zelfredzaamheids Matrix en hun eigen kracht te stimuleren. Om dit te bereiken kwam de nadruk te liggen op breed toegeruste professionals in de eerste lijn, de zogeheten buurtmakelaars, die zich flexibel door de wijk moesten begeven. Buurthuizen werden gesloten, het maatschappelijk werk en jeugdwerk versoberd. Enkele sociale projecten zoals ‘Buurt bestuurt’, waarin burgers samen met de politie en ambtenaren werken aan leefbaarheid en veiligheid, werden overgedragen aan de gemeente. In totaal werd met de aanbesteding van het welzijnswerk in Hoogvliet een bezuiniging van 1 miljoen euro gerealiseerd. Volgens de oud-portefeuillehouder, zou dit deels worden opgevangen door vrijwilligers en eigen inzet van bewoners, het liefst via vernieuwende initiatieven. De deelgemeente probeerde dit onder andere te stimuleren door Villa Vonk, een nieuwe multifunctionele accommodatie in Oudeland, in handen te geven van ‘de buurt’.

Voordeel voor de deelgemeente bij de invoering van het beleid was de proactieve houding van de oude Stichting Welzijn Hoogvliet. In 2012 startte ze op eigen initiatief een experiment met het werken in kleine teams van brede professionals die individuele hulpverlening bieden in de vorm van gerichte, kortlopende interventies. Tegelijkertijd zochten ze samenwerking met andere lokale aanbieders waar vervolgens het consortium Eigen Koers Hoogvliet (EKH) uit voort kwam, bestaande uit zes partijen:

Stichting Welzijn Hoogvliet/BLiK, Humanitas, Pameijer, FlexusJeugdplein, ArgosZorggroep en DOCK. Vanwege de lokale kennis en goede contacten met de deelgemeente was het geen verassing dat EKH de aanbesteding won. Volgens de destijds verantwoordelijk ambtenaar was het selecteren van een goede partij niet de reden dat het aanbestedingsproces de deelgemeente veel tijd koste. Hij vond het vooral lastig om tot een goede opdracht te komen waarin niet de vorm maar enkel het te bereiken doel van welzijn werd omschreven. ‘Dit wordt toch snel een financieel verhaal terwijl je daar niet op uit bent. Vraag is hoe je stuurt zonder het helemaal voor te koken.’ Bij EKH herkennen ze deze kwestie. Aanbesteden is volgens de directeur geen panacee. ‘Een goed bestek betekent niet direct een beter welzijnsbeleid. De relatie opdrachtnemer-opdrachtgever is bedrijfsmatig, terwijl het verschil in de uitvoering gemaakt wordt.’ Volgens haar is alles toch wat erg precies uitgewerkt. Ook de verantwoordelijk ambtenaar meent dat het proces minder vernieuwing bracht dan gehoopt.

Buurt Bestuurt

Welzijn in uitvoering

De partijen in Hoogvliet zijn het meest enthousiast over de nieuwe methode die is ontwikkeld om inhoud te geven aan het gedachtegoed van Welzijn Nieuwe Stijl, de zogeheten ondersteuningsmix. De directeur EKH noemt dit ‘een trendbreuk’ doordat principes van eigen kracht en ‘eropaf’ leidend zijn geworden. Sinds de aanbesteding hebben de professionals de taak mensen te helpen door zoveel mogelijk laagdrempelige ondersteuning in te schakelen, ook in eigen sociale kring. Die wederkerigheid is volgens de directeur noodzakelijk vanuit de bezuiniging en een bewuste, positieve strategie. Voor cliënten is dat nog niet vanzelfsprekend. ‘Soms moet er wat geduwd en getrokken worden maar uiteindelijk accepteren mensen het wel en dan blijken ze veel meer zelf te kunnen.’

De effectiviteit van de ondersteuningsmix hangt in belangrijke mate af van de creativiteit en deskundigheid van de buurtmakelaar. EKH kreeg binnen de aanbesteding ruimte voor 6,5 fte aan deze ambulante hulpverleners op individueel niveau in dienst, die deels werden geworven uit het oude personeel. Het oorspronkelijke idee was dat buurtmakelaars zelf hulpbehoevende bewoners ‘opsporen’, maar in de praktijk kregen ze vooral verwijzingen vanuit de gemeente, corporaties, zorginstellingen of andere welzijnspartners. Hierop volgde een huisbezoek om de problematiek van mensen in beeld te

brengen. Op basis van de acute behoeften en mogelijkheden, maakt de buurtmakelaar een plan voor een korte interventie vanuit het principe van de ondersteuningsmix. Het traject is gericht op concrete doelen die in drie tot zes maanden te bereiken zijn, zoals het op orde brengen van de administratie, zorgen voor huishoudelijke hulp en het aanvragen van een woningpas. ‘Uiteindelijk wil je dat iemand verhuist naar een betere woning, maar dat is op die termijn niet te bereiken dus stel je kleine doelen’, aldus een buurtmakelaar in Hoogvliet. Voor een deel van de cliënten, vaak mensen die nooit eerder in hulpverlening zaten, is de interventie voldoende om hen in beweging zetten. De meerderheid van de groep waarmee EKH in contact komt, wordt slechts tijdelijk geholpen omdat ze beperkt zelfredzaam zijn. De buurtmakelaars openen zodoende steeds nieuwe dossiers met nadruk op andere problematiek, zodat de directeur zich afvraagt hoe ver je kan gaan in het activeren van mensen. ‘Waar zit de grens? Waar zit de ideale ondersteuningsmix?’

Een andere pijler van Welzijn Nieuwe Stijl is de inzet van vrijwilligers binnen welzijnsorganisaties, ook in Hoogvliet. Sinds de aanbesteding ligt een deel van de praktische hulp vanuit EKH niet meer in handen van professionals maar van burgers in de rol van budgetcoach, administratieve hulp of huishoudelijke dienst. Daarnaast wordt van mensen in een langdurige uitkeringssituatie verwacht dat ze wat terugdoen voor de samenleving en hiervoor ondermeer terecht kunnen bij welzijnspartijen. Rotterdam is een van de weinige gemeenten die dit zogeheten Social Return on Investment (SROI) heeft ingevoerd, een zwaar bediscussieerde maatregel in Nederland. Niettemin blijkt zowel uit ons onderzoek, als uit de recente studie van Kleinhans e.a. (2014) in Hoogvliet, dat de doelgroep het principe van SROI over het algemeen ondersteunt. Veel mensen met een uitkering vinden het zelfs prettig iets terug te kunnen doen en dit levert een toestroom van vrijwilligers op. De oud-portefeuillehouder Welzijn van Hoogvliet toont zich zeer tevreden over het feit dat de overheid een toch moeilijke groep wist te bereiken en te activeren. Ze constateert echter ook dat ‘de verbinding van welzijn met SoZaWe’ nog niet helemaal goed verloopt en EKH met de nieuwe vrijwilligers in hun maag zit. ‘Ze afficheren zich met de welzijnsorganisatie, zien zich als vertegenwoordiger daarvan, terwijl dat niet de bedoeling is’. Volgens een van de buurtmakelaars ligt het knelpunt met name bij de beperkte inzetbaarheid. ‘Slechts een deel is supervrijwilliger met echte kennis van zaken of die in staat is zelfstandig te werken. Deze moet je koesteren want daar kan EKH niet zonder. Daarnaast is er een grote pool gewone vrijwilligers die het doen uit de nieuwe wederkerigheid in het beleid. Deze kosten veel tijd in begeleiding en dat hebben we eigenlijk niet. Soms gaat het ook mis, dan komen ze niet meer opdagen. Ze zijn geen zekerheid.’

De kracht van informele netwerken

Een derde opdracht aan EKH in de aanbesteding was het zoeken van verbinding met andere partijen om samen Welzijn Nieuwe Stijl ‘te dragen’. Bij formele organisaties verloopt dat nog moeizaam, omdat ze zich ook geconfronteerd zien met bezuinigingen. Kerken worden in dit kader actiever, zo signaleert de buurtmakelaar. Ze beheren de voedselbank en doen aan budgetcoaching met schuldhulpmaatjes. ‘Er zijn ook heel veel Antillianen die een eigen kerkje beginnen om bij elkaar te komen en over problemen te praten’. Bij de deelgemeente zagen ze deze beweging echter nog niet. Volgens de voormalig portefeuillehouder is slechts een van de vijf kerken actief op welzijnsgebied en ook dat hangt sterk af van personen.

Een zelfde beeld bestaat van burgerinitiatieven. De directeur van EKH vertelt trots dat het Antilliaans Vrouwennetwerk en de vriendendienst Wijkbus zich dankzij hun steun ontwikkelen. Vertegenwoordigers

van de deelgemeente blijven het nog teveel hangen bij enkele bestaande clubs en reeds actieve bewoners. Hoogvliet mist volgens de betrokken ambtenaren nog ‘van die nieuwe initiatieven die mensen verbinden’. Ze zien mensen vooral klagen en weinig het heft in eigen hand nemen. ‘De participatie zit in stadium 2.0. Mensen die iets verzinnen, zitten vast in de oude subsidiegedachten in plaats van zelforganisatie en nieuwe verdienmodellen.’ Volgens de buurtmakelaar is er sinds het schrappen van het oude opbouwwerk geen samenwerking meer tussen de oude verenigingen en bewonersorganisaties in Hoogvliet. ‘Nu doet iedereen zijn eigen ding. Mensen organiseren iets voor hun kleine clubje of het zijn zzp-ers die sociaal cultureel werk overnemen, tegen een bepaald tarief.’ Professionals zijn sceptisch over het idee dat burgers zelf collectieve welzijnstaken op zich nemen. ‘In Hoogvliet zit de eigen kracht op een veel lager niveau dan bij veel van de aansprekende initiatieven. Het gaat om het dagelijks leven, een boodschap voor elkaar doen, op elkaars kinderen passen. De gewenste initiatieven zijn wel mogelijk maar groeien nu nog vooral in co-creatie, dus niet zonder inzet van professionals of de deelgemeente’, aldus de directeur van EKH. Omdat ook de deelgemeente dit signaleerde, werd besloten om buiten de aanbesteding extra subsidie voor buurtactiviteiten beschikbaar te stellen. Ten tijde van het onderzoek moest dit budget nog ingevuld worden, maar duidelijk was dat het gericht moest zijn op schulden en armoede.

3.3 Charlois

Invoering welzijn nieuwe stijl

Waar de voormalige deelgemeente Hoogvliet ruim de tijd nam voor de aanbesteding van het welzijnswerk, doorliep Charlois het proces relatief snel. Per 1 januari 2012 werden er nieuwe partijen aangetrokken en in de loop van het jaar gingen ze aan de slag. Ook hier lag de focus op het vergroten van zelfredzaamheid en het versterken van sociale netwerken. Alle steun aan wijkaccommodaties en standaard activiteiten werd door professionals ingetrokken. Ook werden de subsidies voor bewoners-organisaties vervangen door ondersteuning aan praktische, kortlopende bewonersinitiatieven. ‘In Charlois wilden we af van het oude sociaal-culturele werk met buurthuizen. Bewoners moeten het op eigen kracht gaan doen’, aldus de voormalige portefeuillehouder. Voor enkele organisaties, zoals House of Hope en Vitaal Pendrecht, maakte de deelgemeente een uitzondering omdat ze ‘te belangrijk’ werden geacht voor de wijk.

House of Hope

Ondanks deze stevige inzet, besloot de deelgemeente de aanbesteding van het welzijnswerk in vier zogenaamde percelen op te knippen. Perceel 1 met huishoudelijke verzorging, maatschappelijk werk en buurtwerk voor volwassenen in Charlois Noord ging naar DOCK en dezelfde taak voor Charlois Zuid in perceel 2 naar PIT010. Beide zijn samenwerkingsverbanden van verschillende kleine welzijnspartijen die vaak al jaren actief waren in Rotterdam. PIT010 wordt vanuit consultancy bureau B&A Group aangestuurd. Voor perceel 3, gericht op het bevorderen van een 'gezonde, sociale levensstijl' bij jongeren, contracteerde de deelgemeente Stichting TOS en perceel 4 met jeugdwerk en talentontwikkeling kwam weer bij DOCK terecht.

Vertegenwoordigers van de oude deelgemeenten omschrijven dit aanbestedingsproces als een succes, maar voor de betrokken welzijnspartijen was het onzeker en complex. Bij de oude organisaties hielden de contracten al begin 2012 op en vervolgens moesten ze voor een nieuwe opdracht concurreren met onbekende spelers. 'Het aanbestedingsproces verliep digitaal en anoniem. Voor ons perceel had het ook net zo goed een club uit Twente kunnen worden', aldus de manager van TOS in Charlois. Ondertussen waren er veel mensen ontslagen. Een deel van hen kon bij DOCK weer aan de slag, maar PIT010 hanteerde de filosofie dat nieuwe bezems schoon vegen. 'Het oude systeem moest worden doorbroken en niet geleidelijk afgebouwd want het zat overal'. Toch had de deelgemeente in hun ogen nog een extra slag kunnen maken. 'De aanbesteding in Charlois is heel snel gegaan en daardoor werd over veel dingen niet goed nagedacht wat betreft de overdracht. Bovendien is het welzijnswerk door die vier percelen versnipperd geraakt.' Ook de korte looptijd van het contract maakt het lastig echt vooruitgang te boeken. 'Nu zitten we weer in een raar vacuümjaar', legt de manager van TOS uit, 'Terwijl er grote opgaven liggen hebben we nog steeds geen idee van wat er gaat komen'.

Welzijn in uitvoering

Volgens de professionals is het nieuwe aan Welzijn Nieuwe Stijl, het aansluiten op de stromen en activiteiten van mensen zelf, in plaats dat zij die initiëren. TOS deed dat naar zeggen van de manager in Charlois al. Zo opereert de organisatie al geruime tijd door heel Rotterdam in kleine vaste teams die zich verbinden aan groepen jongeren in wijken. Zij laten hen zelf activiteiten organiseren. 'Dit leidt tot nieuwe voorzieningen, zoals het freerun parcours, of evenementen die echt aansluiten bij wensen van jongeren.' De bewoners bepalen, niet de welzijnswerkers, al is enige ondersteuning wel nodig. 'Maar dan heb je meer aan enkele echt goede mensen dan een batterij middelmatige hulpverleners.'
DOCK ontwikkelde net zoals de welzijnspartij in Hoogvliet een eigen methode om invulling te geven aan Welzijn Nieuwe Stijl, de zogeheten *blended* dienstverlening. 'Die bestaat uit een mix van een individuele en collectieve hulpverlening. Maatschappelijk werk zet je in als dat nodig is, soms aangevuld met collectieve diensten maar dan wel licht. Er wordt veel kritischer gekeken naar wat er kan met minder zware inzet.' PIT010 heeft geen eigen term bedacht voor de werkwijze die in de aanbesteding wordt voorgeschreven. 'Het is maatschappelijke dienstverlening en dat zo veel mogelijk op straat', aldus de

managers. De organisatie werkt met een klein team van professionals die, tegen een vast uurtarief, bewoners zo praktisch mogelijk proberen te helpen. Daarbij is het belangrijker dat ze een brede kennis en betrokken zijn, dan dat ze een achtergrond hebben in het welzijnswerk. Zo was de manager in Charlois voorheen zelf politieagent. Wel hebben de werknemers van PIT010 een specifieke taak casemanager of gezinsregisseur gericht op interventies danwel vrijwilligersmakelaar, mantelzorgmakelaar of buurtcoach om bewoners te activeren.

De deelgemeente heeft het beeld dat er met dit nieuwe beleid 'veel meer mensen bereikt worden, ook achter de voordeur'. De ambtenaren zien dat welzijn wordt ingezet 'om te ontdekken wat de situatie is en wat mensen nodig hebben', en dat de laagdrempeligheid is toegenomen. Omdat hiermee ook kwetsbare groepen bereikt worden is het gebruik wel gestegen. De welzijnspartijen delen de visie dat er een kanteling is gemaakt in Charlois, maar wijzen net als de professionals in Hoogvliet op de grenzen van de nieuwe aanpak. Niet alles kan outreachend en vraaggericht, want het welzijnswerk is volgens de manager van DOCK losser en vluchtiger geworden. 'Er zijn geen vaste groepen meer en minder langdurige contacten. De preventieve inzet ontbreekt, omdat er geen vaste plek meer is waar iedereen komt.' Mede daarom zijn er in Charlois nog enkele wijkgebouwen, inloopspreekuren en traditionele welzijnsactiviteiten, zoals een computercursus, taalcursus en fietsles gebleven. PIT010 nam zich zelfs voor om in aansluiting op hun gerichte interventies bij individuele bewoners een zogeheten wijkcoöperatie in de deelgemeente op te zetten. 'Het blijft een zwakke wijk met veel generationele armoede en sociaal economische ellende. Een deel van de bevolking heeft altijd enige vorm van ondersteuning nodig.' Een buurtbedrijf 'voor en door de inwoners' dat diensten aanbiedt zou daaraan moeten bijdragen.

Deze wijkcoöperatie is tegelijkertijd een antwoord op de stroom aan nieuwe vrijwilligers die het principe van SROI ook in Charlois oplevert. De vrijwilligers vangen een deel van de taken op die professionals vroeger deden, terwijl ze tegelijkertijd worden toegeleid naar werk. Volgens de ambtenaren in de voormalige deelgemeente is er sprake van een olievlek-effect: actieve burgers worden een rolmodel voor anderen met vergelijkbare problematiek. 'In Charlois zijn er echter inmiddels meer vrijwilligers dan plekken waar ze terecht kunnen, zo stellen de managers van DOCK en PIT010. Net als in Hoogvliet merken ze dat de nieuwe vrijwilligers 'zich snel vereenzelvigen met hun nieuwe rol' en daardoor blijven hangen bij de welzijnsorganisaties. Dit levert een paradoxale situatie op. 'Vrijwilligers zijn onmisbaar en het liefst heb je vaste waarden. Maar dat is uiteindelijk niet goed voor de mensen zelf, dus moet je alternatieven verzinnen'. Bij TOS zijn ze al langer bekend met deze situatie. De jongeren die zij inzetten worden daarom bewust niet als vrijwilliger aangetrokken. 'Het wordt licht betaald, zo'n 10 euro per uur. Dat zijn kleine bijbaantjes maar zorgt wel dat ze op weg blijven naar echt werk'. Dit kan op goedkeuring van de deelgemeente rekenen. 'SROI moet mensen helpen, het mag geen verdringing zijn', aldus de oud-portefeuillehouder welzijn van Charlois.

Verbindingen met informele netwerken

De drie welzijnsinstellingen in Charlois hechten sterk aan hun rol in de wijk en hun contacten met andere partijen. Volgens de manager Jeugd hebben de medewerkers van DOCK door hun bekendheid met het gebied en de bewoners goede relaties met iedereen. 'Zowel bewonersorganisaties als corporaties en winkeliers'. Mensen weten hen te vinden. Daarnaast ondersteunen ze groepen die iets willen doen voor de buurt, zoals in het project Changemakers gericht op Antillianen in Charlois. Zowel DOCK als TOS maken gebruik van het voormalige wijkcentrum Arend en Zeemeeuw dat nu onder de naam Hart voor Carnisse in handen is van bewoners. Zo dicht mogelijk bij de doelgroep te zitten is voor

TOS onderdeel van hun strategie. Zij faciliteren bijvoorbeeld een kerkelijke wandelgroep met toegang tot een van de TOS-locaties in Pendrecht.

Hoewel de welzijnspartijen onderling weinig contact hebben, menen ze dat het aanboren van de informele netwerken in Charlois redelijk goed verloopt. Diverse buurthuizen zijn overgenomen door bewoners en op verschillende plaatsen werden de oude speeltuinverenigingen weer actief. ‘Het begint bij professionals die mensen een stap verder helpen en ze vervolgens weer iets terug laten doen voor de wijk’, aldus een manager van PIT010. Niet dat dit proces makkelijk en overal vanzelf gaat. Kort na de introductie van Welzijn Nieuwe Stijl was er vooral weerstand bij bewoners, voor wie de vernieuwing als verassing kwam. ‘Van de een op andere dag was er geen wijkcentrum meer waar ze heen konden voor activiteiten. ‘Maar uiteindelijke bleven de goede over en bleken mensen tot veel meer in staat dan ze dachten.’

De bestuurders van PIT010 stellen dat er ondanks de verschuiving van taken van professionals naar burgers behoefte blijft aan professionele ondersteuning. ‘Anders ontstaat er een elitaire club van bewonersinitiatieven en drukken mensen elkaar weg in de wijkgebouwen. De groep voor wie je het eigenlijk doet komt er dan niet meer. Clubjes willen zich ook graag eigenaar voelen van een pand of verbonden zijn met formele structuren.’ De mogelijkheden van de welzijnspartijen om sturend op te treden zijn evenwel verkleind, omdat hun activiteiten zich beperken tot de kerntaken. Net als in Hoogvliet signaleren de managers van PIT010 en TOS dat de kerken in Charlois zich nu meer in de samenleving manifesteren met diensten en activiteiten. Deze rol is volgens hen hard nodig ‘want dat werk kunnen wij er niet bij hebben’. In het verlengde daarvan constateren de professionals een ‘institutionalisering van bewonersorganisaties’ in Charlois. De speeltuinverenigingen en wijkgebouwen in zelfbeheer, maar nog meer Vitaal Pendrecht gedragen zich volgens hen steeds meer als kleine welzijnsinstellingen. Dit laat zien wat actieve burgers voor elkaar weten te krijgen, maar beperkt zich daarmee ook tot een groep gevestigde, mondige bewoners in de wijk.

3.4 IJsselmonde

Opzet van welzijn nieuwe stijl

IJsselmonde is volgens de voormalig portefeuillehouder Welzijn van de deelgemeente een echt gebied op Zuid: veel naoorlogse bouw, doorstroming van bewoners en problemen met armoede, schulden, integratie en huiselijk geweld. De deelgemeente probeerde de achteruitgang te bestrijden met onder andere een stop op de bouw van sociale huur en een eigen versie van de Rotterdamwet die instroom van kansarmen beperkt. Daarnaast vormde het welzijnswerk een belangrijke pijler in het beleid. Tot de aanbesteding was dit in handen van Perspect, een organisatie die ooit is ontstaan uit initiatieven van bewoners, maar inmiddels is verworden tot een klassieke welzijnsinstelling. De transformatie naar Welzijn Nieuwe Stijl in IJsselmonde richtte zich op ‘groot welzijnswerk’ dat was onderverdeeld naar individuele hulpverlening en buurtwerk in de vorm van wijkcoaches. In middelen en menskracht lag duidelijke nadruk op het eerste. Ook het jongerenwerk werd langs deze twee lijnen als geheel aanbesteed. Daarnaast bestond er nog het zogeheten ‘klein welzijnswerk’ van clubs en initiatieven door bewoners die de deelgemeente afzonderlijk faciliteerde ‘met wat handgeld.’

De nieuwe contracten voor het grote welzijnswerk in IJsselmonde gingen per 1 juli 2012 over naar PIT010 en lopen formeel nog tot eind 2015. Voor de deelgemeente was het een spannend proces omdat Perspect niet had verwacht de opdracht te verliezen. Ook veel lokale politici hadden moeite met

de uiteindelijke keuze. De managers van PIT010 zijn niettemin te spreken over het traject en hun contacten met de voormalige deelgemeente. ‘IJsselmonde is als eerst van start gegaan en heeft alles omgegooid waardoor ze verder zijn in de omslag. De deelgemeente is ook veel vrijer in het invullen van de opdracht.’ Meer dan in de andere pilotgebieden van Welzijn Nieuwe Stijl werd het geheel niet ‘dichtgetimmerd’, beamen de destijds actieve accountmanager en portefeuillehouder. Zo werd een bezuiniging van vijf miljoen euro gerealiseerd, maar de begroting bood ruimte voor flexibiliteit in het beleid. Zo zijn in de loop van de tijd extra middelen uitgetrokken voor schuldhulpverlening, ondersteuning bij huiselijk geweld en een taalcoach. Ook werden de mantelzorgmakelaar en sportmakelaar ingeruild voor een extra wijkcoach.

Welzijn in uitvoering

Nog meer dan in Hoogvliet en Charlois zorgde de introductie van Welzijn Nieuwe Stijl in IJsselmonde voor een aardverschuiving in de formele infrastructuur. Perspect was sterk verbonden met de wijken en bewoners en vanwege het verdwijnen van de oude structuur stuitte de aanbesteding op veel verzet, zo vertellen de managers van PIT010. Oud-medewerkers van Perspect weigerden hun dossiers over te dragen waardoor de nieuwe welzijnswerkers met een achterstand begonnen. Doordat de werkwijze met korte, gerichte interventies dusdanig verschilde, werd dit in de praktijk snel ingelopen. Aanvankelijk zouden de vier buurthuizen in de voormalige deelgemeenten sluiten vanwege de visie ‘niet te investeren in stenen’. De regievoerders kwamen echter tot de conclusie dat ‘helemaal afschaffen teveel zou zijn’, waardoor slechts een gebouw dichtging. De nadrukkelijke opdracht aan PIT010 voor het beheer van de wijkaccommodaties is ze niet meer zelf te vullen met mensen en activiteiten. ‘Alleen het faciliteren van bewoners en hun plannen’, aldus de oud-portefeuillehouder.

De vertegenwoordigers van de deelgemeente hebben de indruk dat met name de individuele hulpverlening is verbeterd, doordat interventies meer in hand zijn van één partij en zelfs één persoon. Echt grote vooruitgang, zoals de centrale stad dat graag zou willen, vinden ze te veel verwacht vanwege de doorvoering van een grote bezuiniging. Zeker bij het buurtwerk knelt dat volgens de ambtenaren en bestuurder. Mede daarom is er samen met corporatie Woonbron en Bureau Frontlijn een Achter de Voordeur Aanpak ingezet. Dit gaat verder dan de opdracht aan PIT010 en is bedoeld om ‘het kantelpunt in de wijk, met veel kansarmen in een uitzichtloze situatie, weer de goede kant op te helpen’.

Wat betreft het stimuleren van eigen kracht en burgerinitiatief verloopt dit proces ook in IJsselmonde grillig. Een kleine club van actieve bewoners is nog steeds boos op de deelgemeente, maar tegelijkertijd is er aanwas van nieuwe vrijwilligers. Door de aanbesteding ontstaat ook een nieuwe dynamiek in de wijkgebouwen. ‘Dit heeft een vacuüm gecreëerd waarin actieve bewoners zaken zelf zijn gaan oppakken. Waar vroeger professionals de wijkgebouwen bevolkten, worden ze nu door twee parttime beheerders gerund samen met vrijwilligers.’ De managers van PIT010 hebben de indruk dat er hiermee slagen worden gemaakt. ’Bewoners worden niet meer gepamperd door professionals dus moeten ze er zelf iets van maken.’

In tegenstelling tot Charlois heeft IJsselmonde nog nauwelijks nieuwe burgerinitiatieven. De sociale infrastructuur bestaat vooral uit kerken en traditionele verenigingen die de deelgemeente probeert te stimuleren om een grotere rol te pakken. Volgens de voormalig portefeuillehouder zien ze de behoefte in de buurt, met name op gebied van armoede en eenzaamheid. In IJsselmonde zijn kerken zodoende geheel verantwoordelijk voor de voedselbank. En transformeren de speeltuinverenigingen zich met hulp van de gemeente naar de zogeheten buurthuizen van de toekomst.

Met dit beleid gaat IJsselmonde naar zeggen van de bestuurder vrij ver en soms loopt het ook mis. Zo ontwikkelde een volkstuinvereniging zich razendsnel door buurtgerichte activiteiten te organiseren. Het gold als een best practice, trok busladingen geïnteresseerde professionals en de deelgemeente zou bijdragen aan een nieuw gebouw. Totdat er onenigheid ontstond in de vereniging over de koers en besteding van het lidmaatschapsgeld, tot de rechter aan toe. ‘Het initiatief bleek toch te kwetsbaar en niet bestendig genoeg. Aan de hulp en inzet van professionals heeft dat niet gelegen, de ruzie komt uit de vereniging zelf.’ Volgens de bestuurder is dat ‘het risico van ruimte geven aan burgers.’

3.5 Conclusies

Zoals we in hoofdstuk 2 van dit rapport beschreven, klinkt in heel Nederland al jaren de oproep tot vernieuwing van het welzijnswerk. Rotterdam gaf hier reeds verschillende malen inhoud aan, vrijwel altijd onder de noemer van ‘meer ruimte voor eigen kracht en verantwoordelijkheid van burgers.’ Net als eerdere pogingen, komt Welzijn Nieuwe Stijl in drie voormalige deelgemeenten voort uit een onvrede over de effectiviteit van het welzijnswerk en een zoektocht naar een beter samenspel tussen de gemeente, professionals en bewoners. Typisch Rotterdams is dat ze een orthodoxe aanpak niet schuwt. De aanbesteding in de pilotgebieden Charlois, Hoogvliet en IJsselmonde schudde de lokale structuren en werkwijzen flink op, verrassend genoeg met grote bijval van de welzijnspartijen zelf. Ze zien de focus op vraaggericht werken en zelfredzaamheid niet als opgelegd beleid, maar juist als een uitdaging van hun kernwaarden. In gesprekken benadrukken alle managers en bestuurders hun vernieuwende, zelfontwikkelde aanpak, waarmee ze burgers helpen ‘het zelf te doen’. Dit klinkt als een echo van veel eerdere beleidsadviezen in Rotterdam.

Alle betrokken partijen hebben het gevoel dat er veel ten goede is veranderd in de hulpverlening aan kwetsbare bewoners. We deden geen onderzoek naar de effectiviteit van het beleid, maar kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat een deel berust op procesresultaten. De gerichte, korte interventies brengen mensen misschien verder dan het oude aanbod, maar om duurzaam problemen op te lossen is vaak meer nodig. Veel bewoners van de drie deelgemeenten kampen met complexe, veelzijdige problemen die hen niet snel stappen op de zelfredzaamheidsmatrix doen stijgen. Vrijwel alle professionals constateren dat ook hun methodiek misschien wel de kern van welzijn raakt, maar uiteindelijk te kort schiet in het ondersteunen van een deel van de doelgroep. In elke voormalige deelgemeente zijn aanvullende projecten opgetuigd die dit gat moeten dichten. Deze draaien om langdurige activiteiten en contacten met mensen, oftewel *slow social work*.

Dat de nieuwe opzet van het welzijnswerk, ondanks het grote enthousiasme en goede indruk, toch wat knelpunten heeft, blijkt ook in de grootste zichtbare opbrengst: het aanboren van de groep langdurige uitkeringsgerechtigden. Dit principe van wederkerigheid dreigt zelfs aan zijn eigen succes ten onder te gaan. Zo grijpen veel burgers de kans aan die het beleid biedt om actief te worden, maar worden ze vervolgens aan hun lot overgelaten omdat begeleiding en perspectief ontbreekt. Professionals zien in deze situatie de bevestiging van hun visie dat burgers meer kunnen en willen. Het aanpakken van vrijwilligerswerk betekent echter niet dat ze zichzelf weten te redden, laat staan dat vrijwilligers doorstromen naar een echte baan. De opdracht voorziet niet in het feit dat er meer inzet en ondersteuning nodig is om hen zover te krijgen.

Tot slot kunnen we constateren dat de veranderingen in het welzijnswerk zich vooral op institutioneel niveau tussen de overheid en welzijnsinstellingen afspelen. Zoals ook eerder het geval was, transformeren burgers niet automatisch mee met de beleidsvisies. In de drie voormalige deelgemeenten is de opleving van de sociale netwerken waar de deelgemeenten op hoopten vooralsnog te vinden is bij de bestaande infrastructuur van kerken, speeltuinverenigingen en traditionele bewonersorganisaties. Initiatieven van bewoners zijn zeldzaam en doorgaans gericht op de eigen groep, in plaats van de buurt. De professionals wijten dit aan het wegbezuinigen van het opbouwwerk, maar volgend de bestuurders en ambtenaren van de deelgemeenten ligt het aan de ‘mentaliteit in de wijken.’ Hun standpunt is dat bewoners het beleid nog onvoldoende snappen, terwijl onduidelijk blijft of bewoners zich überhaupt aangesproken voelen.

Zomerfeest Villa Vonk

4 De functie van wijkaccommodaties

Buurthuizen en wijkcentra vormden een van de belangrijkste pijlers van het oude welzijnsbeleid. Binnen deze accommodaties werd een breed scala aan activiteiten georganiseerd voor bewoners. De visie achter Welzijn Nieuwe Stijl streeft naar meer flexibele, multifunctionele accommodaties met burgers aan het stuur. Aan de hand van zes van deze locaties schetsen we de weerbarstige praktijk in Hoogvliet, Charlois en IJsselmonde.

4.1 Even voorstellen: zes buurthuizen nieuwe stijl

Villa Vonk
Villa Vonk is de naam van de nieuwe multifunctionele accommodatie in Oudeland, Hoogvliet. Werd deze wijk in de jaren vijftig gebouwd om comfort te bieden aan geschoolde arbeiders, trokken de flats door de jaren heen steeds meer kansarmen aan. Om de verloedering tegen te gaan, zou Ouderland sinds 2000 ingrijpend aangepakt worden. Uiteindelijk bleef de sloop en nieuwbouw beperkt tot enkele eengezinswoningen en het multifunctionele centrum Villa Vonk. Het gebouw heeft een prettige uitstraling, maar zoals de bestuursleden stellen, ligt Villa Vonk ‘een beetje in niemandsland’ en heeft het iets eg van een ruimteschip dat in de wijk is geland.

Villa Vonk

Aanvankelijk zou Villa Vonk de standplaats worden van Stichting Welzijn Hoogvliet, maar na de aanbesteding koos de deelgemeente ervoor het gebouw ‘aan de buurt’ te geven. Gedachte was dat bewoners Villa Vonk geheel met vrijwilligers draaiende zou houden. Toen dit niet spontaan van de

grond kwam, vroeg de deelgemeente verschillende mensen in de wijk om een bestuur te vormen. Zij beheren de Stichting Villa Vonk en zijn verantwoordelijk voor het gebouw, al heeft de bewonersorganisatie slechts de beschikking over twee eigen ruimtes. De rest van het pand is in gebruik door twee scholen en een jeugdhonk. In de beginperiode kreeg het bestuur nog ondersteuning van een medewerker van de deelgemeente, inmiddels draaien ze geheel zelfstandig.

Hart voor Carnisse

Hart voor Carnisse is gevestigd in het vooroorlogse deel van Charlois, waar dat gekenmerkt wordt door een mengeling van oorspronkelijke Rotterdammers en allochtone bewoners. Omdat de wijk zowel op de Sociale Index en de Veiligheidsindex achter blijft bij het stedelijk gemiddelde namen bewoners, professionals en lokale organisaties in 2011 het initiatief voor een integrale wijkaanpak, onder de noemer 'Bloeiend Carnisse.' Vanuit dit platform kwamen ze in 2012 in verzet tegen de voorgenomen sluiting van wijkcentrum Arend en Zeemeeuw. De Stichting Charlois Welzijn konden deze wijkcentra na de aanbesteding niet meer exploiteren. Middels een aantal bijeenkomsten werd de toekomst van het pand verkend en zochten de deelnemers naar draagvlak voor een herstart. Anders dan bij Villa Vonk in Hoogvliet konden zij terugvallen op een 'wijkgevoel' vanuit de oude situatie in Arend en Zeemeeuw en het bestaande netwerk rondom Bloeiend Carnisse.

Hart voor Carnisse

Hoewel gedragen door professionals, werd de regie vanaf het begin belegd bij bewoners. In november 2012 is een nieuw bestuur geformeerd. Dit bestuur werkte vervolgens hard aan het opzetten van de nieuwe organisatie Hart voor Carnisse. Het pand kent verschillende ruimtes, waaronder een sportzaal en een keuken, waardoor het zich goed leent voor verschillende activiteiten. Wie voor het eerst in het

wijkcentrum komt, moet wel even op zoek naar de ingang. Hart voor Carnisse wordt omsloten door huizenblokken en is vanaf de straat niet direct te zien.

De Nieuwe Nachtegaal

De Nieuwe Nachtegaal is gevestigd in een voormalig verzorgingstehuis in Oud-Charlois. In de directe omgeving van het gebouw vond de afgelopen jaren, in het kader van stedelijke vernieuwing, veel sloop- en nieuwbouw plaats. Corporatie Woonbron kocht het pand in 2005 met als doel er een voorziening voor kansarme jongeren in te creëren. Na fel verzet vanuit de buurt besloot de corporatie samen met de bewoners een andere bestemming te kiezen. Uiteindelijk is De Nieuwe Nachtegaal in 2010 herontwikkeld als multifunctionele accommodatie voor zorg, welzijn, wonen en werken in de wijk. Dit is in de lijn met de decentralisatie van het sociale domein en veranderingen in de AWBZ en WMO waarbij van mensen verwacht wordt dat ze zelfredzaam zijn, zo lang mogelijk zelfstandig wonen en terugvallen op netwerken en faciliteiten in de buurt.

De Nieuwe Nachtegaal

De Nieuwe Nachtegaal ligt in een deel van Oud-Charlois waar relatief weinig andere voorzieningen zijn en voldoet zo aan een behoefte van met name oudere bewoners. De afgelopen jaren had het pand diverse functies. Tegenwoordig heeft een deel van de accommodatie een commerciële functie, zijn er diensten gevestigd van maatschappelijk professionals en vindt in een beperkt deel meer sociaal-culturele activiteiten plaats. Zo wonen in De Nieuwe Nachtegaal enkele cliënten van Bavo Europoort met lichte psychiatrische problemen. Daarnaast huisvest het pand een organisatie voor kinderopvang, een welzijnsinstelling, een praktijkschool en een aantal kleine ondernemers. De projecten zijn gericht op werklozen.

De sociaal culturele activiteiten worden in principe door vrijwilligers georganiseerd onder de vlag van de Wijkvereniging de Nieuwe Nachtegaal. De organisatie komt voort uit de oorspronkelijke actiegroep en gebruikt het gebouw nu als uitvalsbasis voor haar eigen sociale programma. Omdat ze slechts een van de partners zijn in Stichting de Nieuwe Nachtegaal doet de accommodatie niet aan als een traditioneel buurthuis. De activiteiten van de wijkvereniging vinden plaats in een bijgebouw dat in samenwerking met Bavo Europoort en Woonbron is ingericht voor het sociale wijkrestaurant Tante Sjaar. Het restaurant heeft een eigen ingang, dat bewoners van De Nieuwe Nachtegaal en bezoekers scheidt, maar wel de mogelijkheid biedt voor ontmoeting.

De Focus

De Focus is een van de drie wijkgebouwen in beheer van PIT010 in IJsselmonde. Het gebouw ligt centraal in de wijk Beverwaard aan de rand van het winkelcentrum aan de Oude Watering. Het pand stamt uit de jaren tachtig, toen de meeste woningen in Beverwaard zijn gebouwd. De wijk kenmerkt zich door veel bewoners van niet-westerse afkomst, veel uitkeringsafhankelijkheid en een laag gemiddeld inkomen. Hoewel het winkelcentrum in 2006 een opknapbeurt kreeg, staat het er door leegstand troosteloos bij. Ook het wijkgebouw komt niet erg uitnodigend over. Ook al kreeg De Focus op initiatief van de portefeuillehouder Welzijn eind 2013 nog een kleine opknapbeurt en zijn er vrijwel altijd mensen aanwezig.

Wijkgebouw De Focus

In tegenstelling tot de wijkgebouwen in Hoogvliet en Charlois is De Focus nog in het beheer van de lokale welzijnsaanbieder. Waar vroeger een heel team beschikbaar was, stelde PIT010 alleen een beheerder aan en is het gebouw in principe in handen van bewoners. Zij hebben de sleutel en organiseren hun activiteiten in principe zelfstandig. Omdat deze opzet in Beverwaard niet goed van de

grond kwam, is vanuit de samenwerkingspartner House of Hope tijdelijk een teamleider aangesteld om de vrijwilligers te begeleiden. Sinds 1 januari 2015 is de beheerder van De Focus vervangen door een coördinator van PIT010 die alle wijkgebouwen in IJsselmonde onder zijn hoede heeft. Langzaam groeit daarmee de situatie naar zelfbeheer.

De Dijk

Wijkgebouw De Dijk ligt in het zuiden van Groot-IJsselmonde. De wijk kent een relatief hoog aantal oudere, autochtone Rotterdammers met lage inkomens. Voor De Dijk onder beheer kwam bij PIT010 was het in handen van welzijnsorganisatie Perspect. Enkele betaalde krachten zorgden samen met een team vrijwilligers voor een levendig complex. De Dijk had toen het karakter van een open café waar de hele buurt kwam om goedkoop te drinken. Tegenwoordig schenkt De Dijk geen alcohol meer en is van de professionals - net als in de andere wijkaccommodaties van PIT010 - alleen nog een coördinator over. Toch blijft de Dijk mensen uit de buurt trekken en vinden er in het gebouw veel activiteiten plaats. Dit is mede te danken aan de vaste groep vrijwilligers en de faciliteiten die het gebouw biedt. Nog altijd heeft het de functie van een koffiehuis waar mensen komen voor een praatje en een drankje. Tijdens de ‘week van de wijkgebouwen’ in december 2013 kreeg de centrale ruimte planten en werden er kleurige kleedjes op de tafels gelegd. Toch houdt het wijkgebouw een minder uitnodigend karakter dan sommige andere accommodaties. De Dijk bevindt zich op de begane grond van een nieuw pand met daarboven woningen. Hierdoor is het wijkgebouw niet direct als een ‘huiskamer van de wijk’ herkenbaar.

Wijkgebouw De Dijk

Lombardijen - De Wokkel

Wijkgebouw Lombardijen is gevestigd in een pand uit de jaren tachtig en ligt centraal in de wijk Lombardijen. Bewoners kennen het wijkgebouw als De Wokkel en het is net als De Focus en De Dijk in beheer van PIT010. Het wijkgebouw in Lombardijen is groot en heeft een verouderde uitstraling. Er zijn verschillende ruimtes waarvan enkele permanent worden verhuurd aan externe partijen, waaronder een drumschool en een kerkgemeenschap. Evenals in de andere wijkgebouwen in IJsselmonde vormt de ontmoetingsruimte bij de entree - met bar en grote keuken - de centrale plek in het pand. Net als De

Dijk was wijkgebouw Lombardijen onder het leiding van Perspect een dynamisch gebouw met vaste krachten en waar veel activiteiten plaatsvonden. Door de aanbesteding kwam hier abrupt een eind aan. De nieuwe beheerder vanuit PIT010, die ook De Dijk onder haar hoede kreeg, kreeg veel te stellen met de boze reacties van bewoners op deze ontwikkelingen. Niettemin kwamen de meeste bewoners snel weer terug. Zoals de beheerder het uitdrukt is Lombardijen ‘een kantelwijk waar mensen zijn kansarm zijn.’ De Wokkel voorziet in de behoefte aan een laagdrempelig wijkgebouw waar diverse activiteiten plaatsvinden voor een groot aantal verschillende groepen. Hierdoor maakt het pand een meer levendige indruk dan De Dijk en De Focus.

Wijkgebouw Lombardijen

4.2 Doelstelling en activiteiten

Ontmoeting, verbinding en participatie

De zes wijkaccommodaties zijn een goed voorbeeld van buurthuizen nieuwe stijl. De professionals die de regie voerden, deden vrijwel allemaal een stap terug gedaan en bewoners zetten, soms tegen wil en dank, de organisatie voort. In hun visie blijven ze daarbij dicht bij de doelstelling die de gebouwen binnen het oude welzijnsbeleid hadden, zo blijkt uit gesprekken met bestuurders en beheerders. Centraal staat het bieden van een laagdrempelige plek voor buurtbewoners, specifiek kinderen, ouderen en mensen in een kansarme positie, door middel van het organiseren van activiteiten het en bieden van ruimte voor ontmoeting. Bij Hart voor Carnisse en de wijkgebouwen in IJsselmonde spreekt men zelfs van lokale gemeenschapsvorming als belangrijkste functie. Hun taakopvatting lijkt dan ook nog het meest op een traditionele welzijnsorganisatie met elementen als talentontwikkeling, delen van kennis, maatschappelijke integratie en een schakel naar professionele hulp.

De hoge ambities komen deels voort uit de wens van bewoners zelf, maar de trekkers zijn zich goed bewust van wat overheden en andere instanties van de buurthuizen verwachten. Zo zou de deelgemeente Hoogvliet graag zien dat Villa Vonk actief de binding tussen bewonersgroepen stimuleert. Daarbij is het niet alleen sociale samenhang dat de klok slaat, participatie en

zelfredzaamheid zijn minstens zo belangrijk. Onder het motto ‘voor bewoners, door bewoners’, voelen wijkaccommodaties de nieuwe context van de participatiesamenleving duidelijk aan. In vergelijking met de situatie in de buurthuizen die gerund werden door welzijnsprofessionals, is deelname aan activiteiten niet meer het einddoel. De gedachte is dat bezoekers pas echt in hun eigen kracht komen als ze actief meedoen en verantwoordelijkheid nemen. Hierin weerklinkt de echo van wat adviescommissies, zoals in hoofdstuk 2 beschreven, al jarenlang voor het welzijnswerk in Rotterdam propageren.

Binnen via de bingo

De wijkaccommodaties dichten zich een verheffende functie toe voor, in het bijzonder kansarme wijkbewoners. Uit een inventarisatie in Villa Vonk blijkt dat er vraag is naar praktische hulp en ondersteuning, in het bijzonder onder ouderen en mensen met een smalle beurs. Dit weerspiegelt zich in de praktijk vooral in ‘gezellige activiteiten waarin mensen hun vrije tijd kunnen besteden en sociale contacten opdoen’, zo stellen de bestuurders. De meeste locaties programmeren vrijwel dagelijks traditionele buurthuisactiviteiten, waaronder computercursussen, sport en spel, danslessen, dieetbegeleiding, schaken, bridgen of klaverjassen en uiteraard een bingo. Zoals de coördinator in De Nieuwe Nachtegaal vertelt, is er daarnaast een lange wensenlijst aan activiteiten op gebied van muziek, bewegen, creatieve of kunstzinnige vormgeving en koken.

In IJsselmonde gebruikt PIT010 de wijkcentra voor hun resterende welzijnsaanbod, maar het grootste deel van het programma staat of valt met mensen die een activiteit willen oppakken. Zaken als schilderen, beeldhouwen of boetseren trekken in de wijken weinig belangstelling en zijn dan ook nagenoeg verdwenen. Deze verschuiving heeft volgens de beheerders ook te maken met de veranderende context waarin de kosten van een activiteit niet automatisch meer zijn gedekt. Dit is de reden dat maar een deel van de cursussen die in de voormalige buurthuizen van Hoogvliet werden aangeboden in Villa Vonk is terecht gekomen. De veranderingen leiden er volgens bewoners in IJsselmonde toe dat het nu minder gezellig is in de wijkgebouwen. Vroeger werd er meer georganiseerd, wat ook meer aanloop van mensen trok voor ‘een bakje koffie en een praatje’. De beheerders beamen dat er iets verloren is gegaan, maar stellen ook dat er nog volop ruimte is voor bewoners om initiatief te nemen. In De Wokkel lukt dat steeds beter. Dit gebouw zit zelfs voller dan voorheen. In De Dijk en De Focus gaat het met vallen en opstaan. Voorbeeld is een high tea die enkele bewoners van Beverwaard met hulp van de beheerder hadden geregeld. Het werd een groot succes. Ondanks de goede voornemens, nam echter niemand het stokje over.

Bingo in de Wokkel

Kortom: volledig afhankelijk zijn van wat bewoners oppakken is onzeker. Bij Hart voor Carnisse zet het bestuur daarom een groot aantal activiteiten zelf op. ‘Charlois Welzijn deed minder in het pand’. Ook hier staan inloopmomenten en de regelmatig terugkerende bingo op het programma. Met daarnaast sport, spel, cursussen en bijeenkomsten voor ouderen, jongeren en vrouwen. Voor de organisatie en begeleiding vraagt het bestuur specifieke mensen ‘met kennis van zaken’ die ze zelf betaalt. Zo blijven activiteiten laagdrempelig en toegankelijk voor iedereen. Er is dus een min of meer ouderwets professioneel georganiseerd aanbod. Dit wordt bepaald door het bestuur zelf in tegenstelling tot de vroegere targets vanuit de gemeente of welzijnsinstantie. Hart voor Carnisse sluit zo naar eigen zeggen beter aan bij behoeften in de wijk.

Eten tegen eenzaamheid

Volgens de beheerder van De Focus zijn populaire activiteiten in alle wijkaccommodaties ‘alles wat gratis is of echt wat oplevert’. Dit vertaalt zich meer dan voorheen in activiteiten rondom gezamenlijk koken, eten en drinken. In augustus 2014 organiseerde Villa Vonk op verzoek van bewoners een zomerfeest dat door vijfhonderd mensen werd bezocht. Ook de zomerbarbecue in De Nieuwe Nachtegaal trok veel belangstelling, ondanks dat mensen hiervoor van tevoren een kaartje moesten kopen. En in december 2014 wist Hart voor Carnisse twee vliegen in één klap te slaan met een bingo-avond met open buffet voor arme gezinnen in Rotterdam Zuid, georganiseerd in samenwerking met de voedselbank.

Eet-mee-café Villa Vonk

In het vaste programma van de wijkaccommodaties komt de sociale functie van eten eveneens terug. Zo organiseert Villa Vonk elke maand een succesvol eet-mee-café waar een aantal vrijwilligers uit de buurt tegen een kleine vergoeding voor een groep buurtbewoners kookt. ‘Dat slaat echt aan, vooral via mond-tot-mondreclame en trekt tientallen mensen op een avond. Na afloop melden zich direct de eersten voor de volgende keer’. Ook De Wokkel staat bekend om haar maaltijdservice die is opgezet vanuit een bewonersinitiatief. Elke dag kunnen buurtbewoners er tussen 17.00 en 19.00 uur voor een klein bedrag eten. Dit trekt een groep trouwe bezoekers, met name oudere vrouwen met een Nederlandse achtergrond. In tegenstelling tot Villa Vonk zijn reserveringen niet nodig. Mensen kunnen gewoon binnenlopen. De Focus organiseert wekelijks een vergelijkbare activiteit: eens per maand kunnen bewoners er gratis eten. In beide gevallen komen er tussen de dertig en veertig mensen per avond op af.

De sociale maaltijd is het meest ver ontwikkeld bij het buurtrestaurant Tante Sjaar in De Nieuwe Nachtegaal. Deze voorziening is opgezet waar kwetsbare bewoners goedkoop en laagdrempelig kunnen eten én waar ze anderen kunnen ontmoeten. Tegelijkertijd doen mensen met afstand tot de arbeidsmarkt of jongeren hier werkervaring op. Doordeweeks is het buurtrestaurant open tussen 10.00 en 20.00 uur. Daarnaast is er een ‘tafeltje dekje’-service: de maaltijden worden niet aan huis gebracht, maar een wijkbus brengt de bewoners naar het buurtrestaurant.

Tante Sjaar in De Nieuwe Nachtegaal

Verder met vrijwilligers

Trekkers van de wijkaccommodaties initiëren de activiteiten met een meer maatschappelijke doelstelling. Zo is Hart voor Carnisse een erkend leerbedrijf voor stages, onder begeleiding van de twee bestuursleden. De voorzitter van de wijkvereniging en de coördinator Sociaal in De Nieuwe Nachtegaal wilden meer doen aan echte ondersteuning van ouderen, maar ook iets bieden voor werklozen in de wijk. Vanuit dit idee is naast Tante Sjaar een boodschappen-bezorgservice opgezet die eens per week

vanuit een samenwerkende supermarkt bestellingen aflevert bij bewoners in heel Rotterdam Zuid. Ook is er een werkcoöperatie opgericht die mensen als dank voor hun inzet als vrijwilliger op weg helpen naar het vinden van een baan. Dit blijkt succesvol.

De werkcoöperatie sluit aan bij een idee van de penningmeester in Villa Vonk. Via een klusbus wilde hij iets te doen met mensen die als tegenprestatie voor hun uitkering vrijwilligerswerk zoeken. Net zoals de professionelere welzijnsinstellingen in hoofdstuk 3 opmerkten, krijgt Villa Vonk een grote toestroom vanuit de wijk, maar is er gebrek aan begeleiding. Met enige structuur, zo is de gedachte, kunnen deze mensen wel nuttig werk verrichten. Naast de klusbus loopt in Hoogvliet een initiatief voor een Repair Café waar mensen computers, fietsen en koelkasten kunnen laten repareren. Dit project is ontstaan vanuit de wijk en wordt ondersteund door medewerkers van Eigen Koers Hoogvliet en Villa Vonk.

Reuring in het gebouw

Vanuit hun sociale doelstellingen is een belangrijke vraag of de wijkaccommodaties hun doelgroep weten aan te spreken. De algemene constatering is dat buurthuizen in handen van bewoners niet automatisch een beter bereik hebben onder burgers. Dit hangt echter af van de al aanwezige sociale infrastructuur en netwerken in de wijk. Zo trekt het programma van Villa Vonk vanwege de onbekendheid en geïsoleerde ligging geen grote aantallen bezoekers. De aanloop komt nog het meest van de lokale organisaties die intensief gebruik maken van het pand, zoals de Antilliaanse Vrouwenvereniging. En vanuit de verhuur van ruimten aan individuele bewoners of sociaal ondernemers. Via Facebook, flyers en posters probeert het bestuur nu de bekendheid te vergroten in de wijk.

Rondom Hart voor Carnisse ontstaat duidelijk meer reuring doordat bestuurders veel contacten hebben en met hun deelname aan het stadsinitiatief in Rotterdam de extra publiciteit wisten te creëren. Het programma vult zich steeds verder met activiteiten. Ook via de samenwerkingspartners in Bloeiend Carnisse komen veel bewoners binnen. Zo wordt het gebouw actief gebruikt door basisscholen in de buurt en enkele professionele welzijnsinstellingen die sport, spel en bijscholing aanbieden voor kinderen in de wijk. Jongeren zijn bij de Nieuwe Nachtegaal nog een ‘vergeten doelgroep’. De locatie trekt volgens de coördinator Sociaal hoofdzakelijk 55-plussers met een Nederlandse achtergrond en in iets mindere mate Surinaamse ouderen uit de buurt. De voorzieningen in het pand hebben een bredere scope, maar volgens haar kan en moet dat veel strategischer. Vanuit haar achtergrond in de marketing zou de coördinator graag meer aan profilering willen doen. ‘Wijkaccommodaties nieuwe stijl draaien om beleving.’

De wijkgebouwen in IJsselmonde slot, maakten de afgelopen twee jaar een turbulente ontwikkeling door in hun bereik en bezetting. Kort na de overname door PIT010 was de opkomst heel laag, maar tegenwoordig bieden alle drie de locaties vele activiteiten. Ook bieden de gebouwen onderdak aan kerkgenootschappen, migrantenverenigingen, sport- en muziekclubs, theatergezelschappen, zangkoren en voedselbanken. Met name De Wokkel in Lombardijen is druk bezet en trekt een zeer divers publiek. De Dijk drijft nog voor een groot deel op oude vaste bezoekers en gebruikers, vooral ouderen met een Nederlandse achtergrond. Dat er zo weinig jongeren komen ligt volgens hen aan het soort activiteiten en de beperkte reclame voor het wijkcentrum als geheel. De Focus in Beverwaard heeft een programma voor kinderen, maar bedient daarin hoofdzakelijk een kleine vaste club allochtone bewoners van middelbare leeftijd met een uitkering. Net als in Hoogvliet trekken speciale activiteiten een grote schare mensen waarvan slechts een klein aantal vaker terugkomt.

4.3 Zelforganisatie met vallen en opstaan

Vrijwilligers als personeel

Bewoners speelden altijd al een rol in buurthuizen, maar waar dat vroeger niet werd aangemoedigd zou geen van de accommodaties nu zonder vrijwilligers kunnen bestaan. Vrijwel alle trekkers stellen dat de inzet van bewoners op zich geen probleem is, in tegendeel. Hart voor Carnisse en De Nieuwe Nachtegaal hebben een vast team van vrijwilligers dat redelijk zelfstandig activiteiten uitvoert. Deze mensen komen binnen via vacatures op de vrijwilligersbank of de organisaties waarmee ze samenwerken. Er zijn daardoor altijd ‘wel handen’. Ook in de wijkgebouwen van PIT010 in IJsselmonde zijn groepen vrijwilligers actief, zowel op vaste als losse basis, waarvan een deel nog uit de tijden van Perspect. In Lombardijen bieden vrijwilligers zich volgens de beheerder zelfs in grote getale aan. ‘Dan is de ‘vraag wat kun je en wat wil je?’. Dat alleen al is een eyeopener voor hen. Ze vinden het leuk, hebben weer een taak en doel in hun leven’. Binnen Villa Vonk heeft het moeizaam geformeerd bestuur een klein clubje bewoners actief weten te krijgen. Daarnaast hebben ze veel aanloop van nieuwe vrijwilligers die vanwege hun uitkeringssituatie moeten participeren en waar mogelijk worden ingezet.

De vrijwilligers zijn onmisbaar en worden zeer gewaardeerd, zo stellen de bestuurders en beheerders. Verschil met de situatie van een aantal jaar terug is dat ze eigen verantwoordelijkheid kregen en de randvoorwaarden of faciliteiten niet meer worden ingevuld door professionals. ‘Nu moeten ze echt alles zelf doen, dus ook het klaar zetten van ruimtes en tafels en stoelen verslepen’, aldus de beheerder van De Dijk en De Wokkel. Vrijwilligers zijn kortom hard nodig voor de uitvoerende taken. ‘Het is een soort van personeel’, aldus een bestuurslid van Hart voor Carnisse. ‘Ze worden ingezet voor hand- en spandiensten’. Zo kreeg het pand in de zomer van 2014 dankzij de inzet van buurtbewoners een flinke schilderbeurt. Iets wat ze anders nooit voor elkaar hadden gekregen.

Voor hun taken krijgen vrijwilligers in de accommodaties zelden een vergoeding. Alleen Villa Vonk doet dit voor mensen die actief zijn in het beheer van het gebouw, maar in de wijkcentra van PIT010 in IJsselmonde is de toelage juist afgeschaft. Sommige vrijwilligers klagen hierover en stellen dat er voorheen meer bewoners actief waren. ‘Nu zijn alleen de mensen over die het zelf leuk vinden’. De teamleider in De Focus is van mening dat je goede vrijwilligers die zich voor langere tijd inzetten moet betalen. De vaste groep in De Dijk vindt het vooral belangrijk dat ze gewaardeerd worden, met bijvoorbeeld een cursus of speciale activiteit. PIT010 organiseert daarom af een toe een lunch of feest voor de vrijwilligers als dank voor hun inzet. Ook bieden ze hen, net als Villa Vonk, een training aan op het gebied van BHV, communicatie en samenwerking.

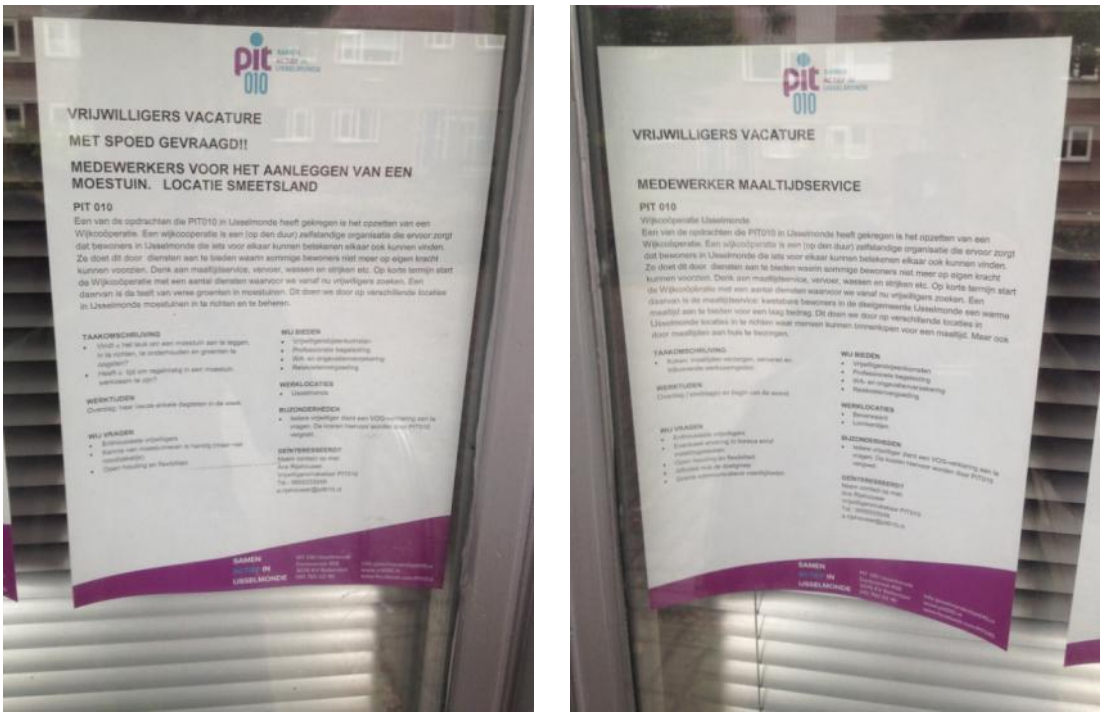

Vrijwilligers vacatures van PIT010

Gecoördineerde vrijwilligheid

In alle wijkaccommodaties stellen de beheerders en bestuurders dat er grenzen zijn aan het zelforganiserend vermogen van buurtbewoners. Ze beamen wat ook uit ander onderzoek blijkt: van de meeste actieve burgers kun je alleen relatief eenvoudige taken vragen. ‘Je kunt geen eisen aan vrijwilligers stellen en ze willen zelden verantwoordelijk zijn voor alles’, aldus de coördinator Sociaal in De Nieuwe Nachtegaal. Ze is vanuit de stichting aangesteld om een achtervang te bieden voor de organisatie en een brugfunctie naar andere partijen te vervullen. ‘Er is gezag nodig, mensen vragen dat ook. In feite is dat heel ouderwets’, aldus een bestuurslid van Villa Vonk. Tegelijkertijd missen veel mensen de vaardigheden om te regelen en te organiseren. Mede daarom zit in Hart voor Carnisse het bestuur overal bovenop en trekken ze voor bepaalde projecten of klussen professionele krachten aan.

De coördinatiefunctie is eveneens belangrijk in de wijkgebouwen van PIT010 in IJsselmonde. Om de organisatie soepel te laten verlopen maken de beheerders roosters met de geplande activiteiten en geven ze alle vrijwilligers een eigen taak aan de balie, in de kantine of bij het beheer van de ruimtes. Dit biedt houvast en structuur. Volgens de beheerders moeten de bewoners in IJsselmonde nog steeds wennen aan het feit dat er geen geld of betaalde krachten meer zijn om ‘het’ te regelen. Hulp en aansturing blijft nodig om de organisatie draaiend te houden. ‘Bewoners in Lombardijen bedenken zelf

geen oplossingen zonder lichte ondersteuning'. Daarbij wordt het buurthuis nog niet als collectief bezit ervaren en activiteiten in het pand blijven erg op zichzelf staan.

Mede dankzij de beheerder begint zelforganisatie in De Wokkel langzaam op gang te komen, maar in De Focus en Villa Vonk lijkt dit nog ver weg. Vrijwilligers haken vaak af en nieuwkomers niet staan te springen. In De Focus ligt hier een machtstrijd onder de vaste vrijwilligers aan ten grondslag. 'Sinds de overname door PIT010 communiceren ze nauwelijks en doet een kleine club wat hen goeddunkt', aldus de beheerder. 'Ze zijn laks, maken rotzooi en houden er hun eigen regels op na'. Gevolg is dat hij een dagtaak heeft aan het behandelen van klachten en opruimen van ruimtes. 'Iedereen gaat voor zijn eigen ding, hun eigen activiteit. Aan schoonmaken doen ze niet, want het moet wel leuk blijven zeggen ze dan'. Om de impasse te doorbreken is er een teamleider aangesteld vanuit House of Hope, een maatschappelijke organisatie waarmee PIT010 in IJsselmonde samenwerkt. Hij probeert vooral de onderlinge verhoudingen te verbeteren, maar zelfs hem kost het veel energie. Ook in Villa Vonk verloopt de zelforganisatie uiterst stroef. Hoewel het beheer van de accommodatie, net zoals in Hart voor Carnisse, volledig op burgerinitiatief draait, is dit meer van bovenaf opgelegd. Er bestond nauwelijks een netwerk of structuur om op terug te vallen. Groepen in de wijk mijden elkaar zelfs en alleen onder duidelijke leiding en taakverdeling van het bestuur wordt er samengewerkt.

Slag om de vrijwilliger

Net als de welzijnsprofessionals onderschrijven bestuursleden en beheerders in de buurthuizen de gewenste omslag in het welzijnswerk. Niettemin vinden ze het geloof in zelfredzaamheid en de organisatiekracht van burgers nu wat ver doorschieten. Zo menen de trekkers van Hart voor Carnisse dat bewoners tot veel in staat zijn, maar ze dat ze als coördinatoren wel de ruimte moeten krijgen. 'Vroeg of laat komt er enige inzet van professionals bij kijken', beamen de bestuursleden van Villa Vonk. 'Er worden onrealistische eisen gesteld aan vrijwilligers', zo concludeert de teamleider van De Focus. 'Het moeten mensen zijn die goed zelfstandig kunnen werken en zelf initiatief nemen, want er is geen tijd om dat aan te jagen'. Alle wijkaccommodaties beamen dat sterke, zelfstandige vrijwilligers zeldzaam zijn. Velen haken na een tijdje weer af.

Naast bewoners die zich uit eigen beweging willen inzetten voor de buurt of een activiteit, hebben alle accommodaties te maken met de min of meer gedwongen vrijwilligers. 'De ervaring leert dat dit weinig sterke en duurzame krachten zijn', zegt de beheerder van De Focus. 'De meesten hebben zelfs intensieve begeleiding nodig om te kunnen worden ingezet', zo vallen de trekkers in Hart voor Carnisse en Villa Vonk hem bij. 'Het gaat om zwakke groepen, vaak mensen met een "vlekje". Ze zijn niet te sturen, zoals de overheid dat wil. Je moet juist hen volgen. Dat vraagt veel tijd en aandacht.' Daarom zijn de organisaties wat terughoudend met dit type vrijwilliger. 'Voor sommigen is het puur bezigheidstherapie en daar moeten wij dan iets mee doen, want er is niemand anders', zo verklaart een bestuurslid van Villa Vonk.

De vaste club in De Dijk merkt op dat er een slag om vrijwilligers aan de gang is in de wijk. Steeds meer organisaties doen een beroep op bewoners en daarbij voelen ze zich soms 'medewerker zonder contract'. De bestuurders in Villa Vonk spreken van een verdringing van banen door mensen die er eigenlijke niet geschikt voor zijn. Volgens de penningmeester is dat geen win-win, maar min-min. De beheerder van De Dijk en De Wokkel heeft het zelf twee keer meegemaakt. Ze was eerst in dienst van Stichting Welzijn Hoogvliet voor ze in IJsselmonde aan de slag ging. Inmiddels is ook daar haar functie opgeheven. 'Dan wordt je ontslagen als professional en mag je als vrijwilliger terugkomen'.

Met name in IJsselmonde vragen de beheerders zich af of volledige zelforganisatie van de wijkgebouwen ooit mogelijk is. ‘Het beleid van PIT010 is loslaten en dan kijken waar het gaat piepen. Maar dit is niet centrum, in Lombardijen en Beverwaard heb je een ander type mensen.’ Uiteindelijk zorgt dit beleid in deze wijken niet voor meer, maar juist voor minder betrokkenheid. De beheerders waarschuwen dan ook voor het verder afbouwen van de professionele ondersteuning. Dit vooruitzicht zorgt nu vooral voor gelatenheid onder de bewoners. ‘Het vertrouwen is nog broos en snel geschaad. Mensen haken af en gaan opnieuw voor hun eigen activiteit, niet voor het geheel’.

4.4 Beheer, financiering en bestuur

Zelfbeheer is niet gratis

Welzijn Nieuwe Stijl gaat er vanuit dat burgers prima in staat zijn zaken op te pakken die professionals vroeger deden. In de zes wijkaccommodaties zien we met vallen en opstaan dat bewoners zelf activiteiten organiseren. Dat is echter maar één kant van de medaille. Volledig zelfbeheer betekent dat bewoners ook verantwoordelijk zijn voor het onderhouden van het gebouw, het managen van de organisatie en het zorgen voor een sluitende exploitatie. Daarbij blijkt dat zelforganisatie toch meer kost dan gedacht. ‘Ze denken dat het allemaal gratis kan, maar voor niks gaat alleen de zon op.’

Zo hebben Hart voor Carnisse en Vila Vonk hun pand vooralsnog in bruikleen van de gemeente en betalen de stichtingen geen huur. Wel zijn ze verantwoordelijk voor de rest van de vaste lasten. In Carnisse komt dit op 15.000 euro per jaar. Daarnaast zijn de jaarlijkse kosten voor de exploitatie van het pand en de hele organisatie geraamd om ruim 100.000 euro. Hieronder vallen basale uitgaven, zoals verzekeringen, computers, koffie en thee en publiciteit. Slechts een klein deel is voor de feitelijke organisatie van het buurthuis als welzijnsfunctie. Bedoeling is dat Hart voor Carnisse en Villa Vonk de verplichte uitgaven dekken uit het verhuur van ruimtes aan externen. Daarvoor hanteren ze drie tarieven: een commercieel tarief, een verlaagd sociaal tarief en een zogeheten nul-tarief waarbij ze geen geld maar een tegenprestatie vragen.

De praktijk is echter weerbarstig. Omdat Villa Vonk van de andere gebruikers in het pand nauwelijks inkomsten krijgt, verhuurt de stichting noodgedwongen ruimtes direct aan bewoners. Dit zorgt met name bij activiteiten van kleine ondernemers voor een schemergebied. ‘Als mensen geen contributie vragen dan hoeven ze ook geen huur te betalen. Maar er zijn bewoners die daar gerust een handje mee lichten.’ Ook stellen de bestuurders dat er erg weinig geld in de wijk zit, met als gevolg dat Villa Vonk moeite heeft om de basale beheerskosten te dekken. Hart voor Carnisse weet dit plaatje wel rond te krijgen. Het bestuur werkt samen met een aantal grote partijen, zoals de basisscholen, een peuterspeelzaal, DOCK en VvE’s in de wijk. Met deze inkomsten kunnen ze echter nog geen programma opzetten. Een laagdrempelig aanbod betekent in de praktijk dat de stichting de bijdrage betaalt voor mensen die dat zelf niet kunnen opbrengen. ‘Armoede speelt toch een rol. Maar dit is wel persoonlijk en dus niet voor iedereen.’

Hulp van Ikea

Om een buurthuisprogramma te kunnen uitvoeren zijn vrijwel alle besturen naast vrijwilligers sterk afhankelijk van steun van onder andere het Oranje Fonds en Opzoomer mee. Ook zoeken ze sponsors bij lokale bedrijven en instellingen. Zo ging Hart voor Carnisse voor de hoognodige opknapbeurt van het gebouw een samenwerking aan met IKEA in Barendrecht. Zij kwamen met Hart voor Carnisse in contact via het Stadsinitiatief en besloten het buurthuis als ‘Social Project’ te adopteren. Dankzij deze

investering is de gymzaal opgeknapt en werden de keuken en koffiekamer opnieuw ingericht, naar een ontwerp dat samen met buurtkinderen was gemaakt. Ook doen de besturen geregeld een beroep op de gemeente. Villa Vonk kreeg ongeveer 5000 euro per jaar aan vaste subsidie van de voormalige deelgemeente. Ook het zomerfeest werd deels uit een potje voor burgerinitiatief betaald. Vanuit Hart voor Carnisse lagen er eind 2014 maar liefst vier voorstellen bij de gebiedscommissie Charlois. Daarvan is het volgens het bestuur maar afwachten is of deze positief oordeelt, hetgeen de hele organisatie uiteindelijk onzeker maakt. Zo wees de gemeente eerdere aanvraag af voor taallessen en activiteiten gericht op armoedebestrijding, onder andere voor nieuwe migrantengroepen uit Midden- en Oost Europa.

Nieuwe koffiekamer Hart van Carnisse door IKEA Barendrecht

Beide buurthuizen zouden het liefst alle steun afbouwen en op eigen benen staan, temeer omdat het aanvragen en verantwoorden van subsidies het nodige van hen vergt. ‘Er zitten heel veel voorwaarden aan, bijna alsof je een professionele instantie bent’, aldus de penningmeester van Villa Vonk. ‘Om de drie maanden moet er een tussenrapportage komen en elk jaar een jaarverslag.’ Het bestuur heeft het gevoel dat, vooral de gemeente, ‘overal iets over te zeggen wil hebben’. De trekkers van Hart voor Carnisse klagen vooral over het stroperige proces. ‘We moeten alles omschrijven en ze zijn erg kritisch. Als er iets niet klopt, stopt de subsidie’, aldus de voorzitter. ‘Dat terwijl wethouders en ambtenaren het wijkcentrum de hemel in prijzen en regelmatig langskomen om te laten zien hoe mooi Charlois het voor

elkaar heeft. Daar zien de bewoners volgens haar niks van terug als ze een subsidie aanvragen. ‘De gemeente is een ‘onbetrouwbare partner’. De bestuurders worden niettemin steeds meer bedreven in wat ze omschrijven als het subsidiecircus. Zo houdt Hart voor Carnisse een uitgebreide boekhouding bij en wisten ze met gebruik van het juiste jargon door te dringen tot de finale van het Stadsinitiatief.

Hoewel actieve burgers dus met goed ‘ondernemerschap’ ver kunnen komen, zien de beheerders van de wijkgebouwen in IJsselmonde dit niet als wenkend perspectief voor hun eigen accommodaties. Als bewoners de wijkgebouwen alleen gaan runnen, verdwijnt er volgens hen veel, vooral de sociaal verheffende functie. ‘Dat hou je alleen nog bingo over en het samen eten.’ Het helemaal zelf doen, betekent ook dat het wijkgebouw commerciëler moet worden. In wijken als Lombardijen of Beverwaard is dat volgens de beheerders lastig. ‘Mensen hebben geen geld, zelfs niet voor een kleine activiteit. Of ze moeten elders fondsen vinden, maar dat is echt veel gedoe. Ook als we het het pand aan een stichting geven, gaat dat niet lukken.’

Beheren en managen

In De Nieuwe Nachtegaal is het exploiteren van het gebouw in het geheel geen issue. De verhuur aan bewoners en commerciële partijen verloopt via eigenaar Woonbron. Ook kent de wijkvereniging een verdienmodel dat, anders dan Villa Vonk of Hart voor Carnisse, gebaseerd is op jaarlijkse contributie van de leden en een bijdrage van de deelnemers aan de meeste activiteiten. Dankzij goede samenwerking met de corporatie en welzijnsinstellingen in het gebouw is de organisatie van het sociale buurtrestaurant ook gedekt. De Nieuwe Nachtegaal draait zo vrijwel zonder directe subsidie van de overheid. Het enige, maar wel belangrijke discussiepunt, is de functie van de coördinator Sociaal. In principe kunnen de partners van de stichting of andere organisaties in het pand, gezamenlijk haar vergoeding dragen. Omdat dit niet lukt wordt haar salaris vooralsnog uit een WMO-budget betaald. Inmiddels lopen er gesprekken met DOCK en de gebiedscommissie. Als hier niks uit voortkomt, wordt haar functie onzeker.

Wie of hoe je een coördinator, beheerder of trekker betaalt, speelt in vrijwel alle buurthuizen. Een groot aantal verschillende bezoekers en organisaties gebruikt de open wijkaccommodaties intensief. Samen moeten ze ervoor zorgen dat het gebouw schoon, heel en veilig blijft. ‘Dit gaat allerminst vanzelf’, zeggen de meeste trekkers. ‘Vrijwilligers, maar ook vertegenwoordigers van andere organisaties en commerciële huurders werken langs elkaar heen. De gedachte dat bewoners zelf het beheer op zich nemen, blijkt in de praktijk vaak niet te werken. In IJsselmonde vonden ze via PIT010 een uitweg, maar voor de zelfstandige stichtingen die in charge zijn, vormen de beheerstaken, zoals afstemming tussen gebruikers en toezicht op activiteiten, een zware last. De bestuursleden van Hart voor Carnisse zijn daarom vrijwel altijd in hun wijkcentrum te vinden. Bij Villa Vonk leidde het daarentegen tot zeer beperkte openstelling van het gebouw wat daarmee dreigde te verworden tot een goedkope locatie voor feesten en partijen van bewoners. Om de functie van wijkcentrum te behouden is in Hoogvliet een beheerder aangesteld voor de dagelijkse activiteiten. Hij houdt samen met zijn vrouw toezicht, deels betaald en deels vrijwillig. Daarnaast is besloten om een aantal bewoners tegen een kleine vergoeding in te zetten bij de verhuur ’s avonds en in het weekend. Zodoende kon het bestuur de aandacht verleggen naar de sociale doelstellingen. Dit betekent echter ook dat Villa Vonk er een extra kostenpost bij kreeg die ergens uit gedekt moet worden.

Vrouwen met sterke schouders

Het draaiende houden van een buurthuis in zelfbeheer is geen sinecure, vinden alle trekkers in dit onderzoek. In IJsselmonde, Hoogvliet en Charlois zien we vooral dat vrouwen deze taak met verve

uitvoeren. Hoewel formeel onbetaald vrijwilliger kunnen ze terugvallen op kennis, vaardigheden en netwerken uit hun professionele achtergrond. Dat blijkt in de praktijk hard nodig. Niet alleen kost het managen van een buurthuis veel tijd, het vergt ook specifieke competenties en veel doorzettingsvermogen.

Het bestuur van Stichting Villa Vonk bestaat uit drie leden. De voorzitter functioneert bewust op de achtergrond en komt vooral naar vergaderingen. De echte trekkers zijn een buurtmakelaar bij Eigen Koers Hoogvliet en een penningmeester met een eigen cateringbedrijf die eerder betrokken was bij het project Buurt Bestuurt. De vrijwilligers beschouwen hen mede daarom als professionals. Het bestuur bedenkt en initieert vooralsnog de meeste activiteiten en regelen de financiering. De penningmeester is naast haar baan daardoor gemiddeld dertig uur per week met Villa Vonk bezig,. ‘Er is veel gedoe met e-mails en formulieren. Het is sprokkelen met geld’. Daarnaast gaat veel energie zitten in het beheer en afstemming met de andere partijen, waardoor het alles bij elkaar soms teveel wordt.’ Zo heeft het bestuur een paar keer op het punt gestaan om de sleutels terug te geven aan de gemeente, maar vooralsnog gaan ze door. Daarin trekken ze hun eigen plan. Aan de jaarlijkse Participatieparade in Hoogvliet doet het bestuur van Villa Vonk bewust niet mee.

Hoewel de stichting Hart voor Carnisse van start ging met vijf bewoners bestaat het bestuur nu nog uit twee sterke vrouwen. De voorzitter is naast secretaresse al jaren een actieve vrijwilliger waardoor ze een goed netwerk heeft. De penningmeester voert in haar dagelijks werk welzijnsprojecten uit rondom scholen en jongeren in de wijk. Mede door hun grote inzet is Hart voor Carnisse een bloeiende organisatie die zich in steeds meer richtingen ontwikkeld. Dit eist echter ook zijn tol. In plaats van de afgesproken vijftien tot twintig uur per week, investeren de bestuursleden elk het dubbele. Dit gaat ten koste van hun betaalde werkzaamheden én vrije tijd. Hoewel heel leerzaam, beseffen de dames dat ze dit niet lang meer volhouden. Het bestuur zoekt nu naar mensen die zelfstandig taken kunnen overnemen, maar de bestuursleden vinden het nog lastig dit uit handen te geven. Het liefst wijden ze zich tegen een vergoeding volledig aan Hart voor Carnisse.

Een belangrijke reden dat de bestuurs- of coördinatiefunctie in wijkcentra zo veeleisend is, ligt in het feit dat ze zowel intern als extern alle ballen in de lucht moet houden. De trekkers moeten goed kunnen organiseren en over netwerkvaardigheden beschikken. De buurthuizen nieuwe stijl drijven echter op de contacten en samenwerking met andere partijen. De coördinator Sociaal in De Nieuwe Nachtegaal illustreert dit. Ze vormt de spin in het web tussen de vrijwilligers en ‘het werk’, zorgt dat mensen op de juiste plek terecht komen en onderhoudt de netwerken en relaties in de wijk. Omdat ze geen achtergrond heeft in het welzijnswerk opereert ze als een pragmatische sociaal ondernemer met de instelling dat alles mogelijk is. De coördinator ziet verbindingen tussen organisaties waar anderen niet direct aan denken. De bezorgservice, werkcoöperatie en het wijkrestaurant waren zonder haar inzet niet zo snel van de grond gekomen.

Ook de bestuurders van Villa Vonk en Hart van Carnisse zijn cruciaal in het vinden van partners. In beide gevallen hebben twee welzijnswerkers een goed netwerk dat ze actief inzetten voor de bewoners. Niet zelden loopt hun rol als professional en actieve burger door elkaar, al gebruiken ze het buurthuis niet om opdrachten binnen te halen. Veel meer vervullen ze de plek van oude opbouwwerkers die mensen weten te verbinden. In IJsselmonde vinden we deze kwaliteiten terug bij de beheerder van De Dijk en De Wokkel. Mede vanwege haar jarenlange ervaring in sociaal-cultureel werk wist ze in een lastige situatie bewoners aan zich te binden en partijen te laten samenwerken. Haar collega’s in De Focus bleken daartoe niet in staat.

4.5 Conclusies

De burger als architect van de sociale infrastructuur, dit bepleit Rotterdam al decennialang. Ook Welzijn Nieuwe Stijl neemt de eigen kracht van bewoners als uitgangspunt. Professionals zouden vooral een rol moeten spelen in het verbinden van formele en informele netwerken. Het organiseren van activiteiten of voorzieningen kan aan vrijwilligers worden overgelaten. Zo ontstaat vanzelf een structuur die meer aansluit bij de vraag in de wijk. In de aanbesteding van het welzijnswerk in Hoogvliet, Charlois en IJsselmonde leidde dit ertoe dat het opbouwwerk vrijwel geheel is gestaakt en de traditionele buurthuizen in handen kwamen van bewoners.

Het onderzoek laat zien dat er, zeker in de drie pilotgebieden met veel sociale problematiek, behoefte is aan plekken met publieke betekenis. Wijkaccommodaties Nieuwe Stijl kunnen op lokaal niveau een waardevolle rol spelen in de welzijnsfunctie. Doordat ze kansarme bewoners op een laagdrempelige manier in staat stellen deel te nemen aan de samenleving. Voorzien in basisbehoeften als goed en betaalbaar eten, onderhouden van sociale contacten, zich nuttig maken en talenten ontwikkelen, het kan allemaal binnen de muren van een buurtcentrum. Om deze maatschappelijke waarde ook in vergaande zelforganisatie van actieve burgers te vervullen, zijn een aantal randvoorwaarden nodig.

De eerste is een plek of organisatie die bewoners enthousiasmeert en nieuwe vrijwilligers aanspreekt. In Hoogvliet en delen van IJsselmonde ontbreekt deze voedingsbodem, waardoor mensen alleen met veel duwen en trekken in beweging komen. De beheerders en bestuurders moeten eerst aan opbouwwerk doen voordat ze kunnen nadenken over zelforganisatie. Rondom beide accommodaties in Charlois was de sociale infrastructuur al aanwezig. Hierdoor ontwikkelden de initiatieven zich daar sneller en hadden hun activiteiten meer betekenis.

Een tweede aspect is de kracht van de beschikbare vrijwilligers. Met een groot, vast team, zoals in Charlois, is veel mogelijk. Uiteindelijk komt het echter neer op een beperkt aantal sterke vrijwilligers die zelfstandig taken kunnen uitvoeren en de verantwoordelijkheid willen dragen. Enige vorm van aansturing en coördinatie is altijd nodig. Enerzijds om de activiteiten te laten uitstijgen boven het gezellig samen zijn. Anderzijds om te zorgen dat iedereen in goede verstandhouding samenwerkt. Sommige locaties krijgen daar nog de begeleiding van de uiterst zwakke, vaak gedwongen vrijwilligers bij.

Een laatste punt is het besturen en exploiteren van een wijkaccommodatie in een sociaal-economisch zwakke buurt. Het verdienmodel dat is gebaseerd op onderhuur van ruimtes blijkt onvoldoende om het gebouw te beheren, laat staan een laagdrempelig activiteitenprogramma voor de doelgroep op te zetten. Financiering moet vooral van externe bronnen komen, met als gevolg dat de trekkers een groot deel van hun tijd besteden aan het sprokkelen van subsidies en fondsen.

Conclusie is dat de buurthuizen niet volledig kunnen draaien op de inzet van burgers. Wat voorheen door professionals in betaalde functies werd gedaan is niet een op een te compenseren met vrijwilligers, hoe goedwillend ook. Het argument dat dit een groeiproces is en vooral hoop of geduld vergt, maar uiteindelijk de professionals overbodig zullen worden, wordt door de situatie in de zes wijkaccommodaties tegengesproken. Het onderzoek laat juist zien dat buurthuizen Nieuwe Stijl het best tot hun recht komen door goede samenwerking met de overheid, welzijnsinstellingen, maatschappelijke organisaties en zelfs commerciële partijen in de wijk. Dit is geen zwaktebod, maar juist een teken van

hun kracht en vitaliteit. De Boer en Van der Lans benadrukten in hun eerste visie op burgerkracht ook het gezamenlijk optrekken van bewoners en professionals als gelijke partners in een wijkcentrum.

In plaats van een generieke oplossing die als een soort toverformule werkt, tonen de buurthuizen in het onderzoek aan dat de steun die zelforganisatie nodig heeft, verschilt. In wijken als IJsselmonde leidt het constant benadrukken van zelfdoen en terugtrekken van professionals vooral tot onrust en scepsis. Daar is een vaste waarde waar burgers op kunnen terugvallen belangrijk om vertrouwen te kweken. Er is een bepaalde mate van slow social work nodig. In andere gebieden hoeven partijen burgers niks te vertellen over eigen kracht. Hier zijn burgers vooral gebaat bij organisatorische en financiële steun. Effectief welzijnsbeleid begint bij goede kennis van deze bestaande infrastructuren. En is in staat lokaal maatwerk te leveren, zonder bewoners te belasten met bureaucratie en hoge eisen.

5 De maatschappelijke functies van religieuze organisaties

In dit hoofdstuk doen we verslag van de gesprekken die we voerden met de verschillende personen die actief zijn in het religieuze domein. We spreken van kerken én religieuze organisaties, omdat we ook de moskeeën onder deze noemer laten vallen. We tekenen daarbij aan dat we met een beperkt aantal vertegenwoordigers van moskeeën en islamitische organisaties hebben gesproken (zie lijst respondenten in bijlage). De reden hiervoor is dat we hen tijdens het veldonderzoek niet gemakkelijk konden benaderen. Dit gold voor de personen waarmee wij contact zochten.[5] We hebben uitvoerig gesproken met de directeuren van vier religieus geïnspireerde intermediaire organisaties in de stad: Stichting MARA, Samen 010, SPIOR en SKIN-Rotterdam. We spraken met sleutelpersonen die overzicht hebben over delen van het religieuze veld in de stad. Het gaat onder andere om vertegenwoordigers van het Oude Wijkenpastoraat, het Bisdom Rotterdam en de lokale politiek. Ook spraken we met religieuze voorgangers en vrijwilligers die actief zijn in de door ons onderzochte, voormalige deelgemeenten.

Voordat we verslag doen van de door ons gevoerde gesprekken, staan we in paragraaf 5.1 stil bij een aantal relevante publicaties over de maatschappelijke rol van kerken. Zo blijkt dat de in 2008 ingevoerde Wet op de Maatschappelijke Ondersteuning (WMO), de reflectie op de maatschappelijk rol van kerken en religieuze organisaties stimuleerde. In paragraaf 5.2 staat de vraag centraal in welke richting kerken en religieuze organisaties zich maatschappelijk ontwikkelen. Welke vrijwilligers binden kerken en religieuze organisaties en op wie richten ze zich? Is het zo dat kerken en religieuze organisaties nog een enorm potentieel van vrijwillige inzet achter de hand hebben? Ook staat we kort stil bij de figuur en het gezag van de religieuze voorganger in migrantenkerken en hun holistische manier van werken. Welzijnsorganisaties die meer generalistisch moeten gaan werken, kunnen hiervan leren. In paragraaf 5.3 maken we duidelijk dat kerken en religieuze organisaties een centrale rol spelen bij de steun aan de meest kwetsbare groepen in de stad. Hun betrokkenheid bij verschillende soorten voedselbanken is daar een voorbeeld van. Daarnaast spelen ze een grote rol bij de opvang- en wegwijsfunctie van migranten in de stad en vervullen ze belangrijke taken in de maatschappelijke opvang – denk aan het leger van vrijwilligers die actief is in de Rotterdamse Pauluskerk -, zo ook bij het ontlasten van mantelzorgers. In dezelfde paragraaf staan we ook stil bij het overvragen van vrijwilligers. Paragraaf 5.4 behandelt de relatie tussen gemeente en kerken en religieuze organisaties. Vooral religieuze organisaties worden vaak geconfronteerd met beleid dat moeilijk uit te voeren is. De systeemwereld van de instanties weet de aansluiting met de leefwereld van kwetsbare groepen niet goed te maken. Vooral de bezuinigen op de eerstelijnsondersteuning van vrijwilligers is hun een doorn in het oog. Zij vragen aandacht voor het probleem waarmee veel migrantenkerken worstelen: een geschikte, betaalbare accommodatie. In 5.5 benadrukken we - lerend van de manier waarop kerken en religieuze organisaties hun maatschappelijke rol vervullen - het belang van slow social work.

[5] Dit hoofdstuk wordt na publicatie besproken in een bijeenkomst waarvoor juist ook vertegenwoordigers van moskeeën en islamitische organisaties worden uitgenodigd. Dit biedt de kans de hier gepresenteerde uitkomsten te nuanceren en/of bij te stellen.

5.1 Onderzoekers over de maatschappelijke rol van kerken

In 2007 verscheen de eerste editie van de door SKIN-Rotterdam uitgegeven Gids voor Christelijke Migranten Gemeenschappen in Rotterdam, waarin meer dan 110 migrantenkerken in de stad zijn beschreven. Jantine Kriens, de toenmalige wethouder Volksgezondheid, Welzijn en Maatschappelijke Opvang van Rotterdam, schrijft in het voorwoord: ‘Kerken en geloofsgemeenschappen spelen een belangrijke rol in het versterken van de samenhang in de stad. De betrokkenheid binnen deze gemeenschappen is hecht en vrijwilligers en mantelzorgers spelen vaak een cruciale rol […]. Migrantenkerken die met hun geloofsgemeenschap een bijdrage leveren aan het sociale gezicht van onze stad zijn heel welkom en kunnen rekenen op mijn steun.’ De tweede versie van deze gids verschijnt juni 2015.

In 2008 is het maatschappelijk rendement van Christelijke kerken in Rotterdam en hun bijdrage aan de sociale cohesie in kaart gebracht. In dit, door de gemeente Rotterdamse gefinancierde onderzoek (Guerra e.a. 2008), wordt het aantal Christelijke kerken en organisaties in Rotterdam geschat tussen de 250 en 300 en het aantal kerkelijke vrijwilligers op 25.000, waarvan bijna zestig procent minimaal acht uur per maand aan kerkelijke vrijwilligerswerk zou besteden. In het bijzonder, zo maakt het rapport duidelijk, hebben kerken aandacht voor mensen in crisissituaties. De kerk biedt laagdrempelige, anonieme en niet bureaucratische maatschappelijke zorg en hulpverlening aan kwetsbare groepen voor wie in de officiële circuits geen plek is. Daarnaast vervullen de kerkelijke vrijwilligers een belangrijke signaleringsfunctie voor mensen in nood en zien zij vaak scherp als eerste de knelpunten in de officiële zorg- en hulpverlening aan kwetsbaren in crisissituaties. Het rapport concludeert dat de inzet van de kerken de Rotterdamse samenleving als geheel tussen de 110 en 133 miljoen euro bespaart op met name de formele psychosociale zorg en maatschappelijke dienstverlening.

De komst van de WMO was in 2008 voor Rotterdam aanleiding om de band met kerken aan te halen, zoals dat eerder bij de sociale vernieuwing eind jaren tachtig, begin jaren negentig het geval was (Baart en Van Koningsveld 1994). Ook nu, bij het vormgeven van de transities op het terrein van zorg en welzijn waar zo’n grote rol is weggelegd voor de eigen kracht en netwerken van burgers, is dit het geval. Op het moment dat er fundamenteel over sociale vraagstukken wordt nagedacht, komen de kerken steeds weer om de hoek kijken. Het NRC Handelsblad van 27 en 28 september 2014 spreekt zelfs van een ‘comeback van de kerk’. De ontwikkeling in de richting van een participatiesamenleving (minder overheid) zou tot een veelheid van maatschappelijke initiatieven van kerken leiden. Het artikel maakt onder andere melding van een initiatief van de Protestantse Kerk Nederland om tien kerken om te vormen tot buurtcentra. De belangstelling zou overweldigend zijn, meer dan veertig kerken hadden zich ervoor aangemeld. Ook vermeldt het artikel dat de politiek en de lokale overheid vaker op de deuren van de kerk klopt. NRC Handelsblad concludeert: ‘De kerken hervatten gretig hun verwaarloosde rol van barmhartige Samaritaan’.

In de Verenigde Staten zou de trend van een steeds grotere rol van ‘faith-based organizations’ in het maatschappelijke domein al langer zijn ingezet (Cooper 2014). Het begin daarvan ligt bij de Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act, ingevoerd in 1996, die het mogelijk maakt dat ‘faith-based organizations’ ook met overheden contracten kunnen sluiten voor het ontplooien van maatschappelijke activiteiten. Een en ander leidde ertoe dat religieuze organisaties in de VS een grotere rol kregen, zowel in het systeem van sociale zekerheid (materiële hulpverlening) als in dat van maatschappelijke hulp (immateriële hulpverlening).

De brede kerk

In Nederland is er eerder gepubliceerd over de vaak verstrekkende maatschappelijke rol die kerken voor hun leden kunnen spelen. Zo is in navolging van het begrip brede school het begrip brede kerk geïntroduceerd (Euser e.a. 2006). Kerken doen net als scholen meer dan hun kerntaak (respectievelijk geloofsverkondiging en onderwijs). De brede maatschappelijke rol van de kerk is in 1994 door Oomen en Palm (1994) voor een aantal kerken in de Bijlmer onderzocht. Het ging daarbij onder meer om de Church of Pentecost (Ghanese Pinkstergemeente), de Gemeente der Zevende dags Adventisten, de Evangelische Broedergemeente en Moskee Taibah. Hier helpen leden elkaar om een plek te vinden in de Nederlandse samenleving. Een typerend citaat: 'Vooral de drie christelijke opwekkingsbewegingen, maar ook de Evangelische Broeder Gemeente en Taibah stimuleren een levensstijl die in een aantal opzichten aansluit bij de normen van de omringende samenleving. Men moedigt leden aan te gaan werken – indien nodig om zich bij of om te scholen -, zich netjes te kleden en te presenteren en verstandig met geld om te gaan. Kortom: het lidmaatschap van de groepering heeft een verheffend effect als het gaat om toegang tot materiële voorzieningen en de arbeidsmarkt. Bovendien kunnen de leden zich met meer zelfvertrouwen op de arbeidsmarkt bewegen doordat ze in de religieuze organisatie een aantal vaardigheden leren die van pas komt in de maatschappij. Zij leerden bijvoorbeeld samen te werken met mensen met zeer verschillende afkomst, te spreken in het openbaar en te discussiëren.' (Oomen en Palm 1994: 73)

Ook andere recente bronnen beklemtonen de maatschappelijke rol van de kerken. Interessant zijn de observaties van linguïstisch antropoloog Blommaert over de Pinkstergemeente-kerken in de superdiverse Antwerpse wijk Oud-Berchem. De kerken fungeren daar als frontlijn-opvangnet voor nieuwe en kwetsbare migranten uit alle delen van de wereld. Blommaert: 'Ze hebben een bijzonder belangrijke functie als frontlijn-opvangnetwerk voor nieuwe en kwetsbare migranten, die in de kerken een gemeenschap van vriendelijke mensen ontmoeten, en er naast spirituele bijstand ook aan allerhande materiële hulp kunnen raken: een plaats om te logeren, een goedkope wagen of huisraad, voedsel, kinderopvang, soms een baan, en zo meer. De kerken zijn allemaal behuist in voormalige winkels, en zijn doorheen het afgelopen decennium de grootste business in Oud-Berchem geworden […].' (Blommaert 2013).

Maatschappelijke functies

In de studie Geloof aan het werk (Davelaar en Van den Toorn 2010) staat de rol van levensbeschouwelijke organisaties bij het bestrijden van sociale uitsluiting in Rotterdam centraal. Het onderzoek maakte deel uit van het Europese onderzoeksproject Faith-based organisations and exclusion in European Cities. In het brede stedelijke sociale beleid vervullen levensbeschouwelijke organisaties zeven functies. Het gaat om de volgende:

1. Professionele dienstverlening aan specifieke groepen binnen de kaders van de overheid en onder regie van de overheid. Denk aan de opvang van dak- en thuislozen, ex-gedetineerden en zwerfjongeren. En aan het ondersteunen van vluchtelingen en asielzoekers, al dan niet met een verblijfsvergunning.
2. Ondersteuning van kwetsbare personen en groepen die buiten het bereik en/of blikveld van de officiële instantie vallen. Denk aan het verstrekken van kleine financiële bijdragen, het ondersteunen van de voedselbank, zelf maaltijden verzorgen, voedsel verstrekken, dan wel helpen met huisraad en kleding.
3. Het bieden van informele hulp en steun. Zie ook 2.
4. Het werven, activeren en begeleiden van vrijwilligers uit specifieke geloofsgemeenschappen ten behoeve van activiteiten gericht op kwetsbare individuen en groepen.

5. Gemeenschapsopbouw en empowerment van de eigen of andere – achtergestelde – groepen. Denk hier aan het aanbieden van taal- en inburgeringcursussen, opvoedbegeleiding, sociale vaardigheidstrainingen, huiswerkklassen en budgetbeheer.
6. Politiek maatschappelijke belangenbehartiging.
7. Het vervullen van een brugfunctie tussen moeilijk bereikbare groepen/personen en andere reguliere instanties.

Het rapport geeft aan dat zelfstandige, professionele levensbeschouwelijke organisaties in Rotterdam substantiële subsidies krijgen voor stedelijk vrijwilligersbeleid en de opvang van dak- en thuislozen en ex-gedetineerden, maar dat op andere terreinen subsidies aan levensbeschouwelijke organisaties beperkt zijn. Op deelgemeentelijk niveau (nu het niveau van de gebiedscommissies) zouden subsidies aan religieus georiënteerde groepen en organisaties onder de vier procent van de totale uitgaven aan welzijn, maatschappelijk werk, opbouwwerk, inburgering, et cetera blijven. De auteurs concluderen dat Rotterdamse levensbeschouwelijke organisaties een stevige positie hebben in een aantal lokale netwerken, zowel op praktijk- als op beleidsniveau. En dat de onderlinge samenwerking tussen levensbeschouwelijke organisaties in de afgelopen vijf à tien jaar – het rapport verscheen in 2010 – 'duidelijk gegroeid' is, evenals de 'erkenning' en 'waardering' voor hun werk door de gemeente Rotterdam.

Zoals eerder aangegeven activeerde de komst van de WMO de kerken om hun maatschappelijk profiel opnieuw te doordenken en zo nodig aan te scherpen. Dit blijkt ook uit de landelijke studie Kerk en WMO: de eerste vijf jaren (2007-2011) van Herman Noordegraaf (2012). Hij concludeert dat de WMO ervoor zorgde dat kerken meer zichtbaar werden in de lokale samenleving, de interkerkelijke samenwerking groeide, evenals de samenwerking met andere organisaties en groepen (bondgenootschappen). Tegelijkertijd stelt hij vast dat het niet in elke gemeente is gelukt de WMO in het brede kerkelijke veld te laten landen. Dit vraagt immers een vertaalslag en vereist het vermogen om zich de beleidstaal en het beleidsdenken van de (lokale) overheid eigen te maken. Ook haalt hij de belangrijke rol aan van professionele kaders en "ter zake kundige en volharde vrijwilligers" ofwel "voortrekkers". Dat laatste is een bron van zorg. Hij stelt in de laatste alinea van zijn rapport vast dat kerken te maken hebben met krimp. Ze worden geconfronteerd met gebrek aan menskracht en financiën, alsmede met reorganisaties die tijd, energie en inspiratie vergen.

Samenvattend

Vatten we deze paragraaf kort samen dan kunnen we stellen dat de religieuze wereld in Rotterdam voor de gemeente geen ongekende samenleving is. Dat er een traditie bestaat van samenwerking en dat de gemeente de maatschappelijke inspanningen van kerken erkent en waardeert. Daarnaast kunnen we vaststellen dat we in een superdiverse stad als Rotterdam met een zeer omvangrijk veld van religieuze organisaties te maken hebben, die zich op een veelheid van gebieden manifesteren. Het is een veld dat onder druk van maatschappelijke veranderingen (vergrijzing, secularisering, globalisering) voortdurend in beweging is. Het is niet makkelijk om de kennis over alle in de stad actieve kerken en religieuze organisaties *up to date* te houden en heel precies en actueel geïnformeerd te zijn over de laatste stand van zaken. Duidelijk is wel dat het voorbestaan van een groot aantal kerken problematisch is. Dit roept de vraag op hoe sterk en krachtig de maatschappelijke rol van de verschillende kerken in de stad zou kunnen zijn.

5.2 Religieuze organisaties in verandering

Voor alle Rotterdammers

Uit de gesprekken blijkt dat de verschillende intermediaire organisaties zich richten op alle Rotterdammers, en niet op een specifieke religieuze achterban. ‘Het grootste deel van onze vrijwilligers is niet meer betrokken bij de kerk’, zegt de pastor van het Wijkpastoraat Bloemhof. ‘De buitenkerkelijken zijn bij ons verreweg de grootste groep’. De directeur van Stichting MARA wijst erop dat er nog steeds een kleine harde kern van religieuze vrijwilligers is, naast een grote en diverse groep randkerkelijken die niet meer gebonden zijn aan een lokale kerkgemeenschap. ‘Het zijn Happinez-lezers, vloeibaar religieuzen, mensen die shoppen in de spirituele wereld, maar ook veel mensen die vanuit een religieuze achtergrond of inspiratie vinden dat ze iets voor een ander of voor de stad moeten betekenen, een bijdrage moeten leveren.’ Precies dezelfde ontwikkeling ziet ze in een deel van de Protestantse kerken. Zo zegt SPIOR nadrukkelijk geen religieuze functie te vervullen. Ze is een maatschappelijke organisatie die zicht met haar projecten richt op alle burgers van de stad. Ook SKIN-Rotterdam claimt een maatschappelijke functie. De stichting heeft tot doel de migrantenkerken meer zichtbaar te maken, de verbinding te leggen met algemene voorzieningen en steun te geven aan de kerken om hun maatschappelijke rol zo goed mogelijk te bekleden. Zowel SKIN-Rotterdam en SPIOR mogen zich dan richten op alle (kwetsbare) Rotterdammers, hier is wel een verschil met de traditionele witte Katholieke en Protestantse kerken. Hun vrijwilligers zijn voor het overgrote deel zeker niet als randkerkelijk of buitenkerkelijk te typeren. Integendeel, vaak zijn ze zeer religieus.

Afnemende netwerken

Sinds de jaren zestig is er in Rotterdam binnen de Katholieke kerk sprake van een systematische afname van het aantal kerkgebouwen en zelfstandige parochies door kerksluitingen en fusies. Een fijnmazig netwerk van parochies verdween zo uit de stad. ‘Op Rotterdam Zuid zijn momenteel nog vier parochies actief en de verwachting is dat deze op korte termijn tot één parochie fuseren’, aldus een medewerker van het Bisdom Rotterdam. Op dit moment functioneert er al één intercultureel pastoraal team voor de verschillende parochies op Zuid waar ook priesters uit Latijns Amerika deel van uitmaken. Hoewel het aantal territoriale parochies drastisch is teruggelopen, biedt de Katholieke kerk de mogelijkheid om eigen personele parochies op te zetten, vaak rond een uit de missie teruggekeerde pater als zielzorger. Een aantal migrantenkerken functioneert momenteel als personele parochie. Migrantenkerken zijn vaak gekoppeld aan een nationaliteit en hebben meestal niet de behoefte zich aan te sluiten bij een bestaande parochie. Het probleem daarbij is dat ze zich financieel slecht kunnen redden, omdat kerkgangers niet gewend zijn te betalen voor de kerk. In hun land van herkomst werd hun kerk uit missiegeld betaald, terwijl in Nederland parochies zich in principe zelf moeten kunnen bedruipen. Dit betekent dat veel Katholieke migrantenkerken – ook al hebben ze een heel lichte organisatiestructuur - een wankele financiële basis hebben.

Binnen de Protestantse Kerk Nederland (PKN) spelen dezelfde ontwikkelingen. Ook daar zorgde de ontkerkelijking voor een drastische afname van het aantal kerken, met uitzondering van de Evangelische Kerken - de ‘charismatische kerken’ waaronder de Pinkstergemeente-kerken en de meer orthodoxe richtingen binnen de PKN. Die binden jonge mensen, ook al lijkt hun aantal niet toe te nemen. De beweging zit hier in het overstappen van de ene naar de andere kerk. Ook binnen de Protestantse Kerk zijn migrantengroepen geneigd op de eigen natie georiënteerd kerken te stichten en staan daarmee voor de opgave zichzelf financieel te redden. In de Islamitische gemeenschappen van Rotterdam is de secularisering in mindere mate doorgedrongen, de verschillende respondenten verwachten voor de korte termijn geen afname van het aantal moskeeën en islamitische organisaties.

Daarbij speelt een rol dat steeds nieuwe groepen naar Nederland komen en jongeren met een Islamitische achtergrond zich meer in eigen organisaties verzamelen.

Afscheid van de wijkkerk

Door de secularisering en de fusies werden nagenoeg alle kerken regio-kerken. Kerkgangers komen vanuit de hele regio naar een kerk. De 'wijk-kerk' bestaat nog, maar in beperkte mate. De dominee van de Antwoordkerk in Hoogvliet ziet de locatiegebonden kerk plaats maken voor de identiteitsgebonden kerk, mensen kiezen bewust voor een kerk met een specifiek profiel, ook al moeten ze daarvoor hun buurt uit. Dit betekent dat kerken niet automatisch worden gevoed door datgene wat er leeft in de wijk waar ze staan. Een gemeenteraadslid voor de ChristenUnie/SGP in Rotterdam noemt de kerk in Feijenoord als voorbeeld. Deze staat al honderd jaar in het gebied, al woont daar woont momenteel nog maar vijftien procent van de gemeenteleden (veelal 'witte' senioren). De kerk wil de verbinding met de wijk maken nadat ze in een rapport van de Sociale Dienst Rotterdam had gelezen dat veel kinderen er in armoede leven, terwijl ze daar niks van merkten. Met hulp van het raadslid - als zzp-er is hij een dag in de week professioneel actief voor tientallen kerken en helpt hij bij het inhoud geven aan hun maatschappelijke rol – is de verbinding met de wijk gemaakt. De kerk kende al een uitdeelpunt van de voedselbank en van hieruit ontplooiden vrijwilligers nieuwe initiatieven. Vanuit de kerk wordt nu elke twee maanden gekookt, is een kledingbank en een formulierenbrigade gestart, worden er sollicitatietrainingen gegeven en mensen thuis bezocht.

De dominee van de Petrakerk onderschrijft het betoog van het raadslid. De Petrakerk wil nadrukkelijk een wijkkerk zijn, maar ook deze kerk kampt met vergrijzing van haar vrijwilligerskader en bezoekers uit een bredere regio. De kerk heeft een traditie van buurtwerk. Ouderen zijn daarmee opgegroeid, al staat deze traditie onder druk omdat de leeftijd van het vrijwilligerskader veelal boven de zeventig jaar ligt. De nijpende vraag hoe dit nu verder moet en in welke vorm werkt de Petrakerk nauw samen met de stichting kerk- en buurtwerk Lombardijen. Twee kerk- en buurtwerkers van de stichting, waaronder een straatpastor, maken gebruik van de zalen van de Petrakerk. De stichting richt zich vooral op twee projecten: het omzien naar eenzame en geïsoleerde mensen en het ondersteunen van informele (mantel)zorgnetwerken. De straatpastor kent de hoeken en gaten van de wijk en schroomt naar eigen zeggen niet mensen direct op straat aan te spreken.

Dankzij deze twee professionele krachten slaagt de Petrakerk erin de verbinding met de buurt te maken. Ze bereikt mensen die een afspiegeling vormen van de populatie die in Lombardijen woont (jong, oud, gelovig, seculier, verschillende culturen en nationaliteiten). De activiteiten die de stichting organiseert in de Petrakerk trekken ook mensen met een islamitische achtergrond, bijvoorbeeld bij de lunch op dinsdagmiddag die steeds door iemand van een andere cultuur wordt verzorgd. Buurtbewoners noemen het de 'zwarte lunch' vanwege de vele nationaliteiten die erop af komen. Net als in de kerk in Feijenoord is professionele inzet nodig – in dit geval van de stichting kerk- en buurtwerk Lombardijen - om de verbinding met de buurt te

maken. Ondanks het feit dat de kerken nog maar in beperkte mate wijkkerk zijn, doen ze wel pogingen om zich niet totaal van de buurt te isoleren. De Petrakerk is daarvan een voorbeeld. Ander voorbeeld is de in Charlois gevestigde Koreaanse Church of God. Vrijwilligers van deze kerk houden jaarlijks een schoonmaakactie in de wijk.

Over het potentieel aan vrijwillige inzet van kerken/religieuze organisaties
De verschillende gesprekspartners zetten vraagtekens bij de stelling dat de kerken nog over een onontgonnen vrijwilligerspotentieel beschikken en dat dit potentieel wellicht toch tot wasdom komt nu de overheid zich meer terug trekt. De directeur van Stichting MARA: 'De kerk is geen tube die je even leeg knijpt.' De directeur van SKIN-Rotterdam reageert in dezelfde geest: 'Op een gegeven moment is de beker vol. Alle kerken, ook de migrantenkerken, hebben een beperkte capaciteit aan vrijwilligers. Het is altijd een kleine groep die het moet doen en op een gegeven moment is het klaar. Kijk ik naar de migrantenkerken dan zie ik dat ze de mensen die buiten de boot vallen of de weg naar de officiële instanties niet kunnen of willen vinden, bereiken. De onderlaag van de samenleving zit bij hen al bij wijze van spreken in de keuken.' De directeur van SPIOR maakt hetzelfde punt: 'Er wordt veel gevraagd van betrokken vrijwilligers en daar zit een grens aan.' Ze maakt zich zorgen over de terugtrekkende overheid en de ontwikkeling dat mensen meer dan voorheen op zichzelf en elkaar zijn aangewezen. 'Migranten zoeken elkaar op, daar ontstaan vaak hechte gemeenschappen. Het voor elkaar (moeten) zorgen is vanzelfsprekender dan onder autochtone Nederlanders. Maar het is natuurlijk wel zo dat de eigen groep eerste prioriteit heeft. Daar is de nood het hoogst, migrantengemeenschappen zijn niet de meest draagkrachtige gemeenschappen. Het nadeel is dat er weinig tijd en energie overblijft om open te staan en contact te maken met andere groepen.' De directeuren van SKIN-Rotterdam en Samen 010 doen dezelfde observatie. Ze geven beiden aan dat er een sterke maatschappelijke (ook jeugdige) dynamiek zit bij de migrantenkerken, maar dat deze kerken in een fase zitten dat ze erg met zichzelf bezig zijn. De directeur van Stichting MARA: 'Armoede, schulden, illegaliteit het speelt allemaal bij de migrantenkerken. Die hebben niet zoiets van ik wil ook nog iets voor de buurt bekekenen.' De directeur van SKIN-Rotterdam nuanceert: 'Veel migrantenkerken willen wel degelijk iets betekenen voor de wijk, maar de vraag is of ze het kunnen qua financiële- en organisatorische draagkracht.'

De medewerker van Bisdom Rotterdam tempert ook hoge verwachtingen als hij de vraag krijgt of de kerken een tandje kunnen bijzetten: 'Verwacht niet teveel. Het loopt, de inloopactiviteiten, activiteiten voor ouderen, ouderenbezoek. De kerken zijn daar heel sterk in.' Dezelfde reactie geeft de pastor van het Wijkpastoraat Bloemhof. 'Ik zie geen opbloei van allerhande nieuwe initiatieven. Bedenk ook dat het Oude Wijken Pastoraat vanuit kerkelijkheid beleid onder druk staat. In Rotterdam heb je vijf centra voor Oude Wijkenbeleid, vroeger waren bij drie ervan pastores betrokken, nu ben ik de enige. Er is sprake van een reductie van het aantal medewerkers omdat de financiën van de kerk begrensd zijn. Niet alleen de financiën van de overheid lopen terug, maar ook van de kerken.'
De dominee van de Antwoordkerk in Hoogvliet geeft evenzeer aan dat er in zijn gemeente geen tandje bij kan. Extra vrijwilligerswerk ontplooien is in zijn vergrijzende gemeente niet aan de orde, gemeenteleden hebben hun handen al vol aan de mantelzorg voor hun naasten.

Er is een grens aan wat je aan vrijwilligers kunt vragen
De taken die door bezuinigingen in het professionele circuits wegvallen, kunnen niet zomaar worden opgevangen door vrijwilligers. Dat maakt de directeur van Samen 010 duidelijk. 'We maken ons in een aantal van onze projecten zorgen, omdat de doelgroep die we helpen ingewikkelder wordt. Vroeger hadden mensen één probleem, nu hebben ze er bij wijze van spreken zeven. Wij merken dat er een

aantal dingen zijn die vrijwilligers gewoon niet kunnen. Om een voorbeeld te geven. We voelen ons gedwongen om een project dat bij ons al 33 jaar draait stop te zetten. Het gaat om een opvanghuis voor vrouwen dat door de week door vrijwilligers wordt gerund. In het weekend en ‘s avonds zorgen vrouwen voor zichzelf. Dat ging heel lang goed, maar het kan niet meer om veiligheidsredenen. Kern is dat je die vrouwen niet alleen kunt laten. Vroeger had je te maken met een groep die thuis te maken had met fysiek geweld, ze kwamen bij ons op adem, kregen de kans na te denken over hoe nu verder met hun leven, wij begeleiden ze naar zelfstandig wonen en ze pakten hun leven weer op. Nu hebben we te maken met jonge vrouwen die nog nooit hebben gewerkt, schulden hebben, geen opleiding afgemaakt hebben, kinderen hebben waar veel mee aan de hand is, en ook vaak een attitude hebben naar onze vrijwilligers van ik heb een probleem en jij gaat dat fijn oplossen. Dan is het irreëel om te zeggen wij gaan vrijwilligers inzetten en zijn gaan dat oplossen. Daar zal tenminste iets van professionele ondersteuning bij nodig zijn. Tegelijkertijd zie je dat voorzieningen afgebouwd worden. Vrijwilligers kunnen heel veel betekenen, maar sommige taken kun je niet in hun handen leggen. Ik praat over een aanzienlijke groep vrouwen in de stad die tussen wal en schip dreigen te vallen.’

De holistische benadering en het gezag van religieuze voorgangers binnen migrantenkerken

De kracht van migrantenkerken, zeggen meerdere geïnterviewden, is dat ze naar de mens als geheel kijken. Daarin onderscheiden ze zich van professionele sociale organisaties, die vaak projecten hebben voor maar één aspect. De directeur van SKIN Rotterdam: ‘Migrantenkerken kijken naar alle aspecten van een persoon. Hoe zit je in je vel? Heb je een fijne relatie? Heb je s’ avonds te eten? Zit je leven economisch stabiel in elkaar? Ze kijken naar iemand als mens. Religieuze voorgangers van migrantenkerken zijn dan ook gewend dat mensen voor alle mogelijke vormen van steun bij hen aankloppen. De religieuze voorganger van Victory Outreach (Charlois): ‘Mensen komen met allerlei noden naar de kerk. De koelkast is kapot, er is geen brood op de plank. Je bent verslaafd. Je hebt hulp nodig bij een verhuizing, je huis wordt ontruimd.’ De religieuze voorganger van de Waterstroom (Petrakerk, IJsselmonde) vertelt in dezelfde lijn: ‘De wethouder wordt niet uit zijn bed gebeld door iemand met huwelijksproblemen, ik wel. Ik moet inschatten of een situatie zo erg is dat ik de politie moet inschakelen of kan zeggen: wacht eens even, neem een pauze, neem rust. Ik word voor van alles en nog wat uit mij bed gebeld. Als iemand is bevallen en die persoon heeft geen auto om naar het ziekenhuis te gaan, dan ben ik de taxichauffeur.’ De voorganger was jarenlang docent elektrotechniek, wiskunde en natuurkunde van een HBO-opleiding. In de Petrakerk, waar De Waterstroom onderdak vond, legde hij de elektriciteit aan. ‘Ik ben geen dominee met een stropdas. Als ik geen andere dingen te doen heb, ga ik naar de Petrakerk om te helpen, ook met schoonmaken.’

Religieuze voorgangers hebben een gezaghebbende positie binnen hun kerkgemeenschap. De directeur van SKIN-Rotterdam: ‘Aan hun oordeel wordt veel waarde gehecht. Dat betekent dat mensen naar een voorganger gaan voor zaken waar Nederlanders eerder voor een psycholoog of maatschappelijk werker kiezen, bijvoorbeeld als je een relatieprobleem hebt of je puberende zoon lastig is. Dan gaan ze naar een religieuze voorganger voor advies. Voorgangers gaan daarin veel verder dan welzijnswerkers die professionele afstand bewaren.’ De directeur van SKIN-Rotterdam geeft aan dat het lastig is als religieuze voorgangers niet uit Nederland komen. Ze kennen het Nederlandse systeem onvoldoende en weten dan ook niet goed het antwoord op de vragen van gemeenteleden over bijvoorbeeld huurachterstand en dreigende huisuitzetting. Hier probeert SKIN-Rotterdam te helpen door voorgangers te trainen over allerlei aspecten van het Nederlandse systeem. Ook bij moskeeën ontbreekt die kennis over de Nederlandse samenleving bij veel imams en bestuursleden. Nederland kende tot voor kort geen opleidingen tot imam en was daarvoor afhankelijk van het buitenland. Dat is inmiddels veranderd. De twee grootse moskeeën van Rotterdam hebben momenteel imams van 26 en 27 jaar oud. Een medewerker van SPIOR vertelt: ‘Ze spreken de taal van de jongeren. Ze zijn bereikbaar, maken gebruik van social media, zijn aanwezig op Facebook. Er ligt een uitdaging om ook de besturen van moskeeën te verjongen.’

5.3 Maatschappelijke activiteiten voor de onderkant

Groeiend beroep op noodhulp

De verschillende betrokkenen die we hebben gesproken, benadrukken dat de kerken zich van oudsher bekommeren om de gemarginaliseerden. In dit opzicht is er geen sprake van een trendbreuk. Wel signaleert een aantal van hen dat de groep gemarginaliseerden groeit. Dit is een groep die nergens meer op kan rekenen, die geen steun van de overheid krijgt en niet over een netwerk beschikt. De directeur van SPIOR zit in het bestuur van het Fonds Bijzondere Noden, een samenwerkingsverband van charitatieve fondsen, de gemeente Rotterdam, hulpverlende instellingen en levensbeschouwelijke organisaties. Het fonds richt zich op acute nood van mensen en bemerkt de laatste jaren een toename van het aantal aanvragen. Hulpverleners doen namens hun clienten een beroep op de noodhulp. Het gaat bijna altijd om mensen die niet in staat zijn structureel hun financiën op orde te brengen. Ze missen daarvoor de competenties en netwerken. De directeur van SPIOR maakt zich daarover zorgen, ook kijkend naar haar eigen achterban. ‘Wij zien dat mensen meer op zichzelf en elkaar teruggeworpen worden en de achterban van SPIOR bestaat voor een groot deel uit mensen in een sociaaleconomisch kwetsbare positie.’

De straatpastor van de stichting kerk- en buurtwerk Lombardijen die domicilie heeft in de Petrakerk ziet eveneens een groeiende beroep op noodhulp. De stichting heeft een klein noodfonds. Mensen ontvangen financiële hulp op het moment dat zij geen geld hebben voor boodschappen of als ze geen leefgeld hebben. Het gaat hierbij in alle gevallen om kleine bedragen. De straatpastor merkt dat er de laatste jaren steeds meer aanvragen voor financiële hulp komen. Ook geeft een aantal geïnterviewden aan dat de omslag van een verzorgingsstaat naar een participatiemaatschappij in de wijken waar ze werkzaam zijn, steeds meer merkbaar is. De pastor van het Wijkpastoraat Bloemhof: ‘Die omslag komt in wijken als Bloemhof hard aan. Hier wonen de mensen van wie als eerste wordt verwacht dat ze die omslag maken. Het zijn mensen die nu van uitkeringsinstanties horen dat ze vrijwilligerswerk moeten doen. Dat is ze nooit geleerd. Ze leven in een wereld van werkloos zijn en werkloos blijven en moeten nu twintig uur in de week vrijwilligerswerk doen. Voor velen van hen is dat problematisch.’

Kerken en religieuze organisaties zijn als geen ander betrokken bij het voedselcircuit in de stad, niettemin in een specifieke betekenis. Bij veel kerken zijn uitdeelpunten van voedselbanken ondergebracht, maar er zijn ook mensen die niet door voedselbanken worden geholpen, omdat ze niet voldoen aan de criteria. ‘Dat is een significante groep’, zegt het gemeenteraadslid van de ChristenUnie/SGP. Hij is goed geïnformeerd over dit onderwerp, omdat zijn ouders in 1999 de Rotterdamse voedselbank oprichtten. Hij legt uit dat niet iedereen gebruik wil en kan maken van de voedselbank. ‘Turkse migranten hebben hun eigen systeem’, vertelt hij over de wijk Feijenoord. ‘Ze schamen zich om gebruik te maken van de officiële voedselbank. Bij de migrantenkerken zit de sociale nood heel sterk in de eigen gemeente’, zo licht hij toe. ‘Daar wonen de gezinnen die honger hebben.’ De religieuze voorganger van de Waterstoom (Petrakerk IJsselmonde) vertelt dat zijn kerk een eigen voedselbank organiseert. ‘Armoede is het grootste probleem van onze gemeenteleden. Bijna de helft ervan zit in een schuldsaneringstraject. We vragen aan onze gemeenteleden als ze boodschappen doen om iets extra’s te kopen. Daarvan maken we pakketten die we hier in kasten opslaan. Als iemand niet kan rondkomen, krijgt hij een pakket.’ Ook bij Victory Outreach (Charlois) is altijd eten aanwezig. Twee islamitische vrouwen nemen brood mee dat zij goed zichtbaar en bereikbaar op de tafels leggen in de gang. De voorganger vertelt dat deze vrouwen niet tot de groepen behoren die de vieringen bezoeken, maar dat iedereen in de buurt het eten mag pakken. Buiten de kerk staan ook tafels met serviesgoed en tweedehands spullen die mensen kunnen meenemen.

Gratis brood en serviesgoed (Victory Outreach)

De medewerker van het bisdom Rotterdam kent veel ‘kleine initiatiefjes rond voedselbanken’. Hij geeft als voorbeeld een initiatief rond een Rotterdams ziekenhuis. ‘ Dit was gericht op het ondersteunen van jonge tienermoeders. Als ze het ziekenhuis met hun baby verlaten, hebben zij niks. Op bijzondere bijstand kunnen ze geen beroep doen. De vrouwen krijgen na ontslag uit het ziekenhuis materiële hulp: babykleertjes, Maxi Cosi’s, een kinderwagen.’ De medewerker van het bisdom Rotterdam: ‘Het is meer materiële hulp dan geld.’ Dat geldt voor meer initiatieven. Er wordt weinig direct geld gegeven, men probeert het op te lossen met materiële zaken. Hij ziet dit soort initiatieven in de hele stad en een vrijwilliger die actief is in de Rooms Katholieke Parochie De Emmaüsgangers onderschrijft zijn betoog.

De Kerk is ook uitdeelpunt van een voedselbank. Wekelijks wordt in de kerk het ‘kringloopbord IJsselmonde en Lombardijen’ geactualiseerd en opgehangen. Op de lijst staan kinderbedjes, allerhande meubilair en rollators. Veel bezoekers van de voedselbank raadplegen de lijst en doen er hun voordeel mee. Naast De Emmaüsgangers doen drie Protestantse kerken in IJsselmonde mee aan het systeem waaronder de Gereformeerde Groenetuinkerk in IJsselmonde. Een vrijwilliger van de laatste kerk legt uit dat ze soms leden individueel materieel steunt. Zo kreeg een alleenstaande moeder met jonge kinderen een nieuwe wasmachine van het noodfonds van de kerk.

Bijna alle kerken die we hebben gesproken zijn betrokken bij projecten die gericht zijn op het helpen van mensen met problematische schulden. De directeur van Samen 010 vertelt dat haar organisatie met deze vorm van vrijwilligerswerk een nieuwe categorie (jonge) vrijwilligers heeft aangetrokken: goed opgeleide mannen met een fulltime baan. Als budgetmaatje worden zij gekoppeld aan iemand met problematische schulden. Ze helpen hem of haar om financieel grip te krijgen op het eigen bestaan (budgetteren). Via Samen 010 zijn in Rotterdam al meer dan 120 budgetmaatjes actief. Samen 010 bekijkt nu met SPIOR of ze het project Budgetmaatjes ook kunnen introduceren bij de achterban van SPIOR.

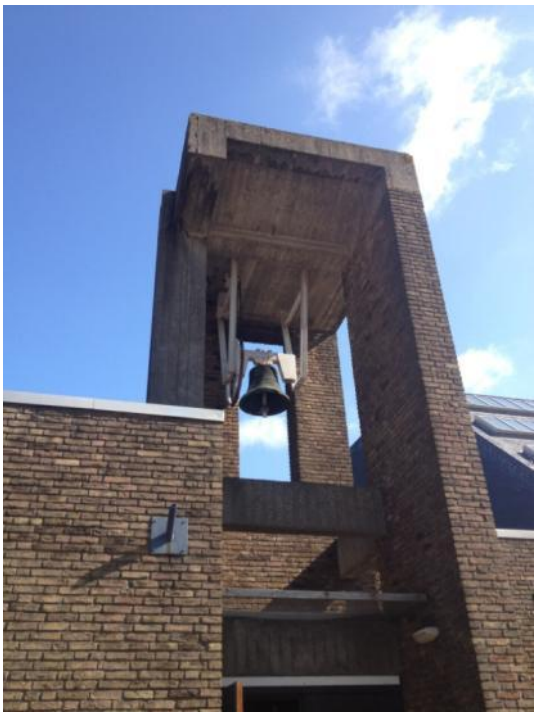

Rooms Katholieke Parochie De Emmaüsgangers

Opvang- en wegwijsfunctie voor migranten

Migrantenkerken vervullen een belangrijke opvangfunctie voor migranten. De directeur van SKIN-Rotterdam: ‘Mensen uit andere culturen zijn veel geloviger dan wij hier in Nederland. Bedenk dat in Afrika bijna negentig procent van de mensen naar de kerk gaat en kerkelijk betrokken is. Voor migranten is hier in Nederland de kerk een natuurlijke plek om terecht te komen. Je hebt hier minder familie dan in je thuisland, waar familie een belangrijke rol speelt op allerlei gebieden. Je komt uit het buitenland, je spreek de taal niet, dan ga je op zoek naar mensen die je eigen taal spreken en die kom je tegen in de kerk. In Nederland speelt de kerk voor hen dan ook een belangrijke rol. Het is niet alleen de dienst. Je vrienden zitten ook in de kerk. Ze geven je tips. Waar vind ik werk, ik moet een woning hebben, hoe pak ik dat aan? Dat wordt tussen vrienden uitgewisseld. De migrantenkerk fungeert voor

velen als een familie of gemeenschap.' Omdat men elkaar bijna als vanzelfsprekend helpt, is het lastig te achterhalen wat leden van migrantenkerken precies voor elkaar doen.

De directeur van SKIN-Rotterdam: 'We zijn bezig de Gids voor Christelijke Gemeenschappen in Rotterdam te actualiseren en dan willen we van de kerken weten wat ze allemaal doen. Dan zeggen ze tegen ons: we hebben Bijbelstudie. Dan vraag ik: gaan jullie ook bij gezinnen langs. Ja dat doen we ook. Gaan jullie ook met mensen naar het ziekenhuis? Ja dat doen we ook. Je moet de hele tijd vragen doe je dit, doe je dat? Je moet dat vragen omdat ze dat allemaal heel normaal vinden; ze staan er niet bij stil dat het voor ons veel minder vanzelfsprekend is. Als gemeenschap doe je dat gewoon voor elkaar. Ze zien het niet als vrijwilligerswerk, zoals ik boodschappen doen voor mijn moeder ook niet als vrijwilligerswerk zie. Op dit punt wijken migranten echt af van mainstream PKN-kerken. De individualisering heeft in Nederland veel grotere sporen achtergelaten dan in andere landen. Ook in de kerken. Rotterdam is een stad waar je gemakkelijk als aankomende migrant sociaal verdrinkt.'

De pastor van het Wijkpastoraat Bloemhof geeft aan dat het wijkpastoraat al zo'n veertig jaar accommodatie biedt aan groepen migranten die hier net zijn geland. Momenteel maakt onder andere een Bulgaarse stichting gebruik van de accommodatie. 'Van deze groepen is primair de insteek om maatschappelijk een weg in Nederland te vinden. Hier maken ze een start. Op het moment dat ze groeien, gaan ze hier weg om elders een eigen accommodatie te betrekken.' De voorganger van De Waterstroom, die in de Petrakerk (IJsselmonde) bij elkaar komt, vertelt dat de wegwijsfunctie voor de Antilliaanse gemeenschap van minder belang is. Als verklaring geeft hij aan dat Antillanen bekend zijn met de Nederlandse taal en tot op zekere hoogte ook met de Nederlandse cultuur. Binnen zijn gemeenschap ligt het accent van het sociaal werk op ziekenbezoek, elkaar helpen en vooral ook mensen ondersteunen bij budgetteren. Een aantal leden van De Waterstroom volgde zelfs een cursus om mensen daarin goed te begeleiden. Bij specifieke problemen worden gemeenteleden doorgestuurd naar de Rhamma-ah Stichting waar ze nauw mee samenwerken.

Petrakerk

Ontlasten van mantelzorgers en hulp aan mensen zonder eigen netwerk
De directeur van Samen 010 maakt zich zorgen over mensen die geen eigen netwerk hebben. ‘Het is mooi als de overheid zegt dat mensen meer op hun eigen netwerken kunnen terugvallen, maar als je ze niet hebt, heb je een probleem, bijvoorbeeld als je partner is overleden en je dochter woont ver weg.’ Met het Logeerhuis De Buren probeert Samen 010 deze ‘netwerklozen’ of ‘netwerk-armen’ te helpen; bijvoorbeeld mensen die net uit het ziekenhuis zijn ontslagen, maar niet op een sociaal netwerk kunnen terugvallen. Voor die groep is het Logeerhuis bedacht. Hier kunnen mensen een aantal weken op krachten komen, voordat ze weer op eigen benen verder moeten. In Ommoord richtte Samen010 een flat in als Logeerhuis. Inmiddels is een grotere locatie in Katendrecht in de maak. De directeur vertelt dat vooral de categorie zorgmijders gebruik maakt van het logeerhuis in Ommoord. ‘Ze vallen van hun fiets, hun heup is versleten, ze komen in beeld van het medisch maatschappelijk werk. Hun huis is vervuild, ze hebben vaak schulden, als ze bij ons logeren begrijpen we ook waarom ze geen netwerk hebben.’

Vervolgens benadrukt hij het belang van respijtzorg. ‘In het nieuwe logeerhuis in Katendrecht kunnen mensen straks terecht voor wie gezorgd wordt, zodat de mantelzorger even ontlast is. Met het logeerhuis kan bijvoorbeeld afgesproken worden dat iemand daar eens in de zes weken een weekend verblijft, zodat de mantelzorger even kan bijtanken. Of dat iemand met het eigen gezin op vakantie kan, omdat vader of moeder een tijdje in het logeerhuis kan logeren.’ De directeur: ‘Mantelzorgers lopen nu al op hun tenen. Als mensen straks langer thuis blijven, betekent dit dat mantelzorgers ook steeds langer voor iemand moeten zorgen. Zo hoop ik ook dat er goede dagopvang voor dementerenden komt. Dat zou mantelzorgers ook ontlasten, dat je even als mantelzorger tijd hebt voor jezelf.’ Hij benadrukt: ‘De samenleving verwacht dat iedereen betaald werk verzet. Vrouwen die in het verleden niet werkten, verrichtten vrijwilligerswerk binnen de kerk. Tegenwoordig lijkt het erop dat vrouwen én mantelzorg én vrijwilligerswerk én betaald werk doen. Mijn zorg is dat vrouwen overbelast raken, omdat deze drie zaken niet altijd goed te combineren zijn.’

5.4 De relatie tussen overheid en religieuze instellingen

Over de rol die religieuze of levensbeschouwelijke organisaties op maatschappelijk gebied kunnen spelen, bestaan vaak misverstanden. Door een beroep op de scheiding tussen kerk en staat wordt tot de dag van vandaag betoogd dat overheden kerkelijke organisaties niet meer kunnen ondersteunen. In de jaren vijftig tot en met zeventig van de vorige eeuw sneed de overheid inderdaad de zogeheten zilveren draden door tussen kerk en staat. Ook werd de financiering van kerken en religieuze organisaties als *geloofsgenootschappen* stopgezet. Echter, op het moment dat kerken of religieuze organisaties zich richten op maatschappelijke activiteiten of taken hoeven ze niet langer als geloofverzorgende instelling te beschouwen. Dan zijn ze vergelijkbaar met organisaties die hetzelfde nastreven - ook al zijn hun drijfveren om maatschappelijk actief te worden religieus geïnspireerd. Het belangrijkste criterium voor subsidiering is dan: wat is de kwaliteit van hun sociaal werk en hoe groot is de behoefte daaraan?

In Rotterdam is nooit krampachtig vastgehouden aan de scheiding tussen kerk en staat. De gemeente heeft, zo zeggen onze gesprekspartners, van oudsher een pragmatische houding ten opzichte van het werk van religieuze organisaties in de stad. Als ze op maatschappelijke gebied een meerwaarde vertegenwoordigen, kunnen ze waar mogelijk rekenen op steun van de gemeente. Rotterdam zou zich daarin onderscheiden van andere gemeenten die meer huiverig staan tegenover het subsidiëren van

maatschappelijke activiteiten van religieuze organisaties. Davelaar en Van den Toorn (2010) spreken van een typisch Rotterdamse pragmatische, zakelijke aanpak. Zo subsidieert de gemeente Rotterdam (voor een deel) vier intermediaire organisaties voor het ondersteunen van maatschappelijke activiteiten van kerken: Samen 010 (protestantse diaconale organisatie), Stichting MARA (katholieke maatschappelijk activeringswerk organisatie), (Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR) en SKIN-Rotterdam (migrantenkerken). De eerste drie organisaties zijn al tientallen jaren, weliswaar onder wisselende namen, actief in de stad. SKIN is de jongste en werd acht jaar geleden in Rotterdam opgericht, de landelijke tak bestaat echter al langer. De gemeente Rotterdam heeft via deze organisaties een goed zicht op en toegang tot het omvangrijke netwerk van kerken in de stad. Wat betreft de subsidiering is er wel een verschil tussen de Christelijke intermediaire organisaties (Stichting MARA, Samen 010, SKIN-Rotterdam) en SPIOR. In tegenstelling tot de eerste drie krijgt SPIOR sinds 2012 geen algemene subsidie meer voor het ondersteunen van maatschappelijke activiteiten van organisaties met een religeuze signatuur (in hun geval een Islamitische), maar slechts *project*subsidies.

Niet aan de leiband van het beleid

De verschillende gesprekspartners delen één opvatting: ze willen hun eigen agenda blijven voeren en niet voor het karretje van de overheid worden gespannen. Dit geldt des te sterker in deze tijd, waarbij in het contact met de kerken wordt verwezen naar de participatiesamenleving. Het gemeenteraadslid voor de ChristenUnie/SGP begeleidt als zelfstandig ondernemer zestig kerken bij het vormgeven van hun maatschappelijke rol. Nu de overheid zaken los laat, signaleert hij dat kerken deze rol opnieuw doordenken. De vraag is of kerken de gaten van de overheid dichten of dat ze hun eigen agenda ontwikkelen? Hij geeft een voorbeeld: ‘Moeten wij, nu verzorgingshuizen sluiten, vanuit de kerken bejaardentehuizen gaan organiseren, zoals kerken dat voor de uitbouw van de verzorgingsstaat deden? Daarvoor is de kerk niet meer kapitaalkrachtig genoeg.’ Het raadslid is van mening dat de overheid op dit moment te eenzijdig zaken bij de burgers legt. ’De overheid gooit zaken over de schutting in het vertrouwen dat er genoeg schouders zijn die de problemen kunnen opvangen. Maar zijn die sterke schouders er wel?’

De directeur van Stichting MARA benadrukt dat de overheid voorzichtig moet zijn met het te dwingend aanspreken van vrijwilligersorganisaties op hun maatschappelijk rol. ‘Wiens belang is het dat vrijwilligersclubs harder gaan lopen? Zij krijgen die vraag in hun maag gesplitst, terwijl ze daar niet om hebben gevraagd. De overheid denkt te gemakkelijk dat het vrijwilligerswerk als het verlengstuk van hun beleid kan worden gezien. Dat vrijwilligers bereid zijn hun beleid uit te voeren; maar het eigene van vrijwilligerswerk is dat mensen doen wat ze zélf belangrijk vinden, op hún manier. Bedenk ook dat steeds meer mensen hun vrijwilligerswerk met werk moeten combineren en ook kritischer zijn dan voorheen. In de samenleving is er op dit punt veel veranderd. Vrijwilligers kiezen bewust, willen zich . Ik wil me wel inzetten, maar wel op dát moment, op díe dag of middag, en dít wil ik wel doen en dát niet.’

De directeur van SPIOR benadrukt dat kerken en religieuze organisaties het prettig vinden om autonoom te opereren en hun eigen keuzes te maken. ‘Ook al zijn we met hetzelfde bezig, namelijk iets doen voor de stad. Je kunt prima samenwerken, maar wél als gelijkwaardige partners. Samen beslis je wat je afzonderlijk doet en wat je juist samen doet.’ De medewerker van het Bisdom Rotterdam wijst erop dat de huiver om ingeschakeld te worden voor het gemeentelijke beleid speelt sinds de invoering van de WMO. ‘Kerken willen zich niet voor het karretje van de overheid laten spannen, ook omdat ze het gevoel hebben dat de beleidsmatige wind zo weer kan veranderen. Ze willen hun eigen koers kunnen varen. In de begindagen van de WMO werden kerken zich meer bewust van de veelheid aan maatschappelijke activiteiten die ze ontplooien. Doen we dat allemaal. Tegelijkertijd ziet hij dat kerken weinig gebruik maken van de WMO-beleidskaders en de daaraan verbonden subsidiemogelijkheden.

‘Parochies zijn niet gewend om subsidies aan te vragen. In 2007 was de gedachte: er is een nieuwe mogelijkheid, een nieuwe inkomstenbron. Er zaten kerkelijke vertegenwoordigers in WMO-raden, maar van financieringsmogelijkheden via de WMO is heel weinig gebruik gemaakt. De kerken en de door de overheid gefinancierde welzijnszorg blijven toch relatief gescheiden werelden.’

Aanzetten tot samenwerking met de gemeente

Tegelijkertijd maken onze gesprekspartners duidelijk dat de overheid de laatste jaren investeerde in het verbeteren van de relatie met de kerken. Opeenvolgende wethouders maakten zich daarvoor sterk. Verschillende gesprekspartners wijzen ook naar IJsselmonde, waarbij vaak de namen van CDA-politici Bram van Hemmen en Sven de Langen vallen. Bram van Hemmen is nu burgemeester van Sliedrecht, Sven de Langen is nu fractievoorzitter van het CDA in de gemeenteraad van Rotterdam en was eerder politiek actief in IJsselmonde. Vanwege hun religieuze achtergrond zijn de gesprekspartners vertrouwd met de wereld van de kerken. Van Hemmen nam het initiatief om met de kerken in IJsselmonde bij elkaar te komen. Het was bedoeld als eenmalige bijeenkomst, tegenwoordig komen ze een aantal jaren bij elkaar in het voor- en najaar. De directeur van Samen 010: ‘Dat is een succes. We zitten daar met de Protestantse kerken, de Katholieke kerken en de migrantenkerken. We eten een broodje met elkaar, leren We leren elkaar kennen en er ontstaan interessante dwarsverbanden. Het informele gesprek dat is eigenlijk het belangrijkste deel van de avond. Wij als Samen 010 faciliteren de organisatie ervan samen met SKIN-Rotterdam.’

Het voorbeeld IJsselmonde laat zien dat het helpt als er mensen bij de overheid werken die voeling hebben met de kerk. Door elkaar tweejaarlijks te ontmoeten krijgt de deelgemeente zicht op wat de kerken op maatschappelijk gebied doen en omgekeerd. En voor de kerken onderling wordt duidelijk waar samenwerking van belang is. Veel kerken doen dezelfde dingen (vaak bij elkaar om de hoek), zoals maaltijdprojecten, kinderprojecten en projecten voor ouderen. De directeur van Samen 010: ‘Dat is helemaal belangrijk in de Beverwaard, waar niet echt veel kerkgebouwen staan, maar waar wel veel kerkelijke sociale initiatieven ontplooid worden.’

In december 2013 werd er op Rotterdam Zuid een bijeenkomst belegd tussen het Platform Levensbeschouwelijke en Religieuze organisaties Rotterdam, de medewerkers van de gemeente en het Nationaal Programma Rotterdam Zuid. In het Platform werken humanistische organisaties, waaronder Christelijke kerken, moskeeën, synagogen en hindoetempels samen. Het gemeenteraadslid van de ChristenUnie/SGP is initiator van de bijeenkomst: ‘In de zeven probleemwijken van Rotterdam Zuid staan 37 kerken en tien moskeeën en ik kwam het woord kerk in de aanpak van Rotterdam Zuid niet tegen. Hoe kan dat? Aan de andere kant zeiden de mensen van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid tegen ons: kerk waarom heb je je niet gemeld? Daarom zijn we bij elkaar gekomen.’

Het Nederlands Dagblad van 3 december 2013 doet verslag van deze bijeenkomst. ‘Kerken en sociaal werkers in Rotterdam Zuid gaan elkaar wijzen op probleemgezinnen en werken samen om hun problemen op te lossen’, zo luidt de eerste zin van het artikel (Bol 2013). Verderop in het artikel zegt de voorzitter van Het Platform Levensbeschouwing en Religie Rotterdam dat het Nationaal Programma kansen biedt om met samenwerkende religieuze gemeenschappen iets te doen voor de samenleving. ‘In deze orde van grootte hebben we niet eerder samengewerkt. Dat is spannend voor de leden. We zijn vooral gewend vanuit de eigen kerk of moskee te werken. Ik waardeer dat mensen uit hun comfortzone stappen en dat gereformeerden straks met moslims samenwerken.’

Ook de voorzitter van de diaconie van de Protestantse Kerk in Rotterdam Zuid en van het sociaal project House of Hope komt in het bewuste artikel aan het woord. Hij is positief over de mogelijkheid om wijkteams bij hun werk te helpen. ‘We trekken gezamenlijk op om de bewoners met problemen in onze

wijken te helpen. Het is goed om mensen niet alleen door een professional te laten helpen, maar hun aansluiting te bieden bij een gemeenschap die hen kan helpen.' Terugkijkend op het initiatief zegt het gemeenteraadslid van de ChristenUnie/SGP dat hij niet helemaal op de hoogte is van de laatste stand van zaken. 'Er zijn afspraken gemaakt om te kijken of er binnen de wijkteams een contactpersoon kerken zou kunnen worden aangesteld. Zodat wijkteams mensen naar kerken kunnen verwijzen, en andersom: kerken kunnen probleemgezinnen bij de juiste personen van de gemeente melden.'

Zoeken naar de juiste ambtelijke contacten en beleidskaders

Hoewel bovenstaande voorbeelden laten zien dat kerken en de gemeente op verschillende plekken (IJsselmonde, Rotterdam Zuid) op zoek zijn naar samenwerking, geven de intermediaire organisaties aan dat de werkcontacten met de gemeente soms lastig zijn. Ambtenaren die ze kennen wisselen van positie ('ik heb er vier ingewerkt') en de gemeentelijke organisatie verandert regelmatig ('Ik ben nog steeds aan het zoeken bij de gemeente waar ik moet zijn voor onze vaste subsidie'), terwijl ze zich voor verschillende projecten zich bij diversen gemeentelijke afdelingen moeten melden.

House of Hope

Veel gesprekspartners benadrukken dat de contacten het afgelopen decennium zijn aangehaald tussen de kerken aan de ene kant en de gemeente aan de andere kant. Desondanks sprak een aantal van hen over parallelle werelden of over werelden'die met de ruggen naar elkaar toe staan. Zeker in het professionele welzijnswerk was lang een generatie actief die terughoudend stond tegenover de kerken. De medewerker van het Bisdom Rotterdam merkt dat de zorg vanuit het kerkelijk vrijwilligerswerk en de welzijnszorg nog steeds relatief gescheiden werelden zijn. 'De zorg- en welzijnsinstanties bestempelen de zorg vanuit de kerken tot de dag van vandaag als achterlijk en not done.' De directeur van SKIN-Rotterdam signaleert bij welzijnsorganisaties een beperkte kennis over de kerken in de wijk. 'In de wijk moet je de kerken tegenkomen, zeker als je de opdracht hebt netwerken van mensen te mobiliseren. Als je ze niet tegenkomt, ga er naar op zoek, want ze zijn er. Er is op dit punt nog veel werk aan de winkel. Het lastige is dat die kerk soms een paar uurtjes op zondag in het buurthuis zit. Hoe vindt zo'n welzijnsorganisatie die kerk al medewerkers niet op zondag of in de avonduren werken? Het zijn soms

hele kleine groepjes. Aan de andere kant: kerken zijn ook niet geneigd om op welzijnsorganisaties af te stappen. Het mes snijdt aan twee kanten.'

Een organisatie die wel een brug sloeg tussen de diaconale zorg van de Protestantse kerk en het welzijnscircuit is House of Hope. Gestart in 2004 groeide House of Hope uit tot een professionele vrijwilligersorganisatie die zich inzet voor de leefbaarheid voor de achterstandswijken op Rotterdam Zuid. De organisatie heeft vestigingen in de Tarwewijk, Pendrecht en in de Beverwaard. House of Hope was onderaannemer van PIT010 bij de aanbesteding in de Beverwaard. House of Hope bereikt groepen waar het het reguliere welzijnswerk weinig raad mee weet. Ondersteuning en ontmoeting zijn de pijlers van het werk. House of Hope werkt inmiddels met een team van twaalf beroepskrachten (geen 12 ft's). Daarnaast zijn wekelijks op de drie locaties zo'n tweehonderd vrijwilligers en stagiaires actief. De gemeente Rotterdam waardeerde House of Hope met de Vrijwilligersprijs 2010. De jury stelde over de manier van werken van House of Hope: 'De begeleiding is intensief, de vrijwilligers blijven op praktisch en emotioneel vlak betrokken tot het probleem helemaal onder controle is. Als vrijwilliger kun je al even laagdrempelig instromen en wordt je ook professioneel begeleid en gecoacht. Door hun, inmiddels zeer uitgebreide netwerk ook bij officiële instanties, kunnen de mensen die een hulpvraag hebben zeer effectief worden geholpen. Waar reguliere hulp tekort schiet, vult House of Hope het gat.' In 2013 viel House of Hope nogmaals in de prijzen. Bewoners van Rotterdam kozen House of Hope als een van de beste sociale projecten van de stad tijdens de kroonappelverkiezing van het Oranjefonds.

Sociale grenzen van beleid

Kerken en religieuze organisaties worden als geen ander geconfronteerd met beleidsmaatregelen van de lokale overheid. Zij zijn actief in de wijken die juist intensief object zijn van sociaal beleid. 'De werkelijkheid waar het beleid haar pijlen op richt, is weerbarstig', zo vertelt de pastor van het Wijkpastoraat Bloemhof. 'Veel sociaal zwakkeren begrijpen de maatregelen van de overheid niet. Ze hebben jarenlang een uitkering gehad, niet of nauwelijks hoeven te solliciteren. Tegenwoordig moeten ze aan het werk of in ieder geval vrijwilligerswerk gaan doen. Dat betekent weer een ander dagritme opbouwen, dat kost mensen veel moeite, pijn en weerstand' . Ook voor organisaties is het niet gemakkelijk om het nieuwe beleid succesvol uit te voeren. De pastor: 'Als Oude Wijkenpastoraat voeren we een leerwerktraject uit en werken mijn collega en ik daaraan mee. Verder werken we met stagiaires en vrijwilligers. Wij bieden een programma aan van algemene ontwikkeling. Mensen die slecht Nederlands praten, leren we Nederlands en hoe ze met de computer moeten omgaan, vrouwen die niet kunnen fietsen, leren we fietsen. Veel van de deelnemers hebben gezondheidsklachten, we leren ze gezond te koken, we geven budgetbeheer. Het is een heel programma voor de duur van een jaar. We ziet mensen opfleuren na zo'n leerwerktraject, het levert ze veel op, maar we zien ook mensen na een tijdje nooit meer terug, die haken af, die hebben er grote moeite mee. Het controlegedeelte hebben wij bij de overheid gelaten. Wij gaan niet zeggen: je bent er te weinig geweest, dus je uitkering wordt gekort. Wij willen er voor de mensen in de wijk zijn, maar het is duidelijk dat zo'n programma voor een aantal moeilijk is.'

De kerken en religieuze organisaties zien met lede ogen aan dat een robuuste ondersteuning voor vrijwilligers in de zogeheten eerste lijn verschraalt. De wijkteams staan voor de taak optimaal gebruik te maken van informele wijknetwerken. Ook al zijn die netwerken helemaal niet zo vanzelfsprekend. Aan de vitaliteit ervan moet continu worden gewerkt. De directeur van Stichting MARA: 'Wat in de plannen onvoldoende is meegenomen, is de ondersteuning van het vrijwillige of informele wijknetwerk. We krijgen nu wijkteams, die we zoveel mogelijk moeten wegzetten naar het wijknetwerk. Dit zijn alle vrijwilligersorganisaties en actieve burgers in de wijk. Overigens vind ik dat er onvoldoende is

nagedacht wie die actieve burgers en vrijwilligersorganisaties gaat ondersteunen. Bij wie kunnen ze aankloppen? De gemeente financiert alleen nog ondersteuning van vrijwilligers en vrijwillige infinitieven vanuit een tweede lijn.'

Ook SPIOR is ongelukkig met deze ontwikkeling. De directeur: 'De mondige, goed georganiseerde vrijwilligers weten de weg te vinden, maar niet de vrijwilligers van ons, die missen de aansluiting. Ondersteuning in de eerste lijn is hartstikke nodig. Nu horen onze vrijwilligers: jullie willen iets doen voor jongeren? Geweldig! Wij stellen voor dat jullie een cursus gaan volgen waarin jullie leren een projectplan te maken. Ga naar de Servicebalie van Centrale Bibliotheek Rotterdam. Maar dat is iemand afschepen. Bij die balie arriveren ze niet, en als ze daar terecht komen, sluit de cursus onvoldoende aan bij hun belevingswereld. Ik ben niet tegen cursussen, voor sommigen zijn ze prima, maar wel een die aansluit bij hun realiteit, bij hun behoeften. De ondersteuning moet veel meer zijn gericht op de eerstelijnszorg in de wijk.'

Geschikte accommodaties

Tot slot wijzen veel van onze informanten erop dat bij meerdere migrantenkerken het probleem van de accommodatie speelt. Het is een uitzondering als migrantenkerken een gebouw kunnen kopen. Als dat lukt gaat het om kerken waar een stevige middenklasse deel uitmaakt van de leden. Die zitten eerder in Den Haag (expats) dan in Rotterdam. De migrantenkerken stellen weinig eisen aan de accommodaties. Ze moeten praktisch zijn en mensen moeten er kunnen eten en muziek kunnen maken. De meeste migrantenkerken hebben geen eigen gebouw. Ze huren de locatie voor de vieringen. Dit betekent dat ze voor hun maatschappelijke activiteiten geen gebouw hebben. Het ideaal is het hebben van een vaste locatie waar de deuren de hele dag openstaan en waar mensen terecht kunnen voor een gesprek. Dit ideaal zit dicht tegen het buurthuis aan. Een kerkverzamelgebouw zou voor een groot aantal kerken een optie zijn, oftewel een locatie waar verschillende kerken gebruik van kunnen maken. Daarbij hangt wel veel af van de locatie en de inrichting. Migrantenkerken kunnen veel geluid produceren.

5.5 Een pleidooi voor slow social work

Vlieguren maken

Nagenoeg alle gesprekspartners benadrukken dat welzijnswerk en het dichterbij brengen van de idealen van de participatiesamenleving gebaat zijn bij vertrouwen, rust en continuïteit. Wie het maatschappelijk initiatief wil laten gedijen in de stad, zeker in sociaaleconomische kwetsbare wijken, moet deze aspecten niet verwaarlozen. De pastor van Wijkpastoraat Bloemhof wijst erop dat het wijkpastoraat al decennialang in de wijk actief is en dat het centrum wordt gewaardeerd omdat het er zo lang is. 'Het centrum is een zekere factor. De wijkbewoners zijn vertrouwd met het centrum. Ze vertrouwen ons; dat vertrouwen hebben we in al die jaren opgebouwd.' Hij signaleert dat gemeentelijke voorzieningen steeds vaker voor korte tijd georganiseerd worden zonder perspectief op een langere levensduur. 'Het Wijkpastoraat heeft een naam in de wijk. Men weet: je wordt er altijd te woord gestaan. We kijken of we iemand zelf kunnen helpen of in contact kunnen brengen met de juiste organisaties. We hebben een advocate die pro deo zaken regelt. Ook dat is bekend.'

De pastor vindt dat nieuwe partijen te gemakkelijk denken over het helpen van mensen. 'Vanwege de aanbestedingen komen nieuwe groepen en mensen bij ons langs om kennis te maken. Ze willen van ons informatie over de wijk. Dan krijgen we te horen dat ze met een methode gaan werken waarmee alles beter gaat. Dit testen we vervolgens door mensen naar hen toe te sturen en dan merken we dat

veel van hen zich niet geholpen voelen. Die komen weer bij ons terug. Snel een methodiek, een kunstje en daarna moet het geregeld zijn. Zo werkt het in veel gevallen niet.' De pastor ziet allerlei vormen van particulier initiatief opkomen op het terrein van zorg- en hulpverlening waarmee mensen denken hun brood te verdienen. 'Meestal zijn die initiatieven binnen anderhalf jaar weg. Dat geeft ook een hoop wantrouwen ten opzichte van deze initiatieven.'

Goederenproject Wijkpastoraat Bloemhof

De directeur van Stichting MARA bepleit een vorm van 'community organization' waarbij de buurt de agenda bepaalt en niet de overheid of willekeurig welke professionele welzijnsorganisatie. Het is een oud gedachtegoed in het opbouwwerk: het is aan de mensen zelf. De professionele helper heeft slechts een ondersteunende rol. De uitdrukking "help mij het zelf te doen" drukt dat mooi uit. Het is hét centrale principe in de community organization of 'samenlevingsopbouw'. Samenlevingsopbouw gaat over het mobiliseren van de hulpbronnen en krachten in communities, zodat gemeenschappen zoveel mogelijk zaken zélf kunnen oppakken en doen. Tegenwoordig praat men wel over zelforganisatie. Deze dienstbare, terughoudende opstelling vanuit het principe "help mij het zelf te doen" vraagt om slimme en soms intensieve vormen van niet-paternalistische ondersteuning (Engbersen en Rensen 2014). Het is vaak hard werken voor professionals om mensen zoveel mogelijk zelf te laten doen. Volgens de directeur van Stichting MARA, betekent het dat je professionals de ruimte en de tijd moet geven om deze niet-paternalistische ondersteuning succesvol gestalte moet geven. 'Mensen die met de buurt een agenda maken moet je de ruimte geven en niet allemaal korte projecten laten uitvoeren. Als je te kort ergens bent, kom je er niet achter wat er precies speelt. Eerst laat iedereen je de etalage zien met alle succesnummers, maar daar zit nog een wereld achter. Díe leer je pas kennen als je er langer bent, als je de mensen leert kennen, dan leer je hoe het werkelijk is en gaat.'

Hetzelfde geluid horen we binnen House of Hope. Eén van de initiatiefnemers legt uit waarin de manier van werken van House of Hope volgens haar verschilt van het reguliere welzijnswerk. 'In het reguliere welzijnswerk moet alles steeds sneller en strakker, er is minder tijd beschikbaar. Als iemand zich niet aan de afspraken houdt, loopt hij of zij het risico te worden weggestuurd. Je moet daar meer dingen zelf kunnen, maar veel mensen kunnen niet meteen veel zelf. Bij ons zeggen we: je was er laatst niet, waarom? We proberen een relatie op te houden, we nemen daar meer de tijd voor en proberen de persoon dan stapje voor stapje verder te helpen.'

De directeur van Stichting MARA benadrukt ook het belang van continuïteit in sociaaleconomisch kwetsbare wijken. 'Wat in die wijken nodig is, is vlieguren maken. Lange tijd aanwezig zijn om patronen te zien, om te zien wat kan en wat niet kan.' Ze wijst op de presentiebenadering van het Oude Wijken Pastoraat. 'Daar ontstaan dingen, maar dat kost tijd en geld.' Ze vertelt over het project Samenwonen-

Samenleven in vier wijken in Rotterdam Zuid dat Stichting MARA uitvoert (met financiële steun van fondsen). Twee medewerkers zijn daar fulltime actief om juist in de haarvaten van deze wijken informele structuren te ontdekken. ‘Om daar zicht op te krijgen heb je het vertrouwen van mensen nodig, dat ontdek je pas na een tijdje. Initiatieven in wijken waar veel schaarste is, kun je niet met twee of drie adviesgesprekken afdoen. Je moet soms lange tijd met iemand meelopen.’

De directeur van Stichting MARA ziet in de komst van de integrale wijkteams een terugkeer naar de vroegere wijkverpleegkundige die de wijk kende en bij de mensen thuis kwam. ‘Dat is een goede ontwikkeling. Zo heb je ook welzijnswerkers nodig die in de wijk actief zijn en die gewoon lange tijd de kans krijgen om te doen wat nodig is. Uiteraard niet zonder enige vorm van controle of plan. Ik denk dat er veel professionals zijn die dat goed zouden kunnen. Die weten dat je zaken niet moet overnemen van bewoners, niet moet onteigenen, maar dat je het tempo moet volgen van het vrijwilligersinitiatief. Als je vraagt aan burgers om initiatief te nemen, moet je ook hun tempo aannemen. En dat betekent soms vertragen en dan kan de professional in de knel komen, want die moet binnen een bepaald tijdbestek zijn targets halen. Kijk je met een efficiency bril en een economische bril naar de resultaten op de korte termijn, dan is dat heel duur, maar kijk je naar de langere termijn, dan is dat maar de vraag. Een participatiesamenleving kan je niet een twee drie afdwingen. Een gemeenschap opbouwen gaat gewoon langzaam; dat moeten we opnieuw uitvinden. Vroeger was er een kerk, een gebouw, een vast plekje met vaste rituelen. Wat is nu het gemeenschappelijke? Daar moeten we naar op zoek. Ik ben ervan overtuigd dat er professionals zijn die dat kunnen. Die buiten de lijntjes durven kleuren en niet kijken of dat allemaal wel tussen 9.00 en 17.00 uur past, maar ervoor gaan.’

De directeur van Stichting MARA vindt de aanbesteding van het welzijnswerk vanuit het oogpunt van continuïteit geen winst. Ze is niet de enige. De directeur van Samen 010 deelt deze opvatting: ‘Ik vind de aanbesteding een ramp. Soms is de aanbesteding maar voor korte tijd. Dat is eigenlijk gekkenwerk. We Ze zijn bezig met de wijk te leren kennen, de mensen te leren kennen, de structuur te leren kennen, en voordat ze goed en wel aan het werk zijn, is de aanbesteding alweer afgelopen. Je hebt echt minstens een jaar nodig om netwerken in wijken te leren kennen en op te bouwen.’

De verschillende kerken en religieuze organisaties houden zonder uitzondering een groot pleidooi voor wat wij eerder aanduidden als ‘slow social work’. Het is hún manier van werken en zij zouden deze manier van werken ook meer willen tegenkomen in de instanties die samen de formele sociale infrastructuur vormen. Kern ervan: geef sociale professionals de tijd om een vertrouwd gezicht in de wijk te worden, geef hem of haar de tijd om niet alleen de bewoners te leren kennen, maar ook de informele netwerken en circuits, bijvoorbeeld die van de kerken en religieuze organisaties.

6 Conclusies: inzetten op slow social work

In onderhavig exploratief onderzoek stonden drie vragen centraal: (1) hoe wordt invulling gegeven op wijkniveau aan Welzijn Nieuwe Stijl, (2) In welke mate heeft het Welzijnswerk Nieuwe Stijl verbinding met relevante formele en informele initiatieven die gestalte geven aan de welzijnsfunctie en (3) werkt ze daar ook mee samen bij het bereiken van kwetsbare burgers? In de afgelopen hoofdstukken hebben we professionals, ambtenaren, actieve burgers en religieuze voorgangers aan het woord gelaten over hun ervaringen. In dit slothoofdstuk vatten we de bevindingen samen en doen we aanbevelingen voor de gemeente Rotterdam.

6.1 Tweespalt in het formele welzijnswerk

Over de precieze invulling van Nieuw Welzijn kunnen we geen exact antwoord geven, maar duidelijk is wel dat de richting en de dragende ideeën van Nieuw Welzijn grote bijval krijgen van de verschillende welzijnspartijen. Ze zien de beleidsfocus op zelfredzaamheid en vraaggericht werken niet als opgelegd beleid, maar juist als een teruggang naar de kern van welzijnswerk, zoals eerder de beleidsadviezen bepleitten. Ook ondersteunen ze de radicale aanpak van aanbesteding en vergaande bezuiniging in de voormalige deelgemeenten. Alle betrokken partijen zeggen dat er veel ten goede is veranderd in de hulpverlening aan kwetsbare bewoners. De gerichte, korte interventies en het aanspreken van bewoners op eigen kracht – zo vernamen we steeds – brengen een groot aantal mensen verder dan het oude aanbod. Tegelijkertijd werd ook duidelijk dat de effectiviteit van het welzijnswerk voor bewoners van de drie voormalige deelgemeenten die met complexe, veelzijdige problemen kampen niet duidelijk is verbeterd. Met een kort traject worden ze tijdelijk geholpen, maar op de zelfredzaamheidsmatrix maken zijn niet of nauwelijks stappen. In elk van de voormalige deelgemeenten zijn voor hen aanvullende, meer langdurige projecten georganiseerd. In hoeverre onder de vlag van Nieuw Welzijn de gecompliceerde, lastige gevallen beter geholpen worden, zal de toekomst uitwijzen. Duidelijk is wel dat het “mensen ondersteunen in dingen zelf doen”, volgens alle betrokkenen dé kern vormt van welzijn. Dit vergt voor een deel van de doelgroep meer dan de kortstondige inzet van een buurtmakelaar of participatiecoach.

Er is nog een tweede knelpunt: de grote toestroom van nieuwe vrijwilligers in het kader van “verplicht vrijwilligerswerk” naar projecten en activiteiten van welzijnsorganisaties, buurthuizen en kerkelijke instellingen. Het gemeentelijk beleid ziet allerlei kansen, taken en functies voor deze vrijwilligers, maar naar de bijbehorende passende begeleiding is het nog zoeken. Het is naïef te denken dat wanneer mensen eenmaal weer actief zijn als vrijwilliger, ze zichzelf snel weer weten te redden en vervolgens ook nog snel doorstromen naar een echte baan. De praktijken in de drie voormalige deelgemeenten maken duidelijk dat dat een utopie is. Ook hier ligt een grote uitdaging om het groeiend leger van mensen die “verplicht vrijwilligerswerk” gaan doen, adequaat te begeleiden.

Een laatste knelpunt: welzijnspartijen stellen vast dat spontane initiatieven van bewoners zeldzaam zijn en waar ze voorkomen, blijven ze doorgaans gericht op de eigen groep. De professionals wijten dit aan het wegbezuinigen van het opbouwwerk, maar volgens de bestuurders en ambtenaren van de deelgemeenten ligt het ook aan de mentaliteit van de bewoners in de wijken. De overheid kan niet meer

alles financieren, bewoners moeten hun verantwoordelijkheid nemen. De vraag is wel of bewoners in ingewikkelde wijken hier niet overvraagd worden, zeker als ze taken of voorzieningen van de grond af aan op eigen kracht moeten opbouwen. Vormen van professionele “community organization” lijken hier toch nodig. Opnieuw een belangrijk punt van aandacht voor de komende jaren.
“Community organization” gaat over het mobiliseren van de hulpbronnen en krachten in communities, zodat netwerken van mensen en gemeenschappen zoveel mogelijk zaken zélf kunnen oppakken en gedaan kunnen krijgen. Tegenwoordig praten we ook wel over zelforganisatie. Deze dienstbare, terughoudende opstelling vanuit het principe “help mij het zelf te doen” vraagt om slimme en soms intensieve vormen van niet-paternalistische ondersteuning door professionals. Zeker ook als de ambities van welzijnsorganisaties verder reiken dan het organiseren van ontmoetingen en participatieve, recreatieve activiteiten.

6.2 De sluimerende kracht van informele netwerken

De twee door ons onderzochte domeinen – de buurthuizen nieuwe stijl en de kerken en religieuze organisaties - bevinden zich op het kruispunt van formeel en informeel. Bovendien gaat het bij de verschillende organisaties op deze domeinen steeds om gradaties van formaliteit en informaliteit. Zo maken Katholieke kerken onderdeel uit van de organisatie van de Rooms Katholiek Kerk in Nederland en veel Protestantse kerken zijn organisatorisch verbonden met de Protestante Kerk Nederland (PKN). Veel migrantenkerken staan los van deze organisaties en zijn informeler georganiseerd. Religieuze voorgangers van migrantenkerken zijn vaak religieuze ondernemers die zelf hun salaris met een veelheid aan activiteiten verdienen. Andere religieuze voorgangers van migrantenkerken zijn weer het beste als vrijwilligers te typeren. Binnen kerken en religieuze organisaties is er dus sprake van meer of mindere mate formele organisatievormen. Deze meer of minder formeel georganiseerde religieuze organisaties staan in verbinding met tal van informele netwerken van vrijwilligers.

Hetzelfde geldt voor buurthuizen nieuwe stijl. Er zijn buurthuizen nieuwe stijl die het vrijwel helemaal met vrijwillige krachten doen, zoals Hart voor Carnisse in Charlois of Villa Vonk in Hoogvliet, maar ze kunnen wel terugvallen op professionele steun en kennis in de eigen organisatie. Daarnaast zijn er veel buurthuizen waar professionals nog steeds in meer of mindere mate aanwezig zijn, ook al is hun opstelling veel terughoudender. Zo is PIT010 verantwoordelijk voor het beheer van de wijkgebouwen De Focus, De Dijk en De Wokkel in IJsselmonde, waardoor de sociale doelstellingen voorop kunnen blijven staan. In de Nieuwe Nachtegaal in Oud-Charlois is de professionele bemoeienis nog groter. Kijken we naar het bereik van de verschillende wijkgebouwen, dan is de conclusie dat De Nieuwe Nachtegaal nog het grootste aantal vrijwilligers, clubjes en netwerken weet te binden, maar dat dat in mindere mate het geval is bij de andere buurthuizen nieuwe stijl. En waar die verbinding wordt gelegd, gaat het bijna altijd om de organisatie van activiteiten in de sfeer van ontmoeting en gezelligheid. Voor maatschappelijks waarde die verder gaat is inzet en financiële steun van derden onmisbaar.

De buurthuizen nieuwe stijl hebben zich in Hoogvliet en IJsselmonde niet ontwikkeld tot brandpunten van nieuwe sociale dynamiek. Bewoners kwamen daar beperkt in beweging. In die zin leidde de nieuwe wisselwerking tussen bewoners en welzijnsorganisaties niet tot werkelijk nieuw maatschappelijk initiatief binnen de setting van de wijkaccommodaties. De verklaring ligt voor een deel in het ontbreken van de aanwezigheid van een sterke (informele) sociale infrastructuur en een traditie van maatschappelijk initiatief en activisme in Hoogvliet en IJsselmonde. In een wijk met een geschiedenis op dit gebied, komen makkelijker initiatieven op dan in wijken waar deze traditie ontbreekt, zo illustreert de situatie in

Charlois. De verschillende condities die Van der Zwaard en Specht (2013) in hun literatuurverkenning bespraken, zijn in deze voormalige deelgemeente meer van toepassing dan in Hoogvliet en IJsselmonde. Ook het bestaande netwerk van formele en informele netwerken rondom zowel Hart voor Carnisse als De Nieuwe Nachtegaal draagt in belangrijke mate bij aan de dynamiek die ze rondom de wijkaccommodatie tot stand weten te brengen.

Interessant in dat kader is de verbinding die PIT010 maakte met House of Hope in de Beverwaard, een religieus geïnspireerde organisatie, voortgekomen uit de diaconie van de Protestantse Kerk. Kerken en religieuze organisaties staan van oudsher in veel sterkere mate dan de buurthuizen nieuwe stijl in verbinding met kwetsbare mensen in bestaansnood en beiden zouden van deze situatie kunnen profiteren. In IJsselmonde mag dan niet echt een traditie en cultuur van bewonersactivisme wortel hebben geschoten, er is wel een traditie van maatschappelijk initiatief vanuit de kerken. Veel meer dan nu het geval is, zou bij deze traditie kunnen worden aangesloten. Daarmee kunnen de buurthuizen nieuwe stijl echt elan krijgen in plaats van een kwijnend bestaan leiden.

In Hoogvliet is noch sprake van een geprofileerde traditie van maatschappelijk initiatief, noch van een rijke traditie van kerkelijk particulier initiatief. Buurthuizen die in handen komen van bewoners in Hoogvliet, zoals Villa Vonk, kunnen dan ook in veel mindere mate profiteren van bestaande informele netwerken. Voor het vrijwillige bestuurskader van Villa Vonk is het dan ook niet eenvoudig om het maatschappelijk initiatief in en rond het buurthuis te versterken. Net als in Charlois zou samenwerking met formele netwerken en instanties in de wijk een oplossing kunnen bieden.

Het onderzoek maakt duidelijk dat de verbinding tussen welzijnsorganisatie en kerken en religieuze organisaties op veel plekken nog niet of nauwelijks is gelegd en dus ook de samenwerking veelal niet plaatsvindt dan wel in de kinderschoenen staat. Welzijnsorganisaties hebben onvoldoende kennis van de maatschappelijke initiatieven die binnen kerken en religieuze organisaties plaatsvinden en omgekeerd. Een uitzondering is, zoals eerder aangegeven, de samenwerking tussen welzijnsorganisaties PIT010 in de Beverwaard met House of Hope. Daarbij moet gezegd worden dat de maatschappelijke dynamiek binnen kerken sterk verschilt. De meest jeugdige maatschappelijke dynamiek zit bij de migrantenkerken. Aan de andere kant leveren kerken met een vergrijzend vrijwilligerskader bijna heroïsche maatschappelijke prestaties. De verschillende kerken vervullen cruciale welzijnsfuncties en bereiken groepen in de stad die in de formele (welzijns)circuits vooralsnog maar een beperkte plek hebben.

Kerken en religieuze organisaties staan kritisch tegenover de transitie in de richting van Nieuw Welzijn of een participatiesamenleving. Van oudsher zijn kerken gewend om heel veel zelf te doen. Om die reden staan ze ook kritisch tegenover etiketten als “nieuw” en “oud”. Wat buiten de kerken tegenwoordig de do-it-yourself-beweging wordt genoemd, is binnen de kerken sinds jaar en dag gewoon. Veel migrantenkerken zijn bijna ‘kluskerken’: ze worden met man en macht zelf opgeknapt. Veel kerken merken dat door het verschralen van overheidsvoorzieningen het beroep op hen voor materiële en immateriële hulp groeit. Veel kerken kunnen daar maar tot op zekere hoogte aan voldoen, omdat ze te maken hebben met krimp. Ze worden niet alleen geconfronteerd met doelgroepen met steeds ingewikkeldere problemen, maar ook met een groeiend gebrek aan menskracht (teruglopend vrijwilligerskader door vergrijzing) en financiën. Migrantenkerken beschikken over een jonger vrijwilligerskader, maar hun financiële positie is vaak uiterst wankel. Heel algemeen gesteld hebben de kerken niet het extra leger sterke schouders klaar staan om de bezuinigingen van de overheid op te vangen. Het beeld van de kerken als sociale ‘sleeping giant’ wordt door het onderzoek ontkracht. Wat

het onderzoek wel blootlegt is dat kerken op heel veel plekken wel veel kleine legertjes weten te mobiliseren. Met gerichte professionele steun kunnen deze legertjes op de been blijven en op sommige plaatsen versterkt worden. Welzijnsorganisaties zouden hier een belangrijker rol kunnen vervullen. Dat is van groot belang omdat kerken en religieuze organisaties in directe verbinding staan met grote groepen maatschappelijke kwetsbaren (de “zware” gevallen).

6.3 Verbinding is gebaat bij slow social work

Onderhavig onderzoek legt bloot dat de praktijken van Nieuw Welzijn sterk gericht zijn op sociaal-culturele activiteiten en dat de welzijnsorganisaties een methodiek hebben ontwikkeld waarin korte interventies centraal staan. Door deze keuze werken zij vooral met de “lichte gevallen”. De verbinding en de samenwerking met informele netwerken, waaronder die van de kerken en bewonersinitiatieven, is nog beperkt, terwijl juist in verbinding de kracht van welzijnswerk het best tot uiting komt. Met name kerken hebben contact met zeer kwetsbare burgers in directe bestaansnood. Op het punt van samenwerking met het religieuze veld is daarom nog veel terreinwinst te boeken. Dit vraagt wel een andere manier van werken. Het type professionele ondersteuning dat veel van onze informanten en gesprekspartners daarbij voor ogen hebben, omschreven we als “slow social work”: stabiele ondersteuningsstructuren waarbinnen vertrouwde personen werkzaam zijn die de tijd krijgen om bewoners en wijken te leren kennen. Niemand gelooft in snelle kunstjes van voorbijschietende professionele passanten. Voor een deel ligt die gewenste ondersteuningsstructuur er, voor een deel nog niet.

In het voorwoord maakten we een vergelijking met slow urbanism. Waar slow urbanism radicaal kiest voor organische stadsontwikkeling met de expert (architect, stedebouwkundige, aannemer) in een dienende rol, kiest slow social work radicaal voor de richting en het tempo dat bewoners aangeven. Ook hier heeft de expert in de gedaante van een sociale professional (welzijnswerker, corporatiemede-werkers, wijkagent) een terughoudende rol. We hadden ook een analogie kunnen maken met wat Willem Witteveen (2014) slow law noemt. Hij schrijft: ‘Wegwerprecht is het fastfood van de overheidssfeer’ (Witteveen 2014: 406). ‘Een slow-law–beweging’, betoogt hij, ‘zou er een eer in stellen om tegenover “de malende beleidsmachines” eigen enclaves te stichten waar wetten in rust worden voorbereid en worden voorzien van hoogwaardige en bruikbare normenstelsels die hun basis vinden in een goed begrip van de feiten.’

Voor het sociaal domein betogen wij hier hetzelfde. “Wegwerp-welzijn” wortelt niet in de wijken en zorgt ook niet voor krachtig maatschappelijk initiatief en praktijken waar mensen hun eigen verantwoordelijkheid oppakken. Het is de uitdaging voor de gemeente Rotterdam en de welzijnspartijen die nu in de wijken actief zijn, om de slag naar slow social work te maken. Dat wil zeggen: een ondersteuningsstructuur vormgeven in de verschillende wijken van de stad die niet het karakter heeft van een “one day fly”. De gemeente kan daarbij aansluiten bij een lange traditie van reflectie op welzijnspraktijken (zie hoofdstuk 2). Van deze ondersteuningsstructuur is ons inziens “community organization” een onmisbare component. We gebruiken bewust het Angelsaksische woord ‘community organization”, omdat het woord “opbouwwerk” in de context van Rotterdam gevoelig ligt en de werksoort in de Maasstad een beladen geschiedenis kent. Maar het is de overtuiging van velen dat met gepaste ondersteuning van “community organizers” informele netwerken – ook in en rond buurthuizen en kerken – aan kracht kunnen winnen.

6.4 Aanbevelingen voor de gemeente

1. Geef inhoud aan slow social work: creëer rust en continuïteit en geef wijkteams en wijkwerkers de tijd wijken te leren kennen en informele netwerken en maatschappelijk initiatief op het spoor te komen.
2. Leg bewonersgroepen die wijkaccommodaties in zelfbeheer nemen geen hoge verwachtingen over de exploitatie op. Een commerciële opzet staat een maatschappelijke functie voor de weinig kapitaalkrachtige doelgroep in de weg. Probeer besturen hierin tegemoet te komen.
3. De ondersteuning van vrijwilligerswerk is te veel naar de tweede lijn verschoven. Organiseer deze steunstructuur weer in de wijken. Koppel hier ook concrete taken en budgetten aan. Het activeren van burgers via SROI heeft alleen meerwaarde voor de welzijnsfunctie als deze mensen door de organisaties in de wijk kunnen worden opgevangen en begeleid. Wees een sparringpartner voor burgers in vergaande mate van zelforganisatie vanuit het principe “help mij het zelf te doen”. Creëer hiertoe laagdrempelige, beperkte ondersteuningsbudgetten (vergl. microkredieten) en een expertteam voor praktisch advies en kortlopende begeleiding.
4. Onderhavig onderzoek ontkracht de mythe dat kerken en religieuze organisaties een sociale *sleeping giant* zijn. Er is in Rotterdam sprake van een omvangrijk complex religieus veld, waarbinnen sommige kerken vergrijzen en afsterven en andere kerken groeien en verjongen. Houd zicht op dit complexe veld en laat kennis niet verouderen. Er bestaan bij ambtenaren veel oneigenlijke statistieken, fantasieën en denkbeelden over de kerken in de stad. Tot op zekere hoogte is het goed dat de kerken en de overheid op enige afstand van elkaar staan, maar die afstand moet niet tot onbegrip, onverschilligheid en onbekendheid leiden. Daar lijkt nu soms sprake van te zijn. Hier ligt de opgave om bruggen te slaan.
5. Honoreer de waarde van de in de stad aanwezige infrastructuur van kerkelijk maatschappelijk ondersteuningswerk (SKIN-Rotterdam, SPIOR, Stichting MARA, Samen 010, Oude Wijken Pastoraat). Het is een unieke structuur en ze biedt unieke uitkijkposten op het omvangrijke religieuze veld. Ook is het belangrijk om vast te stellen dat deze vier organisaties een omvangrijke groep vrijwilligers op de been weten te brengen. Het gaat veelal om vrijwilligers die zelf niet meer actief kerkelijk betrokken zijn.
6. Versterk de relatie tussen de verschillende gebiedscommissies en kerken in hun werkgebied. Laat de intermediaire organisaties (SKIN-Rotterdam, SPIOR, Stichting MARA, Samen 010) deze contacten organiseren. Naar het voorbeeld in IJsselmonde.
7. Stimuleer als gemeente het contacten tussen de wereld van de kerken en die van het officiële zorg- en welzijnscircuit. Hier is een wereld te winnen. De werkrelatie tussen House of Hope en PIT010 in de Beverwaard is een beloftevolle aanzet. Zo ook de bijeenkomst (december 2013) waar het Platform Levensbeschouwing en Religie Rotterdam en medewerkers van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid spraken over samenwerking.
8. Huisvesting is voor de weinig draagkrachtige migrantenkerken een probleem. Denk met hen mee en help hen bij het vinden van geschikte locaties. Experimenteer met het fenomeen van kerkverzamelgebouwen in leegstaande kantoren. Laat architectuurstad Rotterdam een iconisch kerkverzamelgebouw ontwerpen als levend symbool voor de honderden kerken in de stad.
9. De gemeente geeft in haar collegeprogramma aan de beste onderwijzers naar de stad te willen halen. Dezelfde ambitie zou het college kunnen formuleren voor de sociale sector. Maak met opleidingsinstituten, hbo-instellingen en de EUR een uitdagend eigentijds curriculum. Voor dit curriculum liggen bij de verschillende lectoraten in de stad beloftevolle aanzetten.

Literatuur

Avest, David ter (2014), De huiskamer van de wijk. House of Hope – een religieus geïnspireerde praktijk. Wmo-werkplaats, Rotterdam.

Baart, A.J. en M. van Koningsveld (1994), Sociale vernieuwing, parochies en r.k.-organisaties. KLVMA-bericht 10.

Bochove, M. van; E. Tonkens & L. Verplanke (2014). Kunnen we dat (niet) aan vrijwilligers overlaten? Nieuwe verhoudingen tussen vrijwilligers en professionals in zorg en welzijn. Den Haag: Platform31.

Blommaert, J. (2013). Convivialiteit en superdiversiteit | Jan Blommaert (en z'n gedachten). http://superdiversiteit.com/2013/04/17/convivialiteit-en-superdiversiteit/

Boer, N. de en J. van der Lans (2011). Burgerkracht. De toekomst van het sociaal werk in Nederland. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Bol, S. (2013). 'Rol kerk in aanpak probleemwijk'. In: Nederland Dagblad, 3 december 2013.

Calvert, R. (2007). Gids voor Christelijke Migranten Gemeenschappen in Rotterdam. SKIN-Rotterdam.

Commissie Idenburgh (1989), Het nieuwe Rotterdam in sociaal perspectief. Rapport van de Commissie sociale vernieuwing. Gemeente Rotterdam.

Cooper, M. (2014), Cut Adrift. Families in insecure times. University of California Press.

Davelaar, M. en J. van den Toorn (2010). Geloof aan het werk. De rol van levensbeschouwelijke organisaties bij het bestrijden van sociale uitsluiting in Rotterdam. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Duyvendak, J.W., N. Boonstra, R. Kleinhans & L. Veldboer (2008). Meer eigenwaarde door herstructurering. Groot onderzoek onder bewoners Hoogvliet verrast. In: TSS no. 3 / maart 2008.

Engbersen, R. (2000), 'Taakgroep sociale infrastructuur van start'. In: De Staatscourant, 21 september 2000.

Engbersen, R. & P. Rensen (2014). Help mij het zelf te doen. Den Haag, Platform31 (2014). http://www.platform31.nl/publicaties/help-mij-het-zelf-te-doen

Engbersen, R. & P. Rensen (2014). Weg van de 'God-zegen-de-greep'-aanpak. In: TSS no. 4 / winter 2014, p. 10 – 13.

Euser, H. e.a. (2006). Migranten in Mokum. De betekenis van migrantenkerken voor de stad Amsterdam. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Gemeente Rotterdam (1991). Sociale vernieuwing Rotterdam. Inzet van de gemeente 1991-1994.

Guerra, J.C., M. Glashouwer & J. Kregting (2008). Tel je zegeningen. Het maatschappelijk rendement van christelijke kerken in Rotterdam en hun bijdrage aan sociale cohesie. Nijmegen: NIM.

Huygen, A. (2011). Met vereende krachten. De Nieuwe Jutter: buurthuis nieuwe stijl. Tussenrapportage. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Huygen, A. (2012). Utrechts buurthuis doet het helemaal zelf. Welzijn Nieuwe Stijl in de praktijk. In: TSS, no.5-6 juni 2012. p.10-13.

Huygen, A. (2014). Buurthuizen in zelfbeheer. Benodigde kwaliteiten voor succesvol zelfinitiatief. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Kleinhans, R., L. Veldboer, W. Doff, S. Jansen & M. van Ham (2014). Terugblikken en vooruitkijken in Hoogvliet. 15 jaar stedelijke vernieuwing en de effecten op wonen, leefbaarheid en sociale mobiliteit. Delft: TU Delft, OTB.

Lans, J. van der (2009). De ontzorging van Nederland. Jos van der Lans en route met staatssecretaris Bussemaker. In: TSS 64 (12), p. 20-25.

Noordegraaf, H. (2012). Kerk en Wmo: de eerste vijf jaren (2007-2011). Een onderzoek naar (kritische) participatie van kerken in de Wmo. Groningen: Stichting Rotterdam.

Vriesema, I. (2014). De comeback van de kerk. In: NRC Handelsblad van 27 en 28 september 2014.

Oomen, M. en J. Palm (1994). Geloven in de Bijlmer. Amsterdam: Het Spinhuis.

Platform ontwikkeling welzijn Rotterdam (2005). Van welzijn naar sociale kwaliteit. Gemeente Rotterdam.

Sociaal Platform Rotterdam (2007). Organiseren van sociale slagkracht. Gemeente Rotterdam.

Specht, M. & J. van der Zwaard (2015). De uitvinding van de Leeszaal. Collectieve tactieken en culturele uitwisselingen. Haarlem: Trancity.

Stedelijke Adviescommissie Multiculturele Stad Rotterdam, (2004) Bekend maar niet Gekend. Gemeente Rotterdam.

Taakgroep Sociale Infrastructuur (2002). Sociaal beleid en sociaal belijdend. Wat gaat er goed en wat gaat er fout? Gemeente Rotterdam.

Tonkens, E. en I. Verhoeven, 2011. Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Veldboer, L., J.W. Duyvendak, R. Kleinhans & N. Boonstra (2007). In beweging brengen en richting geven. Herstructurering en sociale stijging in Hoogvliet. Deelgemeente Hoogvliet.

Veldboer, A.P.M. (2010). Afstand en betrokkenheid in de gemengde wijk: over afwijzende en loyale

groepen bij stedelijke vernieuwing. Proefschrift Universiteit van Amsterdam.

Witteveen, W. (2014). De wet als kunstwerk. Een andere filosofie van het recht. Boom, Amsterdam 20014.

WRR (1982). Herwaardering van welzijnsbeleid. Den Haag: Staatsuitgeverij.

WRR (2012). Vertrouwen in burgers. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Zwaard, J. van der & M. Specht (2013). Betrokken bewoners, betrouwbare overheid. Condities en competenties voor burgerkracht in de buurt. Rotterdam, Kenniswerkplaats Leefbare Wijken EUR.

Bijlage: Overzicht respondenten

Respondent	Organisatie	Functie
Algemeen		
Esther Klaster	B&A Groep	Medewerker
Lex Veldboer	Universiteit van Amsterdam	Onderzoeker
Renout Kleinhans	TU Delft	onderzoeker
Setkin Sies	ChristenUnie/SGP Rotterdam Kerk van de Nazarener (Charlois)	Raadslid, Coördinator
Jan Maasen	Bisdom Rotterdam	Medewerker
Hein Steneke	Wijkpastoraat Bloemhof	Pastor
Lieke Steinmeijer	MARA Rotterdam	Directeur
Marianne Vorthoren	SPIOR	Directeur
Mohamed Laziz	SPIOR	Medewerker
Madelon Grant	SKIN (Samen kerk in Nederland) Rotterdam	Directeur
Jounes Hannati	Stichting Sociaal Cultureel Centrum Feijenoord	Bestuurslid
Hanny de Kruijf	Samen 010	Directeur
Charlois		
Michel de Baan	Deelgemeente Charlois	Portefeuillehouder welzijn
Fanny Vermeulen	Deelgemeente Charlois	contractmanager perceel 1
Jacqueline Peper	Deelgemeente Charlois	contractmanager perceel 2
Marjolein Jongh	Deelgemeente Charlois	contractmanager perceel 3 en 4
Marij Dols	PIT010	casemanager en teamleider
Yentl van Heest	PIT010	participatiemakelaar
Wendy de Rijk	DOCK	Manager Jeugd
Peter van Gelderen	TOS	manager
Janet Neyhoft-van den Tol	De Nieuwe Nachtegaal	Coördinator sociaal
Mirjam Mudde	Hart voor Carnisse	voorzitter
Marlies Gerritsma	Hart voor Carnisse	penningmeester
Elsbeth Hubach	House of Hope	Directeur
Jerry Mendeszoon	Victory Outreach	Voorganger
Dhr. J. Park	World Mission Society Church of God	Missionaris
Irma Figueira-Zeegelaar	Church of God Rotterdam	Unitleidster
Stephen Overduin	Kerk van de Nazerener Rotterdam	Dominee

Mohamed Dahmani	MCVC (Marokkaanse Culturele Vereniging Charlois)	
IJsselmonde		
Sven de Langen	Deelgemeente IJsselmonde	Portefeuillehouder welzijn
Marcella Braamskamp	Deelgemeente IJsselmonde	accountmanager welzijn
Robert Aarts	Deelgemeente IJsselmonde	informatiemanager
Jose ten Kroode	PIT010 / B&A Groep	manager
Ewout Smeerdijk	PIT010	manager
Glenn Grootfraam	PIT010	Beheerder De Focus
Zwannie Boersma	PIT010	Beheerder De Dijk en De Wokkel
Paul van Romph	House of Hope	teammanager
Jaap Brederveld	Petrakerk	Dominee
Dudley Monart	De Waterstroom, locatie Petrakerk	Voorganger
Riet Schenkeveld e.a.	RK Parochie De Emmaüsgangers	Vrijwilliger(s)
At Polhuis	Gebiedscommissie, emiritus dominee	Lid gebieds-commissie PvdA
Bart Starreveld	Buurtwerk Lombardijen, Petrakerk	Kerk- en buurtwerker
Hoogvliet		
Ingeborg Hoogveld	Deelgemeente Hoogvliet	Portefeuillehouder welzijn
Yvonne Bastiaanse	Deelgemeente Hoogvliet	accounthouder welzijn
Eric Geraets	Deelgemeente Hoogvliet	
Lia Prins	Eigen Koers Hoogvliet	directie
Deanna Gozzi	Eigen Koers Hoogvliet / Stichting Villa Vonk	Buurtmakelaar / bestuur
Marijke Fontijn	Stichting Villa Vonk	penningmeester
John Cremers	Wijkgebouw Villa Vonk	Beheerder / vrijwilliger
Jeanette Cremers	Wijkgebouw Villa Vonk	Beheerder / vrijwilliger
Drs. Wildschut	Antwoordkerk	Dominee
Stefan Bladowski	Parochie Nicolaas Pieck en Gezellen	Pastoor
Y. Koncenko	Parochie Nicolaas Pieck en Gezellen	Pastoor
Bilhan Kesgin	Turkse Vrouwenvereniging Hoogvliet	Voorzitter

Er liggen ook aanknopingspunten op het terrein van de amateuristische sportbeoefening – zie de enorme (informele) sportinfrastructuur in de stad - , van de geïnstitutionaliseerd en niet-geïnstitutionaliseerde (recreatieve) kunstbeoefening, de opkomende civic economy, de groene golf van projecten in de sfeer van kleinschalige stadslandbouw en het veelvormige veld van de community arts. Die waren echter geen object van onderzoek in de verkenning.

Het onderscheid formeel/informeel is niet altijd helder te maken. Vaak is er sprake van gradaties van formaliteit en informaliteit. We spreken van formeel als het gaat om activiteiten verricht door betaalde professionals die activiteiten ontplooien, die met publiek geld of geld van corporaties dan wel fondsen gefinancierd worden. Deze professionals kunnen bij kleine, grote of zeer tijdelijke organisaties werkzaam zijn en als zzp-er activiteiten verrichten. De kern is: ze operen als betaalde professionele krachten. Het informele domein reserveren we voor werkzaamheden van vrijwilligers. Nogmaals: het gaat om gradaties. Ook het vrijwilligerswerk kent formaliseringen, terwijl een kleine onhiërarchische anarchistische pop-up-organisatie met een of twee betaalde krachten een sterke informaliteit bezit. De twee door ons onderzochte domeinen bevinden zich op het kruispunt van formeel en informeel. Zo hebben kerken vaak – niet noodzakelijk – gesalarieerde religieuze voorgangers in dienst (formeel), maar binden tegelijkertijd een groot aantal vrijwillige krachten (informeel).

We spreken in dit onderzoeksverslag van ‘deelgemeenten’, omdat tijdens het grootste deel van het veldonderzoek de deelgemeenten als zondanig functioneerden. Dit hoofdstuk wordt na publicatie besproken in een bijeenkomst waarvoor juist ook vertegenwoordigers van moskeeën en islamitische organisaties worden uitgenodigd. Dit biedt de kans de hier gepresenteerde uitkomsten te nuanceren en/of bij te stellen.